LUCIJUS ANĖJUS SENEKA

APIE TAI, KAS SVARBIAUSIA

PAŠNEKESIAI

Metodika

UDK 1(37)
Se76

Versta iš: L. Annaei Senecae Dialogorum libros XII
Edidit Emil Hermes. Lipsiae, 1905

Viršelio dailininkas *Albertas Broga*

Lucijus Anėjus Seneka

APIE TAI, KAS SVARBIAUSIA

PAŠNEKESIAI

Iš lotynų kalbos vertė *Dalia Dilytė*

Metodika
Vilnius, 2011

TURINYS

PATRAUKLIOS IR NAUDINGOS PAMOKOS

Prieš du tūkstančius metų gyvenęs romėnų filosofas Lucijus Anėjus Seneka (4 m. pr. Kr.–65 m. po Kr.) padovanojo pasauliui keliolika pašnekesio formos kūrinių. Juose retai kas dėstoma nuosekliai ar išsamiai. Kaip paprastai esti žmonėms kalbantis, mintys ir teiginiai plaukia, banguoja, retsykiais tarsi pamesdami savo gijas, nutrūkdami, nukrypdami į šoną, o paskui vėl sugrįždami į vietas. Tačiau šie kūriniai nėra gryni dialogai. Juose kalba vien autorius, savo monologą pateikdamas kaip pokalbį su įsivaizduojamais asmenimis. Dažniausiai Seneka ko nors klausia pokalbininką ir pats atsako į klausimą. Pavyzdžiui, parodęs atšiaurią ir asketišką kai kurių genčių gyvenseną, jis klausia: *Ar tau jie atrodo vargšai?* Numanome, jog įsivaizduojamas pašnekovas įsitikinęs, kad jie vargšai, bet autorius mano kitaip. Jis pats tučtuojau atsako į savo klausimą: *Nevarginga tai, ką įpratimas pavertė antruoju prigimimu.* Dar dažniau Seneka mėgsta pacituoti ne trečiojo asmens klausimą, o teiginį: *„Dievai, – sako jis, – ir daug duoda ir nedėkingiesiems.“* Kitu sakiniu rašytojas tą teiginį atremia: *Tačiau tos dovanos paruoštos geriesiems, o blogiesiems atitenka todėl, kad neįmanoma atskirti.* Tad Senekos dialogų tikslas yra pamokymas, paraginimas, auklėjimas. Idant įtikinėjimas būtų vaizdingesnis, autorius pasitelkia istorijos pavyzdžių, poetų citatų, pasakojimų ir anekdotų.

Puikiai išmanydamas, ko labiausiai žmogui reikia, jis kalba *apie tai, kas yra teisingumas, kas yra pareiga, kas yra kantrybė, kas yra drąsa, kas yra mirties niekinimas, kas yra dievų suvokimas, koks saugus ir veltui įgyjamas gėris yra gryna sąžinė.* Nepavargdamas aiškina, kad kūnu turime rūpintis tik tiek, kiek reikia gerai sveikatai, kad maistas ir gėrimas turi malšinti alkį ir troškulį, o ne teikti malonumo, kad drabužis turi ne puošti, o saugoti nuo šalčio, kad

visai nesvarbu, ar būstas iš velėnos, ar iš įvairiausių svetimų kraštų akmenų, nes po šiaudiniu stogu žmogui nė kiek ne blogiau negu po auksiniu. Autorius rodo aistrų pražūtingumą, moko garbingai gyventi ir garbingai mirti, stengiasi atskleisti žmogaus silpnybės ir tvirtybės paslaptis. Įrodinėja, kad tremtis į necivilizuotą kraštą teikia nepatogumų tik kūnui, bet jei žmogaus poreikiai natūralūs, t. y. nedideli, jis vargų beveik nejaučia, nes ne materialios gėrybės, o *siela daro žmones turtingus*. Ragina nepamiršti, kad niekas, išskyrus sielą, nėra vertas žavėjimosi. Jei ji didelė, tai nieko nebėra didesnio. Seneka nuoširdžiai pasiryžęs padėti pašnekovui ir skaitytojui atsikratyti sielos trūkumų. Jo nuomone, išmintingo žmogaus siela turi būti tvirta kaip uola. Ji nekrūpčioja kaukiant gyvenimo negandoms ir neištyžta joms atlėgus. Neįveikiamą ir nepajudinamą sielą padaro tik dorybė. Pinigai, daiktai, giminės ir artimieji iš žmogaus gali būti atimti, o sieloje glūdinčios dorybės niekas neįstengia išplėšti. Ji yra vienintelis tikslas ir aukščiausiasis gėris. Kiekvienas gali atsikratyti ydų, kiekvienas gali pasidaryti doras. Tereikia noro. Žmogus, panoręs tapti doras, nuolatos tobulins savo sielą. Akcentuodamas saviauklos, tobulinimosi svarbą, svarbiausiu faktoriumi Seneka laiko valią, romėnams puikiai suprantamą dalyką.

Autorius pateikia ir paties išbandytų praktinių vidinio pasaulio tobulinimo patarimų. Vakare jis siūlo perkratyti prabėgusią dieną, įvertinti savo darbus ir žodžius ir paklausti sielos: *Nuo kokio trūkumo išsigydei? Kokiai ydai pasipriešinai? Kuri tavo pusė tapo geresnė?* Šį sąžinės sąskaitos principą perėmė krikščionybė. Seneką su krikščionybe sieja ir daugiau dalykų. Monoteistinis Dievo supratimas tarytum telpa į tradicinės stoikų filosofijos, kuriai jis priklauso, rėmus. Tačiau jo religingumui būdingas ypatingas, stoicizmui nepažįstamas asmeninis santykis su Dievu. Seneka žavisi tvarkingu, tikslingu, tobulai gražiu pasauliu ir yra Dievui be galo už jį dėkingas. Jis dėkoja Dievui už visas geradarystes ir tiki, kad Dievas myli žmones. Todėl vienas ankstyviausių krikščionybės teoretikų Tertulianas veikale „Apie sielą“ vėliau pasakys: *Seneka dažnai esti mūsiškis*. Kitas Bažnyčios Tėvas Laktancijus cituos jį 33 kartus,

pasitelkdamas Dievo ir angelų buvimo įrodymui, netikrų dievų kritikai bei kitiems teiginiams paremti. Šv. Jeronimas, rašydamas traktatus apie pyktį ir apie santuoką, naudosis Senekos veikalais ir į savo veikalą „Apie įžymiuosius vyrus" šalia apaštalų, šventųjų ir jų bendražygių gyvenimų aprašymų įtrauks trumpą filosofo biografiją. Daugelis Senekos teiginių tapo krikščionybės maksimomis, jų praktinės moralės postulatais. Jo propaguojama panieka žemiškiems turtams, veržimasis į trasnscendentinį gėrį, įsitikinimas, kad Dievas yra visur, kad žino slapčiausias mintis, kad viskas yra iš jo malonės, kad nereikia kerštauti net mus nuskriaudusiems, jo skelbiama meilė visiems, net žemiausios padėties žmonėms – tai toli gražu ne visos idėjos, dariusios įspūdį krikščionybei. Tad esama tyrėjų, teigiančių, kad šalia Šv. Pauliaus Seneka buvo žymiausia epochos siela. Tikriausiai tai jaučiant buvo sukurti ilgai autentiškais laikyti šių dviejų vyrų laiškai. Dabar įrodyta, kad jie netikri, bet vis tiek esama hipotezių apie Šv. Pauliaus ir Senekos ryšius. Jos remiasi ir idėjų bendryste, ir tuo, kad filosofo brolis Galionas buvo su Šv. Pauliumi susidūręs, eidamas prokonsulo pareigas Graikijoje: jis atsisakė teisti Šv. Paulių, žydų apkaltintą Korinte skelbiant netikrą tikėjimą. Dėl artimumo krikščionybei Seneka nebuvo užmirštas Viduramžiais, vienuoliai ir pasauliečiai jį skaitė ir persirašinėjo tada, kai daugelis senovės rašytojų kūrinių niekieno nežinomi dūlėjo Antikai sugriuvus išlikusiose kai kuriose bibliotekose.

Visiems Senekos kūriniams būdingas pakilus mokytojo tonas ir įsitikinimas savo teisumu. Kaudamasis su žmonių ydomis, pagedimu, silpnybėmis, įsikarščiavęs rašytojas dažnai šaukte šaukia, nes turi perrėkti skaitytojų nedarnių sielų ūžesį. Kartais jis net keikteli: *Po paraliais!* Įsakmūs teiginiai kruopelėmis beldžiasi ir beldžiasi į klausytojo ar skaitytojo sielą. Plačios ir svarbios mintys subyra į trumpas sentencijas: *Kiek garbintojų, tiek pavyduolių; Gyvenimas ilgas tik vienu atveju: jei jo pakanka; Surambėjęs pyktis virsta neapykanta; Grožis palieka pikčiurnas; Geras karys sugeba paklusti vado sprendimui; Ydinga visa, kas per daug; Didi padėtis yra didi vergija* etc. etc. Tad rašytojo pamokos gyvos ir nenuobodžios. Visi

tikriausiai esame pastebėję, kad mūsų santykis su įvairiais mokytojais paprastai yra prieštaringas. Dažniausiai baidomės moralų ir ne itin mėgstame pamokymus, tačiau nieku gyvu negalime be jų apsieiti, ir daugybės mus ko nors pamokiusių žmonių vaizdą mūsų atmintyje gaubia pagarba ir meilė. Todėl, paskaitę kitų knygų, kur buvę kur nebuvę nuolatos grįžtame prie Senekos.

Dalia Dilytė

PAGUODOS ŽODIS MARCIJAI

1. Marcija, jei nebūčiau įsitikinęs, kad esi atsikračiusi ir moters sielos silpnumo, ir kitų ydų, jei nežinočiau, kad į tavo būdą žmonės žvelgia tarsi į kokį senovinį pavyzdį, tai nedrįsčiau užsipulti tavo skausmo. Juk net vyrai noriai prie jo prisitaiko ir prisiderina. Taip nedėkingomis aplinkybėmis, taip priešiškai nusiteikus teisėjui, taip piktai kaltinant, neturėčiau vilties pasiekti, kad išteisintumei savo likimą. Pasitikėjimo man teikia jau ištirta sielos tvirtybė ir didelių išbandymų įrodyta tavo narsa. Nėra nežinoma, ką nuveikei dėl savo tėvo, mylimo ne mažiau už vaikus. Skirtumas tik toks: netroškai, kad jis gyventų ilgiau už tave. Nežinau, o gal ir troškai, juk didelė meilė kartais neatitinka įprastinės taisyklės. Kaip galėdama stojai skersai kelio tėvo Aulo Kremucijaus Kordo[1] mirčiai. Pamačiusi, jog apsupus Sejano[2] palydovams tėra tas vienas kelias iš vergijos, nepritarei jo sprendimui, bet paskui pasidavei. Nesislėpdama liejai ašaras ir nors aimanas nurydavai, bet nenutaisinėjai linksmo veido. O juk visa tai vyko tame amžiuje, kai didelio prieraišumo išraiška buvo neprieraišus elgesys. Kai tik pasikeitę laikai suteikė progą, vėl padarei žmonėms prieinamą tėvo talentą, dėl kurio jam buvo atimta gyvybė, ir išgelbėjai jį nuo tikrosios mirties, sugrąžindama tarp literatūros paminklų knygas, to nepaprastai narsaus vyro parašytas savo krauju. Puikiai pasidarbavai romėnų raštijos labui: didelė jos dalis buvo sudeginta. Puikiai pasidarbavai ainių labui: su didžiojo kūrėjo vardu juos pasieks

---

[1] Aulas Kremucijus Kordas (I a. pr. Kr.–I a. po Kr.) – romėnų istorikas, parašęs traktatą apie pilietinius karus. Imperatoriaus Tiberijaus iniciatyva dėl to veikalo buvo sufabrikuota byla. Kordas nusimarino badu, traktatas buvo uždraustas, bibliotekose buvę egzemplioriai sudeginti. Dukteriai Marcijai pavyko išsaugoti vieną egzempliorių ir po Tiberijaus mirties traktatas buvo vėl išleistas.

[2] Lucijus Elijus Sejanas (20 m. pr. Kr.–31 m. po Kr.) – raitelių luomo karininkas, asmeninės imperatoriaus gvardijos vadas, tapęs dideliu Tiberijaus patikėtiniu ir pats sumanęs tapti imperatoriumi. Tai sužinojęs Tiberijus Sejaną nužudė.

nesuklastota istorija. Puikiai pasidarbavai tėvo labui: jo atminimas klesti ir klestės, kol bus manoma, jog verta pažinti romėnų reikalus, kol bus nors vienas, panorėjęs grįžti prie protėvių žygių, kol bus nors vienas, panorėjęs sužinoti, kas yra romėnas vyras, kas, visiems nulenkus sprandus ir pakišus po Sejano jungu, liko nepalaužtas, kas yra laisvo talento, laisvos dvasios, laisvos plunksnos žmogus. Dievaži, valstybė būtų turėjusi didelio nuostolio, jei tu nebūtumei ištraukusi jo, dėl dviejų gražiausių dalykų – iškalbingumo ir laisvės – nugramzdinto į užmarštį. Jis skaitomas, jis tarpsta; priimtas į žmonių rankas ir širdis, nebijo pasenti, o anie budelių nusikaltimai, vien dėl kurių visi atsimena ir pačius piktadarius, greitai išdulkės iš galvų. Tokia tavo dvasios didybė neleidžia man atsižvelgti į tavo lytį, neleidžia kreipti dėmesį į tavo akis, nuolatos dengiamas vieną sykį aptraukusio liūdesio šydo. Žiūrėk, nesėlinu paslapčiomis prie tavęs, negalvoju pavogti tavo jausmų, senąsias nelaimes priminiau ir anos tokio pat didumo žaizdos randą parodžiau tam, kad žinotumei, jog dabartinę opą irgi reikia gydyti. Kiti tegul elgiasi švelniai ir meilikauja, aš nusprendžiau susigrumti su tavo širdgėla, pavargusias ir išsekusias akis, ašarojančias labiau iš įpročio (pasistenk išgirsti tiesą) negu iš graužaties, priversiu nurimti, jei pasiseks ir jei tu padėsi pati sau, o jei klosis prasčiau, tu nenorėsi, – turėkis apkabinusi savo skausmą, kuriam leidi gyventi, juo pakeitusi sūnų. Kada gi bus galas? Viskas veltui bandyta: draugai pavargo beįkalbinėdami, svari didžių vyrų, tavo giminaičių nuomonė, skaitymas, paveldėto tėvo turto reikalai tuščiai bando užgauti kurčias ausis ir praeina pro šalį arba paguodžia tik trumpam. Didžiausius kentėjimus nuraminantieji savaiminiai laiko vaistai tau vienai neturi galios. Jau praėjo treji metai, bet nė per nago juodymą nesumažėjo anas protrūkis: gedulas kasdien atsinaujina, atsigauna, bėgant laikui įgijo teisių ir taip išvešėjo, kad mano, jog gėda būtų liautis. Kaip visos ydos prasismelkia giliai, jei neprispaudžiamos vos tik išdygusios, taip ir liūdesys minta apgailėtinu savyje šėlstančiu atkaklumu, skausmas tampa iškreiptu nelaimingos sielos malonumu. Taigi iš pat pradžių norėčiau imtis šitokio gydymo. Švelnesni vaistai padėtų kovojant su tik pradė-

jusia augti, su šaknimis rautina galybe, o įsisenėjusią ligą turime pulti karščiau. Juk ir žaizdas lengviau pašalinti, kol kraujas atsišviežina, o kai apgedusios virsta pikta opa, tenka deginti, skverbtis gilyn, naršyti pirštais. Negaliu dabar maloniai ir švelniai artintis prie tokio kieto skausmo. Jį reikia sudaužyti.

II. Žinau, jog visi, norintieji žmogų paskatinti, pradeda pamokymais, o baigia pavyzdžiais. Dabar verta pakeisti šį įprotį. Su kiekvienu reikia kalbėtis kitaip: kai ką patraukia blaivus protavimas, kai kam tenka pateikti garsių vardų ir įstengiantį pavergti sielą svarų jų reikšmingumą. Tau, stulbstančiai nuo viso, kas gražu, pasiūlysiu pažvelgti į du didžiausius tavo lyties ir tavo laikų pavyzdžius: vienos pasidavusios skausmui moters ir kitos, kuri priblokšta tokios pat negandos, bet netekusi daugiau neleido nelaimei ilgai viešpatauti, greitai sugrąžindama sielą į vietą. Oktavija ir Livija, viena – Augusto[3] sesuo, kita – žmona, neteko jaunų sūnų, kuriuos abi galėjo tikėtis tapsiant pirmaisiais valstybės vyrais. Oktavija prarado Marcelą[4], į kurį buvo pradėjęs remtis dėdė ir uošvis, krauti valdžios naštą. Tai buvo sparnuotos sielos jaunuolis, galingos prigimties, didžiai nuostabaus saikingumo ir susivaldymo (nepamirškime jo amžiaus ir padėties), ištvermingas varguose, malonumų priešininkas, pakėlęs visa, ką jam dėdė uždėjo ar net, sakyčiau, užvertė. Augustas buvo pasirinkęs puikų, nuo bet kokio svorio nesmengantį pamatą. Motina visą gyvenimą nenustojo verkti ir vaitoti, neklausė jokių sveikatingų žodžių, neleido sau nutolti, pagauta vieno dalyko ir visa siela į jį įsikibusi. Kokia buvo per laidotuves, tokia ir visą gyvenimą. Nekalbu jau apie tai, kad ji nedrįso pakilti, betgi ji priešinosi žadinama, nes ašarų netektį laikė antrąja nelaime. Nenorėjo turėti jokio brangiausiojo sūnaus atvaizdo, neleido apie jį užsiminti. Nekentė visų motinų ir labai niršo ant Livijos, nes atrodė, kad šios sūnui tenka jai žadėto-

---

[3] Gajus Julijus Cezaris Oktavianas Augustas (63 m. pr. Kr.–14 m. po Kr.) – Romos valstybės lyderis, sukūręs principatu vadintą monarchinio tipo valstybės formą, vėliau virtusią imperija.

[4] Markas Klaudijus Marcelas (42–23 m. pr. Kr.) – Augusto sūnėnas ir žentas, laikytas jo įpėdiniu, bet staiga anksti miręs.

ji laimė. Mėgo nuošalybę ir vienatvę, nelankė net brolio, atmetė Marcelo atminimo pašlovinimui sukurtas eiles ir kitus veikalus, užsikimšo ausis, kad negirdėtų kokios nors paguodos. Pasitraukusi nuo iškilmingų ceremonijų, neapkęsdama brolio didingos, per daug žėrinčios padėties pasilaidojo ir pasislėpė. Apsupta vaikų ir vaikaičių niekuomet nenusivilko gedulo drabužio, tuo įžeisdama visus saviškius, nes jie tebebuvo gyvi, o ji sau atrodė likusi viena pasaulyje.

III. Livija neteko sūnaus Druzo[5], didžio būsimojo pirmojo valstybės vyro ir jau didžio vado: jis buvo įžengęs į Germanijos[6] vidurį ir įsmeigęs romėnų vėliavą ten, kur apie romėnus beveik nieko nebuvo žinoma. Pabaigė gyvenimą žygyje net priešams apgaubus ligonį pagarba ir taika, nedrįstant įvykdyti kėslų. Prie mirties už valstybę šlovės prisidėjo didžiulė piliečių, provincijų ir visos Italijos širdgėla: prislėgti municipijų bei kolonijų[7] žmonės plūdo su juo atsisveikinti ir iki Romos nusidriekė į triumfą panaši laidotuvių eisena. Motinai neteko paskutinį kartą pabučiuoti sūnaus, išgirsti brangių jo žodžių. Ilgoje kelionėje palydėjusi savojo Druzo palaikus, visoje Italijoje liepsnojant šimtams laužų ir kiekvienam jų privertus vėl išgyventi sūnaus netektį, jį palaidodama kartu su juo užmūrijo ir skausmą. Nekentėjo daugiau, o tik tiek, kiek buvo garbinga Cezariui esant gyvam ir teisinga turint antrą sūnų Tiberijų. Tačiau nenustojo minėti Druzo vardo, statyti jo atvaizdus ir namuose, ir viešose vietose, mielai apie jį kalbėti ir klausyti, – gyveno su jo atminimu, kurio negali išlaikyti ar dažnai susigrąžinti sielvarto kupinas žmogus. Taigi išsirink, katras pavyzdys tau atrodo pagirtinas. Jei nori sekti pirmuoju, tai išbrauk save iš gyvųjų skaičiaus, nuo tavęs nusisuks ir svetimi vaikai, ir tavieji, ir net tas, kurį apraudi. Motinos žiūrės į tave kaip į nelaimės ženklą, garbin-

[5] Klaudijus Neronas Druzas (38–9 m. pr. Kr.) – per nelaimingą atsitikimą žuvęs jaunesnysis Augusto žmonos Livijos sūnus.

[6] Germanija – germanų genčių gyvenamas kraštas tarp Reino, Vyslos, Dunojaus ir Baltijos jūros.

[7] Municipijai – finansinių, karinių ir kitokių įsipareigojimų Romai turintys užkariauti miestai; kolonijos – Romos piliečių įkurti miestai užkariautose teritorijose.

gų, leistinų džiaugsmų atsisakysi kaip netinkamų tavo daliai, nemėgsi dienos šviesos ir nekęsi savo gyvenimo, kad nepuola žemyn galva ir nepasibaigia. Pasirodys, jog ir gyventi nenori, ir numirti negali. Žiūrėdamas į tavo sielos geresniąją pusę, matau, kad tau tai nepaprastai šlykštu ir svetima. O pasekusi anuo saikingesniu, švelnesniu didžios moters pavyzdžiu, nevargsi ir nesikankinsi. Juk beprotybė, po paraliais, bausti save už savo nelaimę ir pačiai didinti negandą! Ir čia parodyk visą gyvenimą saugotą padorumą ir tyrumą – esama juk ir sielvarto saiko. Tam jaunuoliui, kuris tikrai vertas, kad nuolatos minimas ir prisimenamas tave pralinksmintų, geriau leisk smagiam ir džiugiam ateiti pas savo motiną, kaip tada, kai buvo gyvas.

IV. Nesiūlysiu stiprių pamokymų, neliepsiu nežmoniškai tvirtai pakelti žmogaus nedalią, nereikalausiu, kad laidotuvių dieną išdžiūtų motinos akys. Eikime abu pas teisėją, mūsų klausimas toks: ar skausmas turi būti didelis, ar amžinas. Neabejoju, kad tau labiau patinka Julijos Augustos[8], su kuria nuoširdžiai draugavai, pavyzdys, ji tave lenkia prie savo sprendimo. Vos prasidėjus nelemties šėlsmui, kai širdperša itin nepakeliama ir žiauri, ji sutiko, kad ją paguostų vyro filosofas Arėjas[9], ir pripažino, jog tai didžiai padėjo; net labiau negu romėnų tauta, kurios ji nenorėjo liūdinti savo liūdesiu, labiau negu Augustas, kuris, netekęs vieno ramsčio, svyravo ir neturėjo būti palaužtas artimųjų raudų, labiau negu sūnus Tiberijus[10], kurio meilė padarė, kad tose negailestingose, visų apverktose laidotuvėse ji pasigedo tik buvusio vaikų skaičiaus. Manau, Arėjas pradėjo šitaip. Štai kaip prabilo į moterį, nepaprastai paisančią nuomonės apie save: „Iki šios dienos, Julija, kiek žinau aš, nuolatinis tavo vyro palydovas, kuriam patikimi ne tik visiems žinomi reikalai, bet ir slaptesni jūsų sielų virpesiai, stengiausi, kad nebūtų už ką tave peikti, sekiau ne tik svarbesnius dalykus, bet ir

---

[8] Augusto testamentu po jo mirties Livija gavo Julijos Augustos vardą.

[9] Arėjas – I a. pr. Kr. graikų filosofas, Augusto mokytojas.

[10] Tiberijus Julijus Cezaris (42 m. pr. Kr.–37 m. po Kr.) – Livijos sūnus, Romos imperatorius, valdęs 14–37 m. po Kr.

smulkmenas, kad nepadarytumei to, dėl ko paskui norėtumei sulaukti apkalbų, nuolatinio valdovų teisėjo, atleidimo. Mano nuomone, už viską yra gražesnė padėtis, kai turintieji aukščiausią valdžią atleidžia patys neprašydami niekieno atleidimo. Taigi ir šiuo atveju tau reikia laikytis tos pačios taisyklės, idant nepasielgtumei taip, dėl ko gailėtumeisi ar norėtumei, jog būtų buvę kitaip.

V. Paskui prašau ir meldžiu: nebūk draugams nepakeliama ir neprieinama. Juk supranti, jog jie nežino, kaip elgtis: ar prie tavęs šnekėti ką nors apie Druzą, ar ne, kad neįžeistų to nepaprastai garsaus jaunuolio užmarštimi, o tavęs – jį paminėję. Susirinkę vieni, mes pagarbiai kalbamės apie jo žygius ir žodžius, kaip jis yra nusipelnęs, o tau esant tvyro visiška tyla. Taigi tu netenki didelio malonumo – savo sūnaus pašlovinimų, nors neabejoju: jei būtų galima, tai nepagailėtumei gyvybės, kad jie tęstųsi visą amžių. Todėl leisk ir net skatink pokalbius apie jį, ištempusi ausis, klausykis savo sūnaus vardo bei prisiminimų apie jį ir nelaikyk to sunkenybe kaip tie, kurie panašiu atveju mano, jog paguodos žodžiai yra jų nelaimės dalis. Dabar tu pasinėrei į graužatį ir pamiršusi visa, kas gera, žvelgi į blogesniąją savo likimo pusę. Mintyse neatsigręždama į praėjusį gyvenimą su sūnumi, malonius susitikimus su juo, mielą vaiko švelnumą, jo mokslų žingsnius, vis knaisiojiesi po paskutiniųjų įvykių vaizdus ir, tarytum jie patys savaime nebūtų siaubingi, kiek galėdama didini. Negeisk, meldžiu, iškreiptos garbės, norėdama atrodyti nelaimingiausia moteris. Kartu pagalvok, kad stiprybė nėra didelis daiktas, kai viskas klostosi laimingai, kai gyvenimas eina sėkmės taku. Vairininko meną atskleidžia ne rami jūra ir ne palankus vėjas: reikia išbandančios dvasią audros. Todėl nepasiduok! Priešingai, ženk tvirtai, išlaikyk bet kokią užgriuvusią naštą, nors pirmieji dundesiai ir įbaugino. Tik rami siela gali paniekinti likimą.“ Taip pasakęs, priminė jai likusį gyvą sūnų ir augančius prarastojo vaikus, jos vaikaičius.

VI. Tai tavo, Marcija, atvejis, tai prie tavęs prisėdo Arėjas. Pakeisk vardą, išeis, kad guodė tave. Tačiau manyk sau, Marcija, jog iš tavęs išplėš-

ta daugiau, negu kada nors yra netekusi bet kokia motina, aš tavęs neglostau, tavo ašarų pakriūtės nemenkinu. Jei verksmas įstengia nugalėti lemtį, tai dejuokime: tegul per dienas skamba raudos, o naktis pasiglemžia bemiegis liūdesys, tegul bus draskoma žaizdota krūtinė ir net veidas,[11] tegul vis augdamas gedulas visaip žiauriai šėlsta. Tačiau jei jokie vaitojimai nesugrąžina mirusųjų, jei nepajudinamos, amžinai nustatytos dalios nepakeičia jokia papjūtis ir mirtis turi visa, ką pasigrobė, tai skausmas tegul baigiasi, jis juk gali pradingti. Todėl valdykimės, idant parvertusi toji jėga kūliais mūsų nenusineštų. Blogas tas laivo vadas, iš kurio vairą išplėšė bangos, kuris apleido tabaluojančias bures, atidavė audrai eldiją. Net ir sudužus laivui pagirtinas tas, kurį jūra užgriuvo belaikantį vairą ir besipriešinantį.

VII. „Bet juk natūralu gedėti saviškių.“ Kas gi sako priešingai, jei su saiku. Juk ne tik mirus, bet ir išvykus brangiems žmonėms ėda ir spaudžia širdis ir stipriesiems. Tačiau tai daro įsitikinimas, o ne gimties dėsnis. Pažvelk į gyvūnus, jų sielvartas audringas, bet trumpas: karvės mauroja vieną ar dvi dienas, kumelės beprotiškai blaškosi ir laksto ne ilgiau, žvėrys ieško jauniklių pėdsakų, išvaikšto miškus, dažnai grįžta prie išdraskyto guolio, bet netrukus numalšina šėlsmą. Garsiai klykdami paukščiai, parėkavę apie tuščius lizdus, veikiai vėl skraido ramūs. Joks gyvūnas ilgai negedi savo palikuonių, išskyrus žmogų, kuris sielvartauja ne tiek, kiek jaučia, bet kiek yra nusistatęs. Žinok, gimtis nereikalauja palūžti nuo širdperšos; netektis labiau pažeidžia moteris negu vyrus, labiau barbarus negu ramios ir kultūringos tautos žmones, labiau nemokytus negu mokytus. Visa, kas gauna jėgų iš gimties, ją išsaugo visuose žmonėse; vadinasi, tai, kas įvairu, – neįgimta. Ugnis degina bet kokio amžiaus žmogų, visų miestų piliečius, tiek vyrus, tiek moteris, geležis gali perkirsti bet kieno kūną. Kodėl? Todėl, kad joms davė jėgų gimtis, nieko nenustačiusi pavieniam asmeniui. Kiekvienas kitaip jaučia skurdą, sielvartą, panieką, destis kaip jį

[11] Tai senovės tautų sielvarto ir gedulo gestai, kilę iš nesąmoningų žmogaus judesių: ištikus nelaimei, glostomas delnais veidas ar krūtinė, kartais kumščiais mušamasi į ją.

verčia įprotis. Baugesio kupinas išankstinis įsitikinimas daro žmogų silpną ir neiškenčiantį to, ko visai nereikia bijoti.

VIII. Be to, visa, kas natūralu, nedidėja bėgant laikui. Skausmas per dieną nurimsta, net labai smarkų, kasdien pakylantį ir besipriešinantį vaistams, numaldo geriausias nesutramdomųjų malšintojas – laikas. Nors dabar tave, Marcija, tebegaubiantis didžiulis liūdesys atrodo jau surambėjęs, ne veržlus kaip pradžioje, bet atkaklus ir užsispyręs, tačiau ir jį nusineš bėgančios dienos. Kiekvienas užsiėmimas pamažu atpalaiduos sielą. Dabar tu pati stebi save; juk didelis skirtumas, ar leidi sau sielvartauti, ar įsakai. Tavo išskirtiniam būdui labiau pritiktų verčiau padaryti širdperšai galą negu laukti, kol tau nenorint skausmas liausis. Pati jį išvaryk!

IX. „Tai kodėl taip atkakliai apverkiame savuosius, jei gimtis to neliepia?“ Nes nenumatome nelaimės, prieš jai atsitinkant, bet, tarytum būtume apsaugoti nuo jos ir keliautume ramesniu už kitų keliu, nepasimokome iš svetimų negandų, kad jos visiems bendros. Pro mūsų namus praeina daugybė liūdnų eisenų, o mes negalvojame apie mirtį. Tiek ankstyvų laidotuvių, o mūsų širdis tvaksi apie apsivilksiančius vyro togą, eisiančius karo tarnybą, paveldėsiančius tėvo turtą sūnus. Matome daugybę turtuolių staiga tampant skurdžiais, bet mums nė į galvą netopteli, kad visos mūsų gėrybės irgi kabo ant siūlo galo. Kadangi smogiama nelauktai, griūvame smarkiau. Gerokai iš anksto numatytos nesėkmės puola bejėgiškiau. Žinok, kad tu stovi visiems smūgiams prieinamas ir kitus persmeigusios ietys prazvimbė visai pro tave! Tarytum beveik neginkluotas koptumei į kokią nors sieną ar daugybės priešų užimtą statų šlaitą, lauk žaizdos ir manyk, kad iš viršaus paleisti akmenys, strėlės, ietys lekia į tave. Kam nors parkritus šalia ar užpakalyje sušuk: „Neapgausi manęs, likime, pulsi ne lengvapėdį ar vėjavaikį. Žinau tavo ketinimus: nors parbloškei kitą, taikei į mane.“ Kas gi kada nors žvelgė į savo gėrybes kaip į beregint pradingsiantį daiktą? Kas iš mūsų kada išdrįso galvoti apie tremtį, neturtą, gedulą? Kas, paragintas galvoti, nenusispjaus dėl tokio pasiūlymo kaip dėl pikta lemiančio ženklo,

siųsdamas negandas ant priešininkų arba ant paties ne laiku pasirodžiusio ragintojo galvos? „Nemaniau taip atsitiksiant.“ Kodėl gi tu manai, jog neatsitiks tai, ką žinai galint atsitikti, ką matai ištinkant daugelį? Štai nuostabi, verta būti sakoma ne tik nuo juokingų vaidinimų pakylos, eilutė: „Bet ką ištikti gali tai, kas gali tekt bet kam.“[12] Anas neteko vaikų, – ir tu gali netekti. Anas pasmerktas, – ir tavo nekaltumas kybo ant plauko. Ši klaida mus apgauna, ir pasirodome išlepę, kai patiriame, ko niekuomet nesitikėjome galį patirti. Iš esamų nelaimių numatęs negandą žmogus sutinka ją jau nuginkluotą.

X. Marcija, visa, kas spindi aplink mus iš išorės, – vaikai, aukštos pareigos, turtai, plačios menės ir nepriimtų klientų pilni prieangiai[13], garsus vardas, kilminga ar graži žmona ir kita, kas priklauso nuo netikros ir besikeičiančios dalios, tėra svetimi, skolinti papuošalai. Nė vienas iš jų neduodamas dovanai. Scena gražinama išnuomotais, šeimininkams grąžinsimais rakandais: vieni bus atiduoti pirmąją dieną, kiti – antrąją, nedaug teliks iki pabaigos. Taigi neturime viltis gyveną tarp to, kas mūsų: visa tai esame gavę iš kitur. Naudojamės tiek laiko, kiek paskiria davėjas, reikia būti pasiruošus, kai bus liepta, neaimanuojant grąžinti visa, kas duota iki nenustatytos dienos. Tik labai nevykęs skolininkas plūsta kreditorių. Taigi visus savuosius, kuriuos žiūrėdami gimimo eilės tikimės mus pergyvensiant ir kurie patys visai teisingai geidžia eiti iš paskos, turime mylėti, suprasdami, jog mums nežadėta, nei kad jie bus visada, nei kad jie bus ilgai. Širdžiai dažnai reikia priminti, kad mylėtų juos kaip išeisiančius, netgi kaip išeinančius; visa, kas likimo duota, turėk kaip neužtikrintą daiktą. Godžiai griebkite vaikų teikiamus malonumus, leiskite savo ruožtu vaikams mėgautis jumis, neatidėliodami ragaukite visų džiaugsmų, – rytojaus naktis nežadėta. Per toli nukėliau: nežadėta net ši valanda.

---

[12] Mimais vadinamų trumpų scenos kūrinėlių autoriaus Publilijaus Siro nežinomo veikalo eilutė.

[13] Žiloje senovėje nekilmingi ir neįtakingi piliečiai burdavosi apie kilmingą ir įtakingą romėną. Jie būdavo vadinami klientais, o jų globėjas – patronu. Jų santykiai buvo bičiuliški ir šeimyniški. Tačiau vėliau jie išsigimė: klientai tapo dykaduonių, gyvenančių iš patrono malonės, minia, o daugelis patronų juos laikė dėl tuščios garbės. Nuo senų senovės rytais klientai ateidavo pasveikinti patrono. Klientų miniai išaugus, patronas priimdavo ne visus. Čia ir turimas galvoje toks atvejis.

Reikia skubėti, priešas mina ant kulnų, beregint bus išblaškyti palydovai, triukšmingai išsklaidyti bendražygiai. Tik grobimo ir tesama pasaulyje; jūs, vargšai, nežinote, kad gyvenate, bėgdami nuo jo. Sielvartauji dėl mirusio sūnaus, – kaltink jo gimimo akimirką: gimstant jam buvo išpranašauta mirtis. Su ta sąlyga jis buvo duotas, tokia lemtis jį lydėjo nuo įsčių. Patenkame į kietą ir nenugalimą likimo valdžią, jo sprendimu kentėsime pelnytai ir nepelnytai. Nevaržomai, įžeidžiamai, žiauriai jis naudosis mūsų kūnais: vienus ugnimi degins, bausdamas ar gydydamas, kitus supančios ar priešo, ar bendrapiliečio įsakymu, trečius plikus svaidys nežinomose jūrose ir ilgai kovojusius su bangomis ne išmes ant smėlio ar ant kranto, bet paslėps kokio nors milžiniško siaubūno pilve; ketvirtus, įvairių ligų išdžiovintus, ilgai laikys nei gyvus, nei mirusius. Likimas, tarytum nepastovus ir aikštingas, savo vergų nežiūrįs šeimininkas, klys ir bausdamas, ir apdovanodamas.

XI. Ar reikia apraudoti atskirai? Juk visas gyvenimas apverktinas: vos nusikratysi nesėkmės, tuoj užgrius nauja. Taigi turime žiūrėti saiko (ypač jūs, moterys, nes kankinatės be jokio galo) ir paskirstyti žmogaus širdį daugeliui skausmų. Kaipgi tu pamiršai savo ir visuotinę padėtį? Mirtinga gimusi, mirtingus pagimdei. Būdama tik trūnus, pilnas skysčių kūnas, ligų maišelis, tokioje menkoje medžiagoje tikėjaisi išnešioti tvirtą ir amžiną palikuonį? Sūnus iškeliavo, tai yra nubėgo iki ribos, prie kurios skuba ir, tavo nuomone, laimingesni už tavo vaiką. Ten nevienodu žingsniu žengia besiginčijanti forume, žiopsanti teatruose, maldaujanti šventyklose minia – pelenai sulygins ir mylimus, ir niekinamus. Tai skelbia įrašas pitijos[14] pranašysčių vietoje: „Pažink save." Kas yra žmogus? Nuo menkiausio smūgio ar trenksmo sudūžtantis indas. Nereikia didelės audros, kad būtum išsklaidytas į dulkes, bet kur atsitrenkęs subyrėsi. Kas yra žmogus? Bejėgis ir trapus kūnas, plikas, prigimties neapginkluotas, reikalingas kito pagalbos, nusviestas visoms likimo patyčioms. Nors raumenys išmankštinti, vis tiek – bet ko-

[14] Pitija – Graikijos Delfų miesto Apolono šventyklos pranašė. Minimas įrašas buvo šventyklos prieangyje.

kio žvėries penas, bet kieno auka, sudarytas iš nepatvarių skysčių, žėri tik išorės bruožais, neatsispiria šalčiui, karščiui, vargui, o antra vertus, pūva nuo neveiklumo bei poilsio, dreba dėl maisto, nes jo stygius silpnina, o perteklius plėšo. Net ir saugioje vietoje jis nerimastingas ir sudirgęs, jo gyvybės kvėpsnis nepatikimas, vos laikosi ant siūlo galo, net netikėtas nemalonus garsas jį užgniaužia. Taigi, žmogus – amžinai ydingas ir nenaudingas savosios nerimasties šaltinis. Stebimės mirtimi, bet jai tereikia tik karktelėti. Ar daug tenka plušėti, kad jis pargriūtų? Kvapas, skonis, nuovargis, būdravimas, gėrimas, maistas, be kurių jis negali gyventi, mirtinai kenkia. Vos pajudėjęs suvokia savo silpnumą: pakelia ne kiekvieną vietovę, miršta nuo naujo vandens, neįprasto oro, ir nuo menkiausios priežasties, ir nuo stipraus puolimo – trūnus, ligotas, verksmu pranešęs jau apie savo atėjimą gyventi padaras. Tačiau kokį didelį sąmyšį sukelia šis niekingas gyvūnas, kokių didelių ketinimų turi pamiršęs savo padėtį! Širdyje svarsto nemirtingus, amžinus reikalus, paskirstydamas juos anūkams ir proanūkiams, kol besiekiantį tolių prispaudžia mirtis. Tai, kas vadinama senatve, tėra keli apsisukę metai.

XII. Ar tavo skausmas (jei tik jis turi kokio blaivaus protavimo) žiūri savo nelaimės, ar to, kuris iškeliavo? Ar primena, kad prarastasis sūnus neteikė jokio malonumo ar kad galėjo teikti daugiau, jei būtų ilgiau gyvenęs? Atsakydama, kad neteikė, nuostolį padarysi lengvesnį: žmonės mažiau graužiasi dėl to, iš ko neturėjo jokio džiaugsmo ar smagumo. Jei pripažįsti, kad esi iš jo gavusi nemaža malonumų, tai reikia ne dejuoti, kad jie atimti, bet dėkoti, kad jų būta. Puikius savo vargų vaisius skynei jau jį auklėdama. Net stropiai šeriantieji šuniukus, paukščius ir kitus pramogų gyvūnus mėgaujasi į juos žiūrėdami, liesdami, smaginasi jų mielu gerinimusi, o ar penintiems vaikus pats auklėjimas nėra atlygis už auklėjimą? Tarkime, tau nieko nedavė sūnaus uolumas, nieko neišsaugojo jo stropumas, nieko nepatarė jo išmintingumas, – atlygis yra tai, kad jį turėjai, kad mylėjai. „O galėjo ilgiau trukti ir būti didesnis." Tačiau tai geriau negu apskritai nieko,

kadangi, kai renkamasi, ar geriau būti trumpai laimingam, ar niekuomet, nutariama, jog verčiau pradingstantis gėris negu jokio. Ar tu būtum labiau norėjusi kokio nors tik sūnaus vardą teturinčio išsigimėlio, ar tokio, koks buvo taviškis, – taip anksti išmintingas jaunuolis, taip anksti dorybingas, taip anksti vyras, taip anksti tėvas, taip anksti visų pareigybių siekėjas, taip anksti žynys – tarytum skubančio į viską? Beveik niekam netenka ilgalaikio gėrio. Tik blanki laimė lėtai tęsiasi iki pabaigos. Nutarę duoti tau sūnų, nemirtingieji dievai iš karto davė jį tokį, koks galėjo tapti neveikiai. Negali sakyti, jog dievai tave vieną pasirinko, neleidę džiaugtis sūnumi: permesk akimis daugybę pažįstamų ir nepažįstamų, visur pamatysi kentėjusių daugiau. Patyrė tai didūs vadai ir valdovai, mitai net dievus užkliudo, manau, tam, kad mus, laidojančius savo vaikus, numaldytų mintimi, jog ir dievams tai tenka. Sakau, apžvelk visus, nerasi tokių nelaimingų namų, kurie negalėtų pasiguosti, jog esama dar nelaimingesnių. Dievaži, negalvoju apie tave taip blogai, nemanau, jog lengviau bus kentėti, kai parodysiu be galo daug gedinčių – nelaimingųjų minia paguodžia tik pikdžiugišką širdį. Tačiau kai kuriuos priminsiu ne tam, kad suprastum, jog taip jau paprastai žmonėms atsitinka (juokinga būtų teikti mirtingumo pavyzdžius), bet kad žinotumei, jog būta daugelio žmonių, suminkštinusių grublus ramiu ėjimu per juos. Pradėsiu nuo laimingiausiojo. Lucijus Sula[15] neteko sūnaus. Šis įvykis nepalaužė jo piktybės ar priešus ir bendrapiliečius žudančio žiaurumo, neprivertė galvoti, jog jis pasiėmė klaidingą prievardį. Jį pasirinko po sūnaus mirties, neišsigandęs nei neapykantos žmonių, kurių nelaimės sudarė tą milžinišką jo sėkmę, nei pykčio dievų, kuriems kaip krislas akyje buvo toji didžiulė Sulos laimė. Palikime tą dar neišspręstą klausimą, koks buvo Sula (net nedraugai pripažins, kad jis tauriai griebėsi ginklų, tauriai juos sudėjo), tai, kas mums rūpi, – aišku: didžiausios nelaimės ateina pas laimingiausius.

---

[15] Lucijus Kornelijus Sula (138–78 m. pr. Kr.) – Romos karvedys, valstybės veikėjas, pasirinkęs pravardę Laimingasis (Felix).

XIII. Tegul Graikija per daug nesididžiuoja tėvu, kuris per aukojimus gavęs žinią apie sūnaus mirtį tik liepė nutilti fleitininkui ir nusiėmė vainiką, o visa kita kaip dera atliko iki galo.[16] Tą patį padarė mūsų vyriausias žynys Pulvilas, kuriam, pridėjusiam ranką prie šventyklos durų, buvo pranešta apie sūnaus mirtį.[17] Jis apsimetė negirdėjęs, pradėjo iškilmingą žynio giesmę, verksmas maldos nepertraukė, kitiems tariant sūnaus vardą, maldavo Jupiterį malonės. Kada, tavo nuomone, turi baigtis sielvartas, pirmąją dieną pirmuoju puolimu neprivertęs tėvo pasitraukti nuo bendruomenės aukuro ir palaimos prašančių maldų? Dievaži, vertas atmintino pašventinimo, vertas aukščiausios žynystės buvo tas, kuris nenustojo garbinti net ir supykusių ant jo dievų. Grįžęs namo, jis ir apsiverkė, ir balsu raudojo, o atlikęs visas pagal papročius reikalingas pareigas mirusiajam vėl žvelgė tokiu pat veidu, kaip Kapitolijuje. Paulas[18] ano garsiojo triumfo dienomis, kai priešais vežimą varė supančiotą Persėją, ką tik du sūnus atidavęs įsūnyti, palaidojo du likusius namie. Kokie puikūs turėjo būti pasiliktieji, gali spręsti iš to, kad tarp atiduotųjų buvo Scipionas.[19] Susijaudinusi romėnų tauta žvelgė į tuščią Paulo vežimą.[20] Tačiau jis pasakė iškilmingą kalbą ir padėkojo dievams už norų įvykdymą: mat prašęs, jei jie užsirūstintų dėl milžiniškos pergalės, verčiau tegul baudžia jį, o ne valstybę. Matai, kaip narsiai jis pakėlė: dėkojo už netektį. O ar kieno nors kito širdį buvo smarkiau pervėrę šitaip apsivertę aukštyn kojomis visi reikalai?! Juk jis prarado ir paguodą, ir pagalbą. Tačiau Persėjui nepavyko pamatyti liūdno Paulo veido.

XIV. Kam man rodyti tau didžių vyrų pavyzdžius ir ieškoti nelaimingų, jei laimingų rasti daug sunkiau? Kelinti ar kokie namai iki pabai-

---

[16] Turimas galvoje graikų V–IV a. pr. Kr. rašytojas Ksenofontas.

[17] Konsulas ir vyriausiasis žynys Markas Horacijus Pulvilas 509 m. pr. Kr. turėjo pašvęsti Jupiteriui ant Kapitolijaus kalno pastatytą šventyklą.

[18] Lucijus Emilijus Paulas – II a. pr. Kr. romėnų karvedys ir valstybės veikėjas, 168 m. pr. Kr. nugalėjo Makedonijos karalių Persėją ir gavo teisę triumfuoti.

[19] Publijus Kornelijus Emilianas Scipionas Jaunesnysis (185–129 m. pr. Kr.) – romėnų karvedys ir valstybės veikėjas.

[20] Paprastai triumfatoriaus sūnūs triumfo vežime stovėdavo šalia tėvo.

gos regėjo gyvus visus šeimos narius?! Paimk bet kuriuos vienerius metus ir pasakyk jų magistratus[21], pavyzdžiui, Lucijų Bibulą ir Gajų Cezarį. Pamatysi, koks panašus šių kolegų ir nuožmiausių priešų likimas. Lucijaus Bibulo, labiau doro negu atkaklaus vyro, du sūnūs buvo vienu kartu nužudyti. Kadangi egiptiečių kareivis juos išniekino, dėl to verkti vertėjo ne mažiau kaip dėl netekties. Tačiau Bibulas, dėl kolegos neapykantos visus konsulo tarnybos metus lindėjęs namuose, kitą dieną po žinios apie dvejas laidotuves ėmėsi įprastinių valstybės pareigų. Kas gali skirti dviem sūnums mažiau negu vieną dieną?! Taip greitai baigė gedėti vaikų žmogus, metus gedėjęs konsulato. Ištakavęs Britaniją, tuomet, kai net Okeanas negalėjo sulaikyti jo laimės, Gajus Cezaris išgirdo, jog gyvuosius paliko jo duktė, į kapą vesdamasi ir valstybės lemtį: kaip dieną buvo aišku, jog Gnėjus Pompėjus[22] ramia širdimi nepakęs, kad be jo Romoje esama ir kito didžiojo vyro, ir nulaužys jam pavojingai atrodančius daigus, net jei jie auga valstybės labui. Tačiau trečią dieną Cezaris vėl vykdė karvedžio priedermę, nugalėdamas skausmą taip pat greitai, kaip buvo įpratęs nugalėti visa kita.

XV. Ar priminti tau kitų Cezarių[23] gedėjimus? Man atrodo, jog likimas juos skriaudžia, idant jie pasitarnautų žmonių giminei, parodydami, kad net tie, kurie vadinami dievų vaikais ir gimdytojais, nėra nei savo, nei svetimo likimo valdovai. Dieviškasis Augustas, netekęs vaikų, anūkų, pragaiščiai išdaigojus Cezarių būrį, kaip ramstį ištuštėjusiems namams pastatė įsūnį. Visa tai jis pakėlė taip narsiai, kaip žmogus, kurio esmė atsiskleidžia tik tokiu atveju, kaip žmogus, kuriam rūpi, kad niekas nesiskųstų dievais. Tiberijus Cezaris prarado ir sūnų, ir įsūnį, tačiau, atsistojęs ant pakylos, pats pasakė sūnaus laidotuvių kalbą, stovėjo greta padėto kūno, tik atitvertas audinio, nes jam, kaip vyriausiajam žyniui, nederėjo

[21] Seneka turi galvoje 59 m. pr. Kr., kai Bibulas ir Cezaris buvo konsulai. Lucijus Kalpurnijus Bibulas – I a. pr. Kr. romėnų karvedys ir valstybės veikėjas. Gajus Julijus Cezaris (100–44 m. pr. Kr.) – romėnų karvedys ir valstybės veikėjas.

[22] Gnėjus Pompėjus Didysis (106–48 m. pr. Kr.) – romėnų karvedys ir valstybės veikėjas, vedęs Cezario dukterį Juliją.

[23] Cezario įsūnytas Augustas gavo jo vardą, šį vardą gavo ir jo įsūniai. Vėliau šis vardas virto titulu.

matyti lavono, ir romėnų tautai verkiant nenunarino veido. Šalia stovinčiam Sejanui leido regėti, kaip ištvermingai jis praranda savuosius. Matai, kiek daug esama didžiausių vyrų, kuriems nepadarė išimties viską parbloškianti neganda. O juk šitiek sielos gėrybių, šitiek viešojo ir asmeninio gyvenimo puošmenų juos supo! Bet, matyt, toji audra eina ratu, padrikai viską niokodama ir svaidydama kaip savo. Paprašyk kiekvieną paskaičiuoti, pasirodys, jog niekas negimė tam, kad nebūtų nuskaustas.

XVI. Žinau, ką pasakysi: „Pateikdamas vyrų pavyzdžius, užmiršti guodžiąs moterį." Tačiau kas galėtų teigti, jog gamta pavydžiai pasielgė su įgimtomis moterų ypatybėmis jų dorybes sutraukdama į dulkelę?! Tikėk mano žodžiais: tokia pat jų tvirtybė; tokia pat galimybė elgtis garbingai, skausmą ir vargą, kai įpranta, pakenčia vienodai. Gerieji dievai, kokiame mieste mes šitai kalbame?! Tame, kur Lukrecija ir Brutas[24] nuo romėnų sprando nuvertė karalių. Brutui turime dėkoti už laisvę, Lukrecijai – už Brutą. Tame, kur paniekinusi priešą ir upę Klelija[25] (dėl ypatingos drąsos jos vos nelaikome vyru), sėdėdama ant žirgo (statula stovi Šventojoje gatvėje, kur visada žmonių knibždėlynas), priekaištauja mūsų jaunuoliams, jodinėjantiems su pagalvėlėmis mieste, kuriame kadaise ir moteris apdovanodavome ristūnais. O jei nori narsiai gedėjusių moterų pavyzdžių, jų nereikės pašalėse rankioti. Iš vienos šeimos duosiu tau dvi Kornelijas. Pirmoji – Scipijono duktė, Grakchų motina. Dvylika vaikų – dvylika laidotuvių. Apie kitus nieko negalima pasakyti: valstybė nepajuto nei jų atėjimo, nei pasitraukimo, bet Kornelija regėjo nužudytus ir nepalaidotus Tiberijų ir Gajų[26], kuriuos pripažįsta buvus didžius net ir nelaikantieji jų geraisiais vy-

[24] Lukrecija – kilminga VI a. pr. Kr. romėnė, nusižudžiusi, kai jos garbę suteršė karaliaus sūnus. Pasipiktinę romėnai išvijo karalių ir įkūrė respubliką. Lucijus Junijus Brutas – respublikos santvarkos Romoje įkūrėjas VI a. pr. Kr.

[25] Klelija – kilminga mergina, pasak legendos, su kitomis įkaitėmis nusiųsta etruskų karaliui. Klelija suorganizavo pabėgimą.

[26] Tiberijus Sempronijus Grakchas (162–133 m. pr. Kr.) – plebėjų tribūnas, siekęs žemės reformos ir užmuštas priešininkų. Gajus Sempronijus Grakchas (153–121 m. pr. Kr.) – plebėjų tribūnas, siekęs įvairių valstybės reformų ir žuvęs, prasidėjus ginkluotiems priešiškų grupuočių susirėmimams.

rais. Guodžiantiems, vargše vadinantiems ji kalbėjo: „Niekuomet nesivadinsiu nelaiminga aš, Grakchų gimdytoja." Livijaus Druzo[27] žmona Kornelija neteko garsaus, talentingo Grakchų pėdomis žengiančio jaunikaičio, neįgyvendinusio daugybės sumanytų įstatymų, nežinia kieno užmušto šalia savo židinio dievų. Tačiau žiaurią ir neatkeršytą sūnaus mirtį ji stūmė per gyvenimą taip pat tvirtai, kaip jis – savo įstatymų gaires. Tu atleisi likimui, Marcija, kad jis nesustabdė į tave paleistų iečių, žinodama, jog jos persmeigė Scipionus, Scipionų motinas ir dukteris, jog kliudė Cezarius. Gyvenimas kupinas įvairių nelaimių ir priešiškumo, niekas negali tikėtis ilgos taikos, tik šiokių tokių paliaubų. Išauginai ketvertą vaikų, Marcija. Sakoma, jog į tirštą būrį paleista ietis visuomet pataiko, tad ar nuostabu, kad tokia nemaža krūva negalėjo išvengti likimo neapykantos ir skriaudos? „Tačiau likimas neteisingas dar ir dėl to, kad jis pasirinko sūnus." Niekuomet negali teigti, jog esi nuskriausta, kai ką nors lygiai daliniesi su galingesniu: tau jis paliko dukteris ir jų pagimdytus anūkus. Tą, kurio labiausiai raudi, pamiršusi pirmąjį, irgi ne visiškai nušlavė: turi dvi jo dukteris, jei tau bloga – didelę naštą, jei gera – didelę paguodą. Pasistenk jas matydama prisiminti sūnų, o ne skausmą. Nugriuvus vėjo su šaknimis išrautiems ar susisukusio viesulo staiga nulaužtiems medžiams žemdirbys puoselėja jų atžalas, sėja, sodina daigus, ir netrukus (nes laikas taip pat veržliai ir siautulingai augina, kaip ir naikina) jie sulapoja dar linksmesni už išnovytuosius. Užpildydama tuščią vietą, savąjį Metilijų pakeisk jo dukterimis ir vieną skausmą palengvink dviguba paguoda. Žmonių prigimtis tokia, kad labiau brangina tai, ko yra netekę. Sielvartaudami dėl išplėštų dalykų, elgiamės neteisingai su tuo, kas liko. Tačiau jei įvertinsi, kaip šėldamas likimas tavęs pasigailėjo, pamatysi, kad turi daugiau negu vien širdgėlą: pažvelk į būrį anūkų ir dvi dukteris. Tark sau, Marcija: „Grąžyčiau rankas, jei kiekvieno likimas atitiktų jo dorovę ir nelaimės nepersekiotų gerųjų. Dabar matau, kad nedarant jokio skirtumo vienodai blaškomi ir blogieji, ir gerieji."

---

27 Gajus Livijus Druzas – II a. pr. Kr. valstybės veikėjas.

XVII. „Tačiau sunku netekti išauginto jaunuolio, motinos ir tėvo atramos bei pasididžiavimo." Kas sako, jog lengva? Bet tokia jau žmogaus dalia. Jis gimęs tam, kad prarastų, kad galuotųsi, kad viltųsi, drebėtų, kitus ir save jaudrintų, mirties ir bijotų, ir geistų, ir – blogiausia: niekuomet nežinotų tikrosios savo būklės. Įsivaizduokime, kas nors sako susiruošusiam į Sirakūzus: „Pirma susižinok visus būsimos kelionės akibrokštus ir malonumus, o paskui plauk. Štai kuo galėsi žavėtis: iš pradžių pamatysi salą, nuo Italijos atskirtą siauro vandens ruožo; aišku, kad ji kadaise buvo susijungusi su žemynu. Jūra staiga užgriuvo ir „nuo Hesperijos krašto atkirto"[28]. Po to išvysi (juk tau niekas nekliudys perkirsti godžiausią jūros verpetą) tą legendų Charibdę,[29] plačiai išsitiesusią, kai jos neaplanko pietys, o jam karščiau papūtus didžiulėmis godžiomis žiotimis ryjančią laivus. Išvysi poetų apdainuotą Aretūzos šaltinį, skaidrutėlį ir vaiskų iki pat dugno, liejantį ledines sroves, gal surenkantį jas ten gimusias, o gal iškeliantį po žeme dingusią upę, pratekėjusią po daugybe jūrų, bet nesusimaišiusią su prastesniu jų vandeniu.[30] Išvysi ramiausią iš visų uostą, ar gamtos, ar žmonių sutvarkytą, idant laivynams būtų saugu. Jis toks atvangus, kad net didžiausių audrų šėlsmas ten negauna vietos. Išvysi apylinkes, kur palaužus Atėnų galybę, nepaprastai aukštai iškirtus uolas savaiminis kalėjimas uždarė tūkstančius belaisvių[31], pagaliau pamatysi ir patį milžinišką miestą, didesnį už daugelį kitų, ir nepaprastai švelnią, kasdien saulėtą žiemą. Tačiau kai visa tai patirsi, žiemos orų malonumus sudaužys slegianti ir nesveikatinga vasara; ten bus tironas Dionizijus[32], laisvės, teisingumo, įstatymų

---

[28] Vergilijaus „Eneidos" citata (III. 418). Čia ir toliau cituojamas Antano Dambrausko vertimas. Hesperija – poetinis Italijos pavadinimas.

[29] Charibdė – Homero „Odisėjoje" aprašyta graikų mitų jūrų pabaisa, siurbianti ir vėl išspjaunanti vandenį, o su juo praryjanti ir laivus. Romėnai manė, kad Homeras pavaizdavo verpetuotą jūros vietą tarp Italijos ir Sicilijos.

[30] Buvo manoma, kad šiuo šaltiniu išsiveržia į žemės paviršių tekėjusi Graikijoje ir po žeme dingusi Alfėjo upė.

[31] 415 m. pr. Kr. atėniečiai bandė užkariauti Siciliją. Užpuolimui nepavykus, 7000 belaisvių buvo sumesti į akmenynuose esančią akmens skaldyklą ir turėjo joje dirbti ligi mirties.

[32] Seneka turi galvoje ne savo laikų, o IV a. pr. Kr. Sirakūzus. Jų valdovą Dionizijų (367–344 m. pr. Kr.) Platonas peikė dėl žiaurumo ir palaido gyvenimo. Maištininkai Dionizijų ištrėmė, bet jis savavališkai grįžo, tada buvo nužudytas.

žudikas, likęs godus valdžios, net supeiktas Platono,[33] trokštąs gyventi net ir grįžęs iš tremties. Vienus jis degins, kitus plaks, trečius dėl mažiausio pasipriešinimo lieps nugalabyti, skatins vyrų ir moterų geidulius, ir tiems šlykštiems karaliaus nesusivaldymo kaimenių gyvuliams per maža bus iš karto po du susieiti. Tai štai, girdėjai, kas gali tave patraukti, kas atbaidyti, taigi, arba plauk, arba pasilik." Jei koks nors žmogus ir išgirdęs šį apibūdinimą sakys norįs vykti į Sirakūzus, tai ar turės jis teisę skųstis kuo kitu, o ne savimi: juk ne atsitiktinai ten pateko, o atvyko sąmoningai ir viską žinodamas. Gimtis mums visiems sako taip: „Aš nė vieno neapgaudinėju. Jei tu auginsi sūnus, tai jie gali būti arba gražūs, arba bjaurūs, o gal gims nebyliai. Bet kuris iš jų galės būti ir tėvynės gynėjas, ir išdavikas. Turi teisę tikėtis, jog jie bus tokie, kad niekas neišdrįs blogo žodžio ištarti, tačiau įsivaizduok, kad jie gali būti ir šlykštūs kaip gyvi keiksmažodžių įsikūnijimai. Niekas nedraudžia vaikams tave kaip dera palydėti į kapus ir pasakyti laidotuvių kalbą, bet ir pati ruoškis juos dėti ant laužo, ar mažus, ar jaunus, ar pasenusius; metai nesvarbu, – kiekvienos laidotuvės, kuriose tėvai eina paskui palikuonių palaikus, yra žiaurios." Jei žinodama šiuos dėsnius augini vaikus, tai nepyk ant dievų, nieko tikra tau nežadėjusių.

XVIII. Nagi, pritaikykime pateiktą vaizdą viso gyvenimo pradžiai. Svarstančiam, ar keliauti į Sirakūzus, išdėsčiau, kas ten smagu, kas grėslu. Įsivaizduok, kad tau gimstant ateinu su patarimu: „Tu įžengsi į dievų ir žmonių valstybę, apglėbiančią viską, supančiotą tam tikrų amžinų dėsnių, sukančią nepavargstančius dangiškus kūnus. Ten išvysi įvairiai žibant daugybę žvaigždžių, o vieną spinduolį, saulę, šviesa pripildant visatą, kasdieniniu sukimusi dalijančią dienos ir nakties laiką, metus paskirstančią į taisyklingai besikeičiančias žiemas ir vasaras. Pamatysi naktį patekant mėnulį, švelniai atspindintį iš sesers paskolintą šviesą, tai pasislepiantį, tai kybantį virš žemės visu veidu, tai didėjantį, tai mažėjantį, vis nepanašų į bu-

[33] Platonas (427–347 m. pr. Kr.) – graikų filosofas.

vusį. Pamatysi skirtingais keliais traukiančius penkis šviesulius[34], skriejančius priešinga kryptimi negu visas strimgalviais lekiantis pasaulis, nuo jų menkiausio judesio priklauso tautų likimai, klostosi sėkmės ir nesėkmės, destis ar laiminga, ar ne pakilo žvaigždė. Stebėsiesi susikaupusiais debesimis, pliaupiančiais lietumis, žaibų raizgalynėmis ir dangaus trenksmais. Kai pasisotinęs aukštybių reginiais nukreipsi akis į žemę, tave pasiglemš įvairūs daiktų pavidalai, kiekvienas savaip nuostabus: čia į begalinius tolius besidriekiančios laukų platybės, ten didžiuliais, snieguotais gaugarais iškylančių kalnų stačios, aukštyn šaunančios viršūnės, upių vagos ir iš vieno šaltinio į vakarus ir rytus tekančios srovės, augalotais medžiais siūbuojančios girios ir daugybė miškų su gyventojais, su įvairiabalsiu paukščių skambesiu, visaip išsidėstę miestai ir neprieinamų vietovių atskirtos tautos: vienos pasitraukusios į dangų remiančius kalnus, kitos bailiai supamos pelkėtų krantų ar pylimų, iš dirvos virstantys dirbamų plotų javai, derlūs laukiniai krūmokšniai, lėtai tarp pievų vingiuojantys upeliai, žavios jūros įlankos ir patogios uostui pakrantės, bekraštybėje išbarstytos salos, paįvairinančios marių plynes. O dar akmenų ir perlų žvilgesys, auksą išplaunančių veržlių tėkmių spindėjimas, sausumoje ar jūroje pasirodantys ugnies stulpai ir žemynų jungtis Okeanas, trimis įlankomis perskiriąs žmones ir laisvai banguojąs milžiniškomis vilnimis! Čia išvysi neramiose, net be vėjo besidaužančiose bangose nardant gyvūnus, dydžiu gerokai pralenkiančius sausumos gyventojus. Kai kurie sunkūs ir gali išsijudinti, tik vadovaujant kitiems[35], kai kurie greiti, pražūtingi net geriausiems irkluotojams, kai kurie siurbia vandenį ir išspjauna, keldami pavojų pro šalį plaukiantiems laivams. Išvysi vykstančias ieškoti nežinomų kraštų eldijas, pamatysi, kad žmogus išdrįsta viską, būsi didelių užmojų žiūrovas ir dalyvis, mokysi ir mokysiesi įvairių dalykų, kurių vieni gyvenimą aprūpina, kiti puošia, treti vadovauja. Tačiau be viso to, ten bus tūkstančiai ir kūno, ir sielos rykščių: karai, plėšikai,

[34] Turimos galvoje planetos Merkurijus, Marsas, Venera, Jupiteris ir Saturnas.

[35] Senovėje manyta, kad banginiai plaukia, vadovaujami mažos, pele vadinamos žuvytės.

nuodai, laivų sudužimai, kenksmingi orai, ligos, žiaurus gedulas dėl brangiausių žmonių netekties ir mirtis, nežinia, ar lengva, ar nuteistojo ir kankinamojo. Palaužyk sau vienas galvą ir pasverk, ko nori: prie to ateinant reikės per tai ir išeiti." Atsakysi norįs gyventi. Kodėl gi ne? Juk, manau, imsiesi to nesitikėdamas, kad ką nors prarasi be skausmo. Taigi, gyvenk, kaip sutarta. „Niekas, – sakai, – su mumis nesitarė." Mūsų tėvai nusprendė už mus. Mus augino, žinodami gyvenimo iškeltą sąlygą.

XIX. Bet prieš pradėdami guosti pirma pažiūrėkim, ką reikia gydyti, paskui – kaip. Širdgėlą skatina mylimo žmogaus ilgesys. Šiaip tai yra pakeliamas daiktas: juk neapverkiame nesančių ir nebūsiančių šalia gyvųjų, nors negalime su jais bendrauti ar matytis. Taigi mus kankina įsitikinimas ir kiekviena nelaimė yra tokia, kaip ją įvertiname. Vaistai mūsų galioje: galvokime, jog mirusieji yra iškeliavusieji, apgaukime patys save. Išlydėjome juos, pažadėję pasivyti. Širdgėlą skatina ir tokia mintis: „Nebebus, kas mane gina, kas mane saugo nuo paniekos." Pasinaudosiu menkai įtikinama, bet tiesą pasakančia paguoda: mūsų visuomenėje vaikų praradimas daugiau palankumo atneša, negu atima, tad seniau žmonėms pragaištį teikusi vienatvė dabar veda į galybę; kai kurie net apsimeta nekenčią sūnų ir prisiekdami atsižada savo vaikų taip pasidarydami bevaikiais. Žinau, ką pasakysi: „Man gelia širdį ne dėl mano nuostolių. Juk nevertas užuojautos žmogus, gedįs sūnaus kaip kokio naudingo vergo, įžvelgęs sūnuje dar ką nors be jo paties." Tai dėl ko tau gelia širdį, Marcija? Ar kad tavo sūnus išėjo iš šio pasaulio, ar kad neilgai gyveno? Jei dėl to, kad išėjo, turėjai visados sielvartauti, juk visados žinojai jį esant mirtingą. Galvok, kad mirusiojo neištinka jokia nelaimė, tik pasakos verčia mus bijoti požemio pasaulio. Ten iškeliavusiųjų nelaukia nei tamsa, nei kalėjimas, nei ugningos srovės, nei Užmiršimo upė, nei teisėjai, nei kaltinamieji. Toje visuotinėje laisvėje negresia jokie tironai, – visa tai – poetų žaismas, raginantis mus tuščiai bijotis. Mirtis yra išsivadavimas iš visų skausmų ir riba, kurios mūsų nelaimės neperžengia; ji grąžina mus į tą ramybę, kurioje glūdėjome prieš gimdami. Kas apgaili

mirusius, tegul apgaili ir negimusius. Mirtis nėra nei gėris, nei blogis. Gėris ar blogis gali būti tai, kas kažkas yra, o tai, kas yra niekas, viską paverčiąs nieku, mūsų neatiduoda jokiam likimui – gėris ir blogis susiję su kokia nors medžiaga. Likimas negali valdyti to, ką apleido gimtis, negali būti vargšas tas, kuris yra niekas. Tavo sūnus peržengė vergovės ribas, jį priglaudė didelė amžina ramybė. Jo nedirgina nei skurdo baimė, nei turto rūpesčiai, nei malonumo šydu prisidengę sielas gadinantys geismai, jis nesuka galvos dėl svetimos laimės, jo neslegia kitų pavydas dėl jo sėkmės; net barnių žodžiai neplėšo tyrų jo ausų. Jis nežvelgia į tolumoje kylančias visuomenės ar asmenines negandas, nerimastingai nelaukia ateities įvykių, visuomet žadančių netikrumą. Pagaliau jis ten, iš kur jo niekas neišstums, kur niekas neišgąsdins.

XX. Vai, kaip nepažįsta savo nelaimių tie, kurie negiria mirties kaip puikiausio gamtos išradimo ir jos nelaukia! Juk ji arba laimę aprėmina, arba nelabadę atbaido, arba užbaigia pasisotinusią ir nuvargusią senatvę, arba išveda jauną, kupiną vilčių žmogų, neleisdama žiedui nuvysti, arba pasišaukia vaiką, dar nepradėjusį kopti sunkesniais laiptais. Visiems ji – pabaiga, daugeliui – išgijimas, kai kuriems – troškimas, bet niekam daugiau nenusipelno, kaip tiems, pas kuriuos ateina nekviečiama. Ji paleidžia iš vergijos prieš šeimininko valią, nuima belaisvių grandines, išveda iš kalėjimo tuos, kuriems išeiti uždraudė nepažabojamas valdovas, parodo tremtiniams, širdimis ir akimis krypstantiems į tėvynę, kad bet kuriame krašte gera ilsėtis; likimui blogai padalinus bendrus turtus ir atidavus vienas kito valdžion vienodų teisių žmones, ji viską sulygina. Po jos niekas nieko nedaro kam nors įsakius, joje niekas nejaučia savo menkumo, ji nieko neatstumia, jos, Marcija, panorėjo tavo tėvas. Kartoju: ji padaro, kad gimimas nereiškia kankynių pradžios, ji padaro, kad nepasiduodu negandų grasinimams, kad galiu išlaikyti sveiką, nepriklausomą sielą: turiu, ką pasišaukti pagalbon. Štai matau ne vienos rūšies, kiekvieną kitaip padarytus kryžius: vieni pakabina žemyn galva, kitų kuolas rėžiasi per dvišakumą, treti iškėtoja rankas ant

skersinio; matau tempimo lynus, matau rykštes, – prietaisai išrasti kiekvienai kūno daliai. Bet matau ir mirtį. Regiu kraugerius priešus, išdidžiai siautėjančius piliečius. Bet regiu ir mirtį. Nėra sunku vergauti, kai labai įkyrėjus kieno nors viešpatavimui galima vienu žingsniu pereiti į laisvę. Dėl mirties myliu tave, gyvenime! Pagalvok, kiek gera turi laiku atėjusi mirtis, kaip daugeliui buvo nenaudinga ilgiau gyventi. Jei Gnėjų Pompėjų, valstybės pasididžiavimą ir ramstį, liga būtų nusinešusi Neapolyje, tai, be abejo, būtų miręs kaip pirmasis romėnų tautos pilietis. Tačiau maža laiko dalelė nustūmė jį nuo tos viršūnės: jis regėjo išžudytus legionus ir tame mūšyje, kuriame senatas stovėjo pirmoje eilėje, išlikusį (kokia nelemta liekana!) save, karvedį. Jis regėjo budelį egiptietį ir pergalių pašventintą galvą patikėjo palydovui, o jei būtų likęs gyvas, būtų gailėjęsis, kad išsigelbėjo: kas galėjo būti šlykščiau už Pompėjų, gyvenantį iš karaliaus malonės?![36] Jei Markas Ciceronas būtų kritęs tada, kai išvengė kartu su tėvyne jo siekusių Katilinos durklų, jei išlaisvinęs respubliką būtų žuvęs kaip jos išgelbėtojas, jei pagaliau būtų iškeliavęs į aną pasaulį vos palaidojęs dukterį, tai tuomet būtų miręs laimingas: nebūtų matęs vienų prieš kitus iškeltų piliečių kardų, galvažudžių, besidalijančių užmuštųjų ir net mirusiųjų sava mirtimi turtą, nei ant ieties iškabintų parduoti konsulo šarvų, nei žudynių, nei valstybės lėšomis samdytų grobikų, karų, plėšimų – šitiek naujų katilinų[37]. Jei jūra būtų prarijusi grįžtant iš Kipro sutvarkiusį karaliaus palikimą Marką Katoną su jo vežtais pinigais, vėliau tapusiais pilietinio karo lėšomis, ar jam nebūtų buvę gera? Jis būtų su savimi nusinešęs įsitikinimą, kad niekas neišdrįs nusikalsti Katono akivaizdoje. Deja, prisidėję keleri metai privertė šį vyrą, gimusį ne tik savo, bet ir visuotinei laisvei, bėgti nuo Cezario,

[36] Iš Neapolio Pompėjus su kariuomene nuvyko į Graikiją, kur 48 m. pr. Kr. pralaimėjo pilietinių karų mūšį Julijui Cezariui. Po to jis pasitraukė į Egiptą, kur mažamečio karaliaus patarėjų iniciatyva buvo užmuštas.

[37] Ciceronas 63 m. pr. Kr. atskleidė tėvoniją iššvaisčiusio avantiūristo aristokrato Lucijaus Sergijaus Katilinos ruoštą sąmokslą ir buvo laikomas tėvynės išgelbėtoju. Vykstant 43 m. pr. Kr. proskripcijai, į sąrašus įtraukti asmenys buvo žudomi be teismo (tada žuvo ir Ciceronas), jų žudikai ar įdavėjai gaudavo atlyginimą, pražudytųjų turtas buvo parduodamas varžytynėse.

dėtis prie Pompėjaus[38]. Taigi per ankstyva mirtis neatnešė tavo sūnui nieko bloga, ji neleido jam patirti visų nelaimių.

XXI. „Tačiau jis mirė per greitai ir per anksti." Pirmiausia įsivaizduok, kad jis gyveno ilgiau. Paskirk jam, kiek daugiausia žmogui leista. Kiek tai? Pagimdyti nepaprastai trumpam laikui, greitai apleisiantieji šią neramią vietą, esame tik pakeleiviai. Kalbu apie mūsų amžių, kuris, žinoma, praskrieja neįtikinamai sparčiai. O paskaičiuok miestų šimtmečius, pamatysi, kaip neilgai stovi tie, kurie didžiuojasi senumu. Visa, kas žmogiška, yra trumpa, slidu, neužima jokios begalinio laiko dalies. Šią žemę su miestais, žmonėmis, upėmis ir jūrų juosta sugretinę su visata, laikome tik tašku; mūsų amžiui tenka už tašką mažesnė dalelė, palyginti su visu laiku, kurio mastai didesni negu pasaulio, daugybę kartų atgimstančio jo erdvėje. Tai kam reikia išplėsti tai, kas kad ir kažin kiek pridėjus nedaug tesiskirs nuo nieko? Gyvenimas yra ilgas tik vienu atveju: jei jo pakanka. Gal man išvardysi visų atsimenamus guvius ilgaamžius vyrus, paminėsi išgyvenusius šimtą dešimtį metų, tačiau turint omenyje visą laiką tarp trumpiausio ir ilgiausio amžiaus nebus jokio skirtumo, kai apžvelgę kiekvieno gyventą atkarpą palyginsime su negyventa. Taigi, tavo sūnus išėjo laiku: gyveno tiek, kiek turėjo gyventi, daugiau jam nieko nebebuvo likę. Žmonių senatvė nevienoda, kaip ir kitų gyvų būtybių; kai kuriuos gyvūnus ji vargina jau keturiolikos metų, toks ilgiausias jų gyvenimas, o žmogui jis tik prasideda. Kiekvienam duota skirtingų gyvybingumo atsargų. Niekas nemiršta per greitai; neturėjo ilgiau gyventi, negu gyveno. Kiekvienam nustatyta riba, ji yra ten, kur padėta, nei uolumas, nei malonė jos toliau nenukels. Manyk, kad sūnų praradai amžinojo dieviško proto nutarimu, savo gavo „ir jis prie gyvenimo slenksčio priėjo."[39] Nereikia graužtis:

---

[38] Markas Porcijus Katonas Utikietis (95–46 m. pr. Kr.) – sąžiningas romėnų politikas, Cezario priešininkas. Kadangi prieš Cezarį Pompėjus žygiavo senato pavestas, tai Katonas prisidėjo prie Pompėjaus. Šiam pralaimėjus Katonas su armijos likučiais dar bandė kautis, bet, Cezariui laimint, nusižudė Afrikos mieste Utikoje. Vėlesnių laikų literatūra jį laiko paskutiniuoju demokratijos ir laisvės gynėju Romoje. Seneka prisimena ankstesnius laikus, kai 58 m. pr. Kr. Katonas valstybės vardu priėmė Kipro karaliaus testamentu Romai paliktą turtą.

[39] Vergilijaus „Eneidos" citata (X. 472).

„Galėjo ilgiau gyventi." Jo gyvenimas nenutrūko, mirtis niekuomet neįsiterpia tarp metų. Išsipildo, kas kiekvienam pažadėta, lemtys žengia savo keliu, nieko neprideda ir iš vienąsyk žadėto nieko nenuima. Veltui maldos ir pastangos, kiekvienas gaus tiek, kiek jam paskyrė pirmoji diena. Vos tik išvydęs dienos šviesą žmogus pradeda eiti mirties taku vis artėdamas prie lemtingos ribos. Jaunystei skirti metai irgi priklauso gyvenimui. Visi apsirinkame, manydami, jog tik seniai ir sukriošėliai stypso prie mirties vartų, o juk ten stirkso vaikystė, jaunos dienos ir bet koks kitas amžius. Lemtis dirba savo darbą, ji pašalina mums mūsų žūties jausmą ir, idant lengviau prišliaužtų, mirtis pasivadina gyvenimu: kūdikystę pasigrobia vaikystė, vaikystę – brendimas, jaunuolį pasiglemžia senis. Gerai paskaičiavę, pamatysime, jog kiekvienas naujas žingsnis atneša kito pragaištį.

XXII. Vaitoji, Marcija, kad sūnus gyveno trumpiau, negu būtų galėjęs. O iš kur žinai, ar jam vertėjo ilgiau gyventi, ar ši mirtis jam nėra gėris? Ar gali šiandien atrasti žmogų, kurio padėtis tokia tvirta ir užtikrinta, kad jam nieko nereikia bijotis bėgant laikui? Visa, kas priklauso mirtingiesiems, nuteka ir nubėga, o nepatvariausia yra mums labiausiai patinkanti gyvenimo pusė, todėl laimingieji turi trokšti mirties, nes viskam keičiantis ir maišantis tikra yra tik tai, kas praėjo. Kas tau laidavo, kad nepaprastai gražus ir tyras tavo sūnaus kūnas būtų toks ir išlikęs, smaigstomas palaido miesto žvilgsnių, kad būtų išvengęs daugybės ligų ir iki senatvės išsaugojęs dailius bruožus? O pagalvok apie sielos nuopuolius; daug vilčių teikę puikūs jaunuoliai neišlaiko gerųjų savybių iki senatvės, dažniausiai jie sugenda: arba juos patraukia vėlyvas ir todėl ypač šlykštus paleistuvavimas, verčiąs suteršti puikius pradmenis, arba įjunksta maukti ir ryti, jų didžiausias rūpestis tuomet, ką suvalgyti, ką išgerti. Dar pridėk gaisrus, pastatų griūtis, laivų sudužimus ir gydytojų, gyviems kaulus traukančių, visas rankas į vidurius sukišančių, nepaprastais skausmais gydančių gėdingąsias dalis, draskymus. Paskui prisimink tremtį (tavo sūnus nebuvo nekaltesnis už Ru-

tilijų[40]), kalėjimą (jis nebuvo išmintingesnis už Sokratą[41]), savanorišką durklo smūgį į krūtinę (jis nebuvo tyresnis už Katoną). Visa tai peržvelgusi suprasi, jog geriausiai pasielgta su tais, kuriuos gamta, atlygindama už jų gyvenimą, greitai pasiima į saugų prieglobstį. Žmogaus gyvenimas toks apgaulingas, toks kupinas žabangų, kad, dievaži, niekas jo neimtų, jei jis būtų dovanojamas viską žinantiems. Taigi, jei laimingiausias daiktas – negimti, jam artimiausias, manau, – trumpai pagyvenus mirti ir grįžti į pirmykštę būseną. Prisimink tą nepaprastai kraupų laiką, kai Sejanas tavo tėvą atidavė suėsti savo klientui Satrijui Sekundui. Mat jis niršo dėl vieno ar kito laisvesnio pasakymo, nes Kordas negalėjo tyliai pakęsti, kad Sejanas buvo uždėtas, o tiksliau – užsirioglino ant mūsų galvų. Svarstant pasiūlymą dėl jo statulos įkurdinimo Pompėjaus teatre, kurį Tiberijus atstatinėjo po gaisro, Kordas sušuko, kad tuomet teatrui iš tiesų galas. Kaipgi kitaip?! Ar galėjo neprasiveržti jo pasipiktinimas, kad ant Gnėjaus Pompėjaus pelenų stovės Sejanas, didžiausią karvedį menančiame pastate bus garbinamas išdavikas kareivis?![42] Pasirašomas kaltinimo pareiškimas ir nuožmiausi šunys, kuriuos Sejanas, norėdamas, kad prie jo laižytųsi, o kitus – kąstų, lakino žmogaus krauju, pradėjo loti apsupę net tuomet nesutrikusį vyrą. Ką jam daryti? Norint gyventi reikėjo prašyti Sejaną, norint mirti – dukterį; abu nepermaldaujami. Jis nutarė dukterį apgauti. Idant sumažėtų jėgų, išsimaudė pirtyje, nuėjo į savo miegamąjį ir apsimetė užsigeidęs užkąsti. Išsiuntęs tarnus viską išmetė pro langą, idant atrodytų suvalgęs; paskui atsisakė pietų,

---

[40] Publijus Rutilijus Rufas – II–I a. pr. Kr. karvedys, valstybės veikėjas. Būdamas Azijos provincijos vietininku, sąžiningai dirbo savo darbą, bet jį ėmė kaltinti tie, kuriems kliudė vykdyti machinacijas. Įsižeidęs išvyko iš Romos į savanorišką tremtį ir ligi gyvenimo pabaigos gyveno Mitilenėse ir Smirnoje.

[41] Sokratas (470–399 m. pr. Kr.) – graikų filosofas, šmeižikiškai apkaltintas ir nuteistas myriop. Senovėje kalėjimo bausmės nebuvo, jame nuteistieji tik kelias dienas laukdavo mirties bausmės, bet Sokratas jos turėjo laukti mėnesį, nes nuo šventosios pasiuntinybės išvykimo į Apolono šventę Delo saloje ir grįžimo namo Atėnuose pasmerktajam nebuvo galima atimti gyvybės.

[42] Gnėjus Pompėjus pastatė pirmąjį Romos akmeninį teatrą 55 m. pr. Kr. Jis buvo vadinamas Pompėjaus teatru. Pompėjus buvo žuvęs Egipte, tad pasakymas apie jo pelenus yra metaforiškas, Seneka norėjo pasakyti, kad teatras buvo tarsi Pompėjaus paminklas.

lyg būtų pavalgęs miegamajame. Tą patį padarė kitą ir trečią dieną. Ketvirtąją viskas paaiškėjo dėl nusilpimo. Apkabinęs tave jis tarė: „Brangiausioji dukterie, tai vienintelė mano paslaptis per visą gyvenimą: esu įžengęs į mirties kelią ir jau apie pusę nuėjęs, tu nei privalai, nei gali mane atšaukti." Paskui liepė uždangstyti šviesą ir pasislėpė tamsoje. Sužinoję jo sprendimą žmonės džiaugėsi, kad grobis sprunka iš godžių vilkų nasrų. Paskatinti Sejano kaltintojai kreipėsi į konsulų teismą, idant įsikišdamas leistų įvykdyti sumanymą, skųsdamiesi, kad Kordas marinasi, norėdamas sužlugdyti jų ketinimus. Jiems atrodė, jog jis slysta iš rankų. Klausimas buvo sunkus: ar leisti prarasti kaltinamojo mirtį? Kol svarstoma, kol kaltintojai vėl kreipiasi, jis išsiteisina pats. Argi nematai, kaip netikėtai užgriūna neteisingų laikų negandos? Verki, kad vienam taviškiui reikėjo mirti. O juk kitam vos nebuvo sukliudyta.

XXIII. Be to, kadangi ateitis visuomet neaiški ir labiau linkusi į blogį, reikia turėti omenyje štai ką: lengviausia keliauti pas dievus greitai nustojusioms bendrauti su žmonių sritimi sieloms; mat jos nešasi mažiausiai nuosėdų. Dar nesudiržusios, ne taip užsikrėtusios žemiškais dalykais išsilaisvinusios sielos kaip plunksnos nuskrenda prie savo pradžios ir lengviau nusivalo paišus bei nešvarumus. Didžios prigimtys niekuomet nesti patenkintos gaišatimi kūne, joms maga išsiveržti, sunkiai pakelia šią ankštybę, nes pripratusios danguje visur klajoti, iš aukšto žiūrėdamos į žmonių reikalus. Štai kodėl Platonas šaukia: „Išminčiaus siela visa palinkusi į mirtį, to nori, apie tai mąsto, nuolatos to geidžia, tiesiasi į anapus."[43] Kaipgi čia išeina? Ar tu, Marcija, matydama jaunuolyje seniokišką protą, visus malonumus nugalinčią sielą, tyrą, neturinčią ydų, siekiančią turtų negodžiai, aukštų pareigų – netuščiagarbiškai, o malonumų – saikingai, manei galinti ilgai turėti jį gyvą? Visa, kas pasiekia aukščiausią tašką, yra netoli pražūties. Užbaigtos vertybės išsiveržia ir dingsta iš akių, anksti subrendę dalykai nelaukia paskutinės akimirkos. Ryškiau tviskanti ugnis greičiau užgęsta,

[43] Seneka savais žodžiais persakė Platono „Faidono" mintis (64a ir 67d).

gyvastingesnė toji, kuri, kurstoma gruzdančiomis bei smilkstančiomis malkomis, rūksta ir pro dūmus žiba, – jos buvimą pratęsia ta pati priežastis, dėl kurios jai stinga peno. Taip pat ir žmonės: kuo šviesesni, tuo trumpaamžiškesni; kai nebeaugama, pabaiga čia pat. Fabijanas sako (mūsų tėvai irgi yra tai regėję), kad Romoje gyvenęs milžiniško stoto, jėga trykštantis berniukas, bet greitai apleidęs gyvuosius, ir kiekvienas nuovokus žmogus tvirtinęs, jog netrukus mirs: juk jis negalėjo pasiekti to amžiaus, kurį jau buvo pragyvenęs. Taip jau esti: ankstyva branda yra atsėlinančios pragaišties ženklas; kai nebėra kur augti, pradeda grūmoti galas.

XXIV. Pabandyk sūnaus amžių vertinti ne metais, o dorybėmis – išeis, kad gyveno ilgai. Kūdikystėje netekęs tėvo, iki keturiolikos metų jautė globėjų rūpestį, o motinos – visą laiką. Nors turėjo ir savo penatus[44], nenorėjo palikti tavųjų; ir subrendęs tebegyveno po motinos stogu, o juk vaikai paprastai vos pakenčia net tėvo draugiją. Stotas, grožis, kūnas tiko karo stovyklai, bet karybos atsisakė, kad nereikėtų pasitraukti nuo tavęs. Pagalvok, Marcija, kaip retai mato savo vaikus ne tuose pačiuose namuose gyvenančios motinos, paskaičiuok, kiek nerimasties kupinų metų prapuola toms, kurių sūnūs kariuomenėje, suprasi, jog gerokai pailgėja laikas, iš kurio nepraradai nė akimirkos. Jis niekuomet nebuvo dingęs iš tavo akiračio, regėjai, kaip ypatingai prigimčiai mokslai teikė pavidalą; būtų prilygęs seneliui, jei ne drovumas, tyla prislegiantis daugelio pasiekimus. Reto grožio jaunikaitis gadinančių vyrus moterų minioje nė vienai neteikė vilties ir kuriai nors nepadoriai parodžius dėmesį raudo, tarytum būtų nusidėjęs tuo, kad patiko. Dėl tokio dorumo jis, dar beveik vaikas būdamas, atrodė vertas žynio pareigų, be abejo, motinai palaikant, tačiau motina galėjo padėti tik geram kandidatui. Žvelgdama į šias vertybes tarsi glėbyje nešiokis sūnų. Dabar jis turi tau daugiau laiko, niekas jo nepašauks, neteks dėl jo nerimastauti ar liūdėti. Toks puikus sūnus galėjo tau suteikti tik vieną kančią, ją jau iškentėjai; visa kita – be negandų, vien malonumas, jei tik moki gėrėtis sūnumi, jei

[44] Penatai – namų dievai, metaforiškai – namai.

tik supranti, kas jame vertingiausia. Žuvo tik tavo sūnaus pavidalas ir visai netobulas paveikslas, o jis pats dabar amžinas, jo būklė geresnė, kai nusimetė svetimą apdarą ir liko grynas. Tie matomi mūsų apvalkalai – kaulai, gyslos, viską aptraukianti oda, veidas, tarnaitės rankos ir visa kita, kuo esame apdengti, – yra sielos pančiai ir kalėjimai. Jie ją slegia, smaugia, gadina, atskiria nuo tiesos ir nuo jos pačios esmės, veda kreivais keliais. Ji be atvangos kaunasi su šia sunkia mėsa, kad nenusmuktų žemyn, nenusėstų, veržiasi ten, iš kur nusileido, ten jos, po sumaišties ir tirštumos žvelgiančios į tyrumą ir skaidrybę, laukia amžinas atilsis.

XXV. Todėl nebėgiok prie sūnaus kapo: ten guli menkiausia ir sunkiausia jo dalis – kaulai ir pelenai, tai jam nepriklauso, kaip ir drabužiai bei kitokie mūsų kūnų apdangalai. Vientisas, žemėje nieko nepalikęs pasitraukė, išėjo visas, truputėlį užgaišo neaukštai virš mūsų, kol apsivalė ir nusikratė prikibusių ydų bei mirtingo gyvenimo būsenos, o paskui pakilęs į dausas nubėgo pas laimingas sielas. Ten jį priėmė šventa Scipijonų ir Katonų draugija ir tavo, Marcija, tėvas su kitais savo pačių dėka tapusiais laisvais gyvenimo niekintojais. Jis priglobia anūką (nors ten visa visiems giminingą), besidžiaugiantį naująja šviesa, ir parodo čia pat skriejančių žvaigždžių kelius, ne spėliodamas, bet iš tiesų pažinęs, noriai veda į gamtos paslaptis ir kaip nepažįstamų miestų aprodytojas džiaugiasi svečiu, taip jis, vietinis aiškintojas, dėsto smalsiam atėjūnui dieviškųjų dalykų priežastis. Liepia užmesti akį ir į gelmes, kur žemė, – juk malonu iš aukštybių žvelgti į tai, kas palikta. Taigi, Marcija, elkis taip, tarsi į tave nuolatos žiūrėtų tėvas ir sūnus, ne tie, kuriuos pažinojai, bet dangiški, pasiekę aukščiausią būseną. Gėdykis neprakutusio žmogaus minčių, gėdykis apverkti geresnę jų dabartinę padėtį. Laisvoje ir plačioje amžinybės erdvėje jų neišskiria nei jūros, nei aukšti kalnai, nei nepereinami slėniai ar klastingos Sirčių seklumos[45] – viskas ten plyna. Lengvi, judrūs, laisvi ir savo ruožtu pereinami, jie susimaišė su žvaigždėmis.

---

[45] Sirtės – dvi audringos ir seklios įlankos Šiaurės Afrikos pakrantėje.

XXVI. Taigi įsivaizduok, Marcija, kad iš tos dangiškosios pilies tavo tėvas, turėjęs tau tokios pat reikšmės, kaip ir tu sūnui, kalba ne tuo didžiu balsu, kuriuo apverkė pilietinius karus ir amžinybėn įtraukė įtrauktuosius į žudytinų asmenų sąrašus, o tiek iškilnesniu, kiek ir pats dabar didingesnis: „Dukterie, kodėl taip ilgai lieji ašaras? Kodėl taip nenori žinoti tiesos, galvodama, jog su sūnumi pasielgta neteisingai? Juk nenukentėjus namams pats nenukentėjęs grįžo pas protėvius. Argi nežinai, kokios likimo audros viską maišo? Nesupranti, kad niekam jis nėra palaimingas ir lengvas, išskyrus labai trumpai su juo bendravusius? Gal išvardyti karalius, kurie galėjo būti laimingi, jei mirtis greičiau būtų juos nusinešusi nuo gresiančių nelaimių? Gal romėnų karvedžius, kurių didybei tetrūko tik striukesnio amžiaus? Gal kilmingiausius ir garsiausius vyrus, sulaukusius kareivio kardo smūgio į sprandą? Prisimink savo tėvą ir senelį[46]. Pastarasis tapo galvažudžio sprendimo auka, o aš niekam neleidau nieko man padaryti ir nusimarinęs badu parodžiau, kad gyvenau taip pat narsiai, kaip ir rašiau. Kodėl mūsų namuose ilgiausiai gedima laimingiausiai mirusio šeimos nario? Mes visi čia draugėn suėję, išnirę iš gilios nakties aiškiai matome, kad pas jus nieko nėra verta geisti taip, kaip jūs manote, nėra nieko pakylėta, nieko, kas žėri, o viskas žema, sunku, ankšta, – tik blankus mūsų šviesos atšvaitas. Ar bereikia sakyti, kad čia nešėlsta be atvangos besigrumiančios kariuomenės, laivynai nedaužo laivynų, niekas nemano kėsintis į tėvo gyvybę, neūžia per ištisas dienas nuo teismų ginčų forumai, nėra miglų: mintys aiškios ir atviros, širdys atlapos, visi viską regi ir žino, mato ir prabėgusius, ir būsimus amžius. Aš džiaugiausi aprašęs vieno šimtmečio mažytėje visatos dalelėje nedaugelio žmonių atliktus darbus, o dabar galiu regėti daugybę šimtmečių, daugybės amžių suaustą eilę, visus metus, kiek jų esama, galiu apžvelgti atsirasiančias ir žlugsiančias karalystes, sugriūsiančius didmiesčius, išsiliesiančias jūras. Mat (jei tave sielvartaujančią gali paguosti visuotinė lemtis) niekas nepasiliks ten, kur stovėjęs, karšatis viską sužnekins ir nusineš. Ji žaidžia ne tik

[46] Spėjama, kad Marcijos senelis buvo 43 m. pr. Kr. proskripcijos auka.

su žmonėmis (kelinta visaip siautėjančios galybės dėmesio dalelė jie tėra?!), bet ir su vietovėmis, kraštais, visomis visatos pusėmis. Vienur kalnus sugniuždys, kitur naujas uolas į aukštybes išspaus, marias susiurbs, upes pasuks atgal ir panaikinusi ryšį tarp tautų išardys žmonių giminės bendriją ir sąjungą, trečiur plačiomis žiotimis praris miestus, purtys žemės drebėjimais, iš gelmių paleis maro garus, užlies potvyniais žemės paviršių, pasauliui paskendus pražudys visą gyvūniją, milžiniškais gaisrais pleškins ir degins visa, kas mirtinga. O kai ateis laikas, kai pasaulis susinaikins, idant vėl atgimtų, jis žus savaime: žvaigždės susidurs su žvaigždėmis ir užsiliepsnojus visatai viena ugnimi degs tai, kas dabar atskirai spindi. Kai Dievas nuspręs tai išjudinti, viskam griūvant mes, laimingos ir amžinybe apdovanotos sielos, kaip mažytė milžiniško irimo dalelė, irgi pavirsime pirminiais pradais."

Laimingas, Marcija, tavo sūnus, tai sužinojęs!

Apie gyvenimo trumpumą

I. Paulinai[47], dauguma mirtingųjų skundžiasi gamtos šykštumu, nes gimstame trumpaamžiai, nes mums duotas laikas prabėga taip spėriai, taip veržliai, kad gyvybė apleidžia vos spėjus susitvarkyti gyvenimą, tik keliems tepadaroma išimtis. Dėl šios visuotine laikomos blogybės aimanuoja ne tik minia bei neišmintinga liaudis, apimti tokio pat jausmo dejuoja ir žymūs vyrai. Todėl garsiausias gydytojas[48] sušunka: „Gyvenimas yra trumpas, o gydymo menas – ilgalaikis!" Todėl Aristotelis[49] įsivelia į pagal daiktų prigimtį gyvenančiam išminčiui nepriderantį ginčą: „Gamta nepagailėjo amžiaus tik gyvūnams, kurie gali prabūti po penkias ar dešimtį kartų, o žmogui, gimusiam tokiai gausybei didelių darbų, užbrėžta daug artesnė riba." Mes ne mažai laiko turime, bet daug prarandame. Gyvenimas yra ganėtinai ilgas, sočiai užtenka jo didžiausiems žygiams, jei jis visas gerai išnaudojamas. Tačiau kai praplaukia palaidai ir be rūpesčių, kai nepaskiriamas jokiam tauriam reikalui, artėjant paskutiniajai valandai pajuntame, kad jis jau praėjo, o kada ėjo – nepastebėjome. Štai kaip yra: ne gauname trumpą gyvenimą, bet padarome jį tokį; ne skurdžiai, o švaistūnai esame. Kaip pas blogą šeimininką patekę gausūs karališki turtai beregint išsimėto, o nedideli, bet gerai saugomi auga, taip žmogaus amžius daug duoda mokančiam tinkamai tvarkytis.

II. Ko skundžiamės gamta? Ji mums dosni: mokantiems pasinaudoti gyvenimas yra ilgas. Bet vienas – nepasotinamas šykštuolis, kitas uoliai vargsta dirbdamas beprasmį darbą, trečias mirksta vyne, ketvirtas suragėjo nieko neveikdamas, penktą alina visuomet svetimų nuomonių valdomas garbės troškimas, šeštą karštas noras prekiauti

[47] Pompėjus Paulinas – I a. po Kr. politikas, Senekos svainis.

[48] V a. pr. Kr. graikų gydytojas Hipokratas.

[49] Aristotelis (384–322 m. pr. Kr.) – graikų filosofas.

viliodamas pelnu veda per visas šalis, per visas jūras. Kai kas kankinasi trokšdamas kariauti ir nuolatos įsitempęs rezga pavojus kitiems arba nerimauja dėl jam iškilusiųjų, kai kas savanoriškai vergauja slegiančiam viršesnių už save gyvenimo būdui. Daugelis leidžia laiką kišdamiesi į kitų likimą arba skųsdamiesi savuoju, daugybę jokio tikslo nesiekiančių žmonių blaško vis naujus sumanymus siūląs, nepastovus, pats savęs nemėgstąs klajoklis lengvabūdiškumas. Kai kurie neapsisprendžia, kur pasukti, ir paskutinioji valanda pasičiumpa juos snaudžiančius bei žiovaujančius. Todėl neabejoju, jog teisingas yra didžiausio poeto tarytum pranašo pasakymas: „Gyvenimo tik trumpą dalį mes gyvename."[50] O kita dalis yra laiko leidimas, ne gyvenimas. Iš visų šonų apsupusios ydos slegia, neleidžia prisikelti ar pakelti akis į tiesą, spaudžia skęstančiuosius ir prirakintuosius prie geismų. Niekuomet nevalia nuo jų sugrįžti prie savęs, o jei kada pasitaiko ramybė, tokie niekada nepasiilsintys nuo geismų žmonės plakasi lyg po vėtrų dar tebevilnijanti gili jūra. Ar manai, kad kalbu apie neabejotinus nedorėlius? Pažvelk į tuos, kurių laimę visi garbsto. Jie dūsta nuo savo gėrybių. Kaip daugeliui žmonių turtai yra našta! Kaip daugeliui sekina kraują iškalba ir kasdieninis siekimas pasirodyti gabumus! Kokia daugybė vaikšto išblyškusi nuo pasismaginimų! Kaip daugeliui nepalieka laisvos akimirkos apspitusi klientų[51] minia! Pagaliau pereiliok visus nuo žemiausių iki aukščiausių: šitas teisme šaukiasi patikėtinio, šitas ateina, anas vaikšto ant bedugnės krašto, anas gina, anas teisia – niekas neapsisaugo, visi vienas kitą išnaudoja. Pasiteirauk apie įžymybes, pamatysi, kad jas galima įsidėmėti pagal štai ką: šis tarnauja anam, anas anam, niekas nepriklauso sau.

Kai kurie labai paikai piktinasi skųsdamiesi galingųjų pasipūtimu, kad neturėjo laiko jų priimti. Kaip pats sau niekuomet neturintis laiko žmogus gali išdrįsti skųstis kito išdidumu?! Tačiau anas į tave, kas tu bebūtum, nors nepatenkintu veidu, bet retkarčiais

[50] Nėra aišku, kokio poeto citatą autorius pateikė.

[51] Žiloje senovėje nekilmingi ir neįtakingi piliečiai burdavosi apie kilmingą ir įtakingą romėną. Jie būdavo vadinami klientais, o jų globėjas – patronu. Jų santykiai buvo bičiuliški ir šeimyniški. Tačiau vėliau jie išsigimė: klientai tapo dykaduonių, gyvenančių iš patrono malonės, minia, o daugelis patronų juos laikė dėl tuščios garbės.

pažvelgia, ausį tavo žodžiams atsuka, prie šalies tave pasistato, o tu pats į save niekados nepasižiūri, nesiteiki savęs išklausyti. Taigi neverta kitam versti bėdą dėl savo pareigų, nes jas atlikdamas parodai, jog ne su kitu nori būti, bet negali būti su savimi.

III. Nors visų laikų spindulingiausieji gabūnai sutaria dėl šio vienintelio dalyko, jie niekuomet iki soties neatsistebės žmonių tamsumu: šie niekam neduoda grobti savo žemės valdų ir kilus menkiausiam ginčui dėl ežių griebiasi akmenų ar ginklų, o į savo gyvenimą leidžia įsibrauti kitiems ir net patys atsiveda būsimus jo tvarkytojus. Nerasi norinčio išdalyti savo pinigus, o gyvenimą kiekvienas išskirsto daugybei kitų. Žmonės prisirišę prie tėvonijų turtų, o kai reikia prarasti laiką, tampa švaistūnais, nors tik laiko šykštauti yra garbinga. Maga pasičiupti bet kurį iš senių būrio ir pasakyti: „Matome tave atėjus prie žmogaus gyvenimo galo, slegia šimtas ar daugiau metų, nagi, suskaičiuok visą savo amžių. Pateik, kiek iš to laiko atėmė kreditorius, kiek meilužė, kiek valdovas, kiek klientas, kiek barniai su žmona, kiek vergų priežiūra, kiek lakstymas po miestą atliekant pareigas, dar pridėk dėl paties kaltės įgytas ligas, pridėk niekam neišnaudotą laiką, pamatysi, jog turi mažiau metų, negu priskaičiuoji. Prisimink, kada tiksliai įvykdei savo užmojus, kiek dienų praėjo taip, kaip buvai numatęs, kada galėjai atsidėti sau, kada veidas buvo ramus, kada siela nedrebėjo, koks per tokį ilgą amžių padarytas darbas tikrai priklauso tau, ir pagalvok, kokia daugybė žmonių apiplėšinėjo tavo gyvenimą tau nejaučiant praradimo, kiek nusinešė beprasmis sielvartas, paika linksmybė, godi aistra, viliojantis bendravimo noras ir kaip mažai tau beliko – suprasi, jog miršti nesubrendęs.“
Kodėl taip išeina? Todėl, kad jūs gyvenate vis ruošdamiesi gyventi ateityje, niekuomet netopteli mintis apie būties trapumą, nesekate, kiek jau laiko parėjo, švaistote, lyg turėtumėte dar nepraimtą gausybę, kai gal toji diena, kuri dovanojama ar kokiam žmogui, ar reikalui, yra paskutinė. Visko bijote kaip mirtingi, visko trokštate kaip nemirtingi. Daugelį žmonių išgirsi sakant: „Nuo penkiasdešimties metų mesiu veiklą.“ „Šešiasdešimtmetis mane išlaisvins nuo pareigų.“ O kas tau užtikrina ilgą gyvenimą? Kas tau leis eiti taip, kaip

numatai? Ar tau ne gėda sau išsaugoti tik gyvenimo likučius ir vertingiems apmąstymams paskirti tą vienintelį laiką, kurio niekam kitam nebegali panaudoti? Ar ne per vėlu pradėti gyventi tada, kai jau reikia baigti? Kaip kvaila užmiršus, kad esame mirtingi, protingus užmojus nukelti į penkiasdešimtuosius ar šešiasdešimtuosius metus ir norėti pradėti gyvenimą nuo ten, kur tik nedaugelis tenueina!

IV. Gali pastebėti, jog galingiausieji, aukštai iškilę žmonės prasitaria trokštą poilsio, šlovina jį, vertina labiau už visas savo gėrybes. Jie trokšta saugiai nusileisti nuo tos savo viršūnės, jei tai įmanoma, nes neturėdamas ką erzinti ar purtyti likimas užgriūna pats save. Dieviškasis Augustas, kuriam dievai davė daugiau negu kam kitam, niekuomet nenustojo maldauti ramybės ir siekė atsisakyti valstybės reikalų. Kiekviena jo kalba krypdavo prie to, kad jis trokštų poilsio; šia, tegul ir apgaulinga paguoda, kad jis kada nors atkovos save sau, pasilengvindavo vargus. Viename senatui atsiųstame laiške, žadančiame, kad ramus jo atilsis bus orus ir toks pat šlovingas, kaip ir veikla, radau tokius žodžius: „Tikrovė būtų įspūdingesnė už pažadus. Nepaprastai geidžiamo laiko troškimas padarė, kad vėluojant tikrajam džiaugsmui tam tikro malonumo gaunu iš kalbėjimo apie jį.“ Pasirodė, jog poilsis yra toks didelis dalykas, kad negalėdamas juo naudotis regėjo jį vaizduotėje. Tas, kuris matė viską priklausant nuo jo vieno, kuris skirstė ir žmonių, ir tautų likimus, džiaugsmingai mąstė apie tą dieną, kai nusimes savo didybę. Jis buvo patyręs, kiek tos visuose kraštuose žėrinčios gėrybės išsunkia prakaito, kiek slepia nerodomo nerimo. Priverstas iš pradžių su piliečiais, paskui su bendražygiais ir galų gale su giminaičiais ginklais spręsti ginčus, liejo kraują sausumoje ir jūroje. Karų gainiotas po Makedoniją, Siciliją, Egiptą, Siriją, Aziją ir visus kaimyninius pakraščius, romėnų žudynių nuvargintas kariuomenes[52] nukreipė į išorės karus. Kol malšino Alpes ir tramdė seniau užkariautose žemėse atsiradusius priešus, kol nukėlė sienas už Reino, Eufrato ir Dunojaus, pačioje Romoje prieš jį galando kardus Murena, Cepijonas, Lepidas, Egnacijus ir kiti. Vos spėjo išvengti šių spąstų, kai duktė

[52] Turimi galvoje pilietiniai 43–31 m. pr. Kr. karai.

ir šitiek kilmingų jaunikaičių tarytum užkeikti pradėję paleistuvauti gąsdino jį, jau senyvą, paskui – Paulas ir su Antonijumi kelianti baimę moteris[53]. Šias votis jis nuplėšė su gyva mėsa, kitos vėl iškildavo, lyg nuo kraujo gausos apsunkęs kūnas nuolatos kur nors plyšinėjo. Taigi jis troško poilsio, vargo, jo vildamasis, galvodamas apie jį. Tokia buvo svajonė žmogaus, galinčio įvykdyti kitų svajones.

V. Markas Ciceronas, blaškomas tarp katilinų, klodijų, pompėjų ir krasų[54], atvirų priešų ir abejotinų draugų, audringų bangų mėtomas kartu su respublika, sulaikęs jos žlugimą, galop nušalintas, neradęs ramybės nei sėkmėje, nei kęsdamas nelaimes, šimtus kartų keikė savo konsulatą, išgirtą ne be priežasties, bet be galo! Kaip verkšlena jis viename laiške Atikui[55], jau esant nugalėtam Pompėjui tėvui, bet sūnui Ispanijoje vėl taisant sulaužytą kardą: „Klausi, ką čia veikiu. Pusiau laisvas lūkuriuoju savo Tuskulo dvare." Toliau priduria daugiau panašių žodžių, apverkdamas praėjusius laikus, skųsdamasis dabartimi ir nebesitikėdamas ateities. Ciceronas pasivadino pusiau laisvu, o išminčius, dievaži, niekuomet nenusileis taip žemai, niekuomet nebus pusiau laisvas, jo laisvė visuomet bus nepažeista ir tvirta, jis bus nepriklausomas, nepavaldus, aukštesnis už kitus. Kas gali būti virš to, kuris iškilęs virš likimo?

VI. Aštrus ir karštas vyras Livijus Druzas įvedinėjo naujus įstatymus ir kėlė panašias į Grakchų[56] nelaimes, sutelkęs iš visos Italijos suplūdusias minias neįžvelgdamas, kuo viskas baigsis. Paskui nebeįstengė nei įvykių paveikti, nei užmojų laisvai palikti; keikdamas nuo pat pradžių

---

[53] Turimi galvoje Augusto dukraitės vyras Lucijus Emilijus Paulas, ruošęs sąmokslą prieš Augustą ir buvusio Augusto priešininko Antonijaus sūnaus ryšys su jo dukterimi.

[54] Būdamas konsulu, oratorius ir politikas Markas Tulijus Ciceronas (106–43 m. pr. Kr.) demaskavo Lucijaus Sergijaus Katilinos (108–62 m. pr. Kr.) rengtą sąmokslą ir nubaudė jo dalyvius, todėl Publijus Klodijus Pulchras (92–52 m. pr. Kr.) pasiekė jo tremties ir sugriovė jo namus. Politikai ir karvedžiai Gnėjus Pompėjus Didysis (106–48 m. pr. Kr.) ir Markas Licinijus Krasas (115–53 m. pr. Kr.) bandė patraukti Ciceroną į savo pusę.

[55] Titas Pomponijus Atikas (110–32 m. pr. Kr.) – Cicerono draugas.

[56] I a. pr. Kr. politikas Livijus Druzas siūlė atlikti žemės reformą ir išplėsti italikų teises. Broliai Tiberijus Grakchas (162–133 m. pr. Kr.) ir Gajus Grakchas (153–121 m. pr. Kr.) siekė žemės ir teismų reformos.

neramų gyvenimą, sakoma, kalbėjęs, esą jis tik vienas net vaikas būdamas neturėjęs atostogų. Mat ir kūdikystėje, ir dėvėdamas pretekstą[57] drįso teisėjams teikti kaltinamuosius ir savo įtaką forume naudoti taip veiksmingai, kad žinoma, jog kai kurie sprendimai jo yra plėšte išplėšti. Kur tik neprasiveržia toks nesubrendęs garbės troškimas?! Žinok, kad toks žalias įžūlumas virsta milžiniška ir privačia, ir valstybine blogybe. Taigi per vėlai jis skundėsi neturėjęs atostogų, nuo vaikystės būdamas maištingas ir nepakeliamas forumui. Ginčijamasi, ar pats užsimojo prieš save; mat staiga parkrito nuo didelės žaizdos kirkšnyje. Kai kas abejoja, ar jo mirtis savanoriška, bet visi įsitikinę, kad savalaikė. Neverta minėti daugelio, kurie kitiems atrodė labai laimingi, o patys tiesą kalbėjo sakydami nekenčią savo gyvenimo kelio, bet tomis aimanomis nepakeitė nei kitų, nei savęs pačių, nes žodžiams ištrūkus jausmai grįžta prie senųjų įpročių. Po paraliais, jūsų gyvenimas, nors tęstųsi daugiau kaip tūkstantį metų, susitrauks į dulkelę! Tokios ydos praris bet kokį amžių; būtinai akimirksniu prabėgs ši gamtos skubinama, bet protu įmanoma pailginti laiko atkarpa. Juk jūs negaudote, nesulaikote, nestabdote šio paties greičiausio daikto, bet leidžiate išeiti jam kaip nereikalingam ir sugrąžinamam.

VII. Pirmiausia vardiju tuos, kurie neturi laiko niekam, išskyrus vyną ir geismus. Šių žmonių užsiėmimai šlykščiausi. Kiti, net pasiduodantys tuščiai šlovės regimybei, klysta bent jau dailiau. Ar išvardysi šykštuolius, ar pikčiurnas, ar neteisėtos neapykantos bei karų kurstytojus – šie visi nusideda vyriškiau, o pilvui ir geismams atsidavusių žmonių pagedimas yra negarbingiausias. Išpurtyk visas jų dienas, pažiūrėk, kiek laiko jie skiria apskaičiavimams, kiek laiko tykoja, kiek laiko bijo, kiek laiko pataikauja, kiek laiko klauso pataikavimų, kiek laiko praleidžia savo ir kitų byloms, kiek puotoms, tapusioms pareigomis, – pamatysi, kaip jiems neleidžia atsikvėpti nei nelaimės, nei pasisekimai. Pagaliau visi sutaria, kad užsiėmęs žmogus dorai negali užsiimti jokiu daiktu: nei iškalba, nei laisvaisiais menais, nes išblaškyta siela nepriima jokio aukštesnio siekio,

[57] Preteksta – toga raudonais apvadais, dėvėta berniukų iki pilnametystės.

bet viską išspjauna kaip prievarta įbruktą maistą. Užsiėmęs žmogus visai nesugeba gyventi, nes tai sunkiausiai išmokstamas daiktas. Kitų menų mokytojų visur pilna, kai ką, atrodo, net vaikai išmoksta taip, kad gali kitus mokyti, o gyventi reikia mokytis visą gyvenimą ir (tuo tu gal dar labiau stebėsiesi) visą gyvenimą reikia mokytis mirti. Tiek didžių vyrų, atsikračiusių visų kliūčių, atsisveikinusių su turtais, pareigomis, malonumais, iki pat amžiaus galo darė tą vieną: mokėsi gyventi, tačiau daugelis jų išėjo iš šio pasaulio, prisipažinę dar nemoką, o tuo labiau to nemoka anksčiau minėti žmonės.
Patikėk, didžio, iškylančio virš žmonių paklydimų vyro savybė yra neleisti nieko iš savo laiko nuliežti ir jo gyvenimas nepaprastai ilgas todėl, kad visą, kiek tik truko, jis skyrė sau. Ten nebuvo nenaudojamų, dykų, kitiems pavaldžių dalykų, tas nepaprastai taupus sargas nerado prekės, vertos iškeisti į savo laiką. Taigi jam užteko. Mat iš tiesų būtinai pritrūks tiems, iš kurių gyvenimo daug nusinešė kiti. Nėra pagrindo manyti, kad jie niekuomet nesuvokia savo nuostolių. Daugelį tų, kuriuos slegia aukšta padėtis, tikrai išgirsi klientų bandoje ar teisme, ar kitose pasigailėjimo vertose garbingose vietose sušunkant: „Neduoda man gyventi!“ Kaipgi duos? Visi į tave besikreipiantieji apvagia tave. Kiek dienų nusinešė anas kaltinamasis? Kiek anas kandidatas? Kiek toji senė, nuvarginta paveldėtojų, mirsiančių taip pat kaip ir ji? Kiek anas, apsimetęs ligoniu, idant pakurstytų laukiančiųjų jo galo godumą? Kiek tas galingesnis draugas, laikantis jus ne draugais, o palydovais? Kartoju: išskirstyk ir peržiūrėk savo gyvenimo dienas, pamatysi, kad tau liko tik kelios ir tos netikusiai praleistos.
Gavęs taip geistus fascius[58] vyras trokšta padėti atgal ir šneka: „Kada dar praeis šie metai!“ Anas ruošia pramoginius reginius ir, nors labai vertina jam tekusią dalią, kartoja: „Kada jų atsikratysiu?“ Anas gynėjas plėšosi forume ir plyšoja didžiulei, nebeįstengiančiai išgirsti miniai: „Kada gi baigsis reikalai?“ Kiekvienas strimgalviais gena savo gyvenimą ir vargsta trokšdamas ateities, bodėdamasis dabartimi. O tas, kuris sau sunaudoja visą laiką, kuris kiekvieną dieną tvarko kaip paskutinę, nei trokšta rytdienos, nei bijo. Kaip

[58] Fasciai – aukštų valdininkų valdžios ženklai virbų ryšuliai. Valdininkai buvo renkami vieneriems metams.

yra, ar kokia nors valanda gali atnešti nepatirto malonumo? Viskas žinoma, viskuo persisotinta. Visa kita tegu kaip nori tvarko atsitiktinumas ir likimas; gyvenimas yra saugus. Gali būti jo pridėta, bet negali būti atimta. O ir pridedama kaip jau sočiam ir prisikimšusiam pilvą žmogui. Tą kąsnelį jis ima nevarvindamas seilės. Negalvok, kad žilo plauko ar raukšlėto veido žmogus ilgai gyveno. Jis ne ilgai gyveno, bet ilgai prabuvo. Kaip, ar laikytumei daug plaukiojusiu tą, kurį išplėšusi iš uosto baisi audra blaško šen bei ten ir vėjams pakaitomis nirštant iš priešingos pusės varo ratu per tas pačias erdves? Jis ne daug plaukiojo, bet buvo daug blaškomas.

VIII. Negaliu atsistebėti matydamas prašantį laiko ir tą, kurio maldaujama, lengvai paskiriantį. Abu žiūri priežasties, dėl kurios prašoma, bet nė vienas nepažvelgia į patį laiką, tarsi nieko neprašoma, nieko neduodama. Tyčiojamasi iš visų vertingiausio daikto. Jis suklaidina tuo, kad yra bekūnis, kad nematomas ir todėl vertinamas labai pigiai, o išties – jam neteikiama beveik jokios vertės. Žmonės labai mielai ima metines išmokas, pašalpas; kad jas gautų, padeda vargo, darbo, uolumo, bet niekas neįvertina laiko, eikvoja jį kaip nieko nekainuojantį daiktą. Tačiau pažvelk į susirgusius: kai priartėja mirties pavojus, puola į kojas gydytojams. O bijantieji aukščiausios bausmės pasiruošę atiduoti viską, kad tik liktų gyvi. Tokia baisi yra jų troškimų nedermė. Jeigu būtų galima kaip nors kiekvienam parodyti praėjusių ir būsimų metų skaičių, kaip drebėtų žmonės matydami, jog nebedaug beliko, kaip juos taupytų! O juk mažą, bet tikrą daiktą lengva yra tvarkyti. Stropiau reikia saugoti tai, ką nežinai kada pasibaigsiant. Nemanyk, kad jie nežino, kaip tas dalykas yra brangus, paprastai sako esą pasiryžę atiduoti mylimiausiems asmenims dalį savo gyvenimo. Jie ir atiduoda, tik nesuvokia šito, atiduoda nuo savęs nutraukdami, bet nepadidindami anų žmonių metų skaičiaus. Tačiau jie nesupranta, nuo ko nutraukia, todėl nesipriešina nematomiems nuostoliams. Niekas neatstatys metų į senąją vietą, niekas tau jų negrąžins. Tavo amžius eis ten, iš kur prasidėjo, ir savo bėgimo nei atšauks, nei sulėtins. Jis nekels sąmyšio, neprimins tau savo skriejimo, praslys tylomis.

Nei karaliaus valdžia, nei tautos garbstymas jo neprailgins. Kaip buvo paleistas nuo pirmosios dienos, taip ir bėgs, niekados negrįš, niekados negaiš. Kas bus? Tu užsiėmęs, gyvenimas skuba, o tuo metu ateis mirtis, jai noromis nenoromis reikės rasti laiko.

IX. Ar gali būti kas <...>[59] turiu galvoje įžvalgumu besigiriančių žmonių mąstyseną. Jie labai užsiėmę ir smarkiai darbuojasi. Idant galėtų tobuliau gyventi, gyvenimą pertvarko gyvenimo sąskaita! Veiklos metmenis nukelia į tolybes, o juk buvimui šiame pasaulyje didžiausią nuostolį daro atidėliojimas: jis iš mūsų ištraukia kiekvieną dieną. Žadėdamas ateitį išplėšia dabartį. Didžiausia gyvenimo kliūtis yra laukimas. Jis priklauso nuo rytojaus ir žudo šiandieną. Tu tvarkai tai, kas yra likimo rankose, atmesdamas tai, kas tavo rankose. Ko lauki? Kur suki? Visa, kas ateis, yra neaišku, gyvenk tuojau pat. Štai didžiausias poetas, įkvėptas pranašas tarytum Dievo lūpomis giedodamas išganingą giesmę šaukia:

Amžiaus geroji diena mirtingiems vargšams šioj žemėj
Pralekia greit.[60]

„Ko delsi? – sako jis. – Ko svyruoji? Prabėga, jei nepasiimi." Net jei ir pasiimtum, vis tiek prabėgs. Taigi su laiko sparta reikia grumtis žaibiškai juo naudojantis, turime greitai gerti iš šio ne visuomet plauksiančio veržlaus srauto. Sakydamas ne „gerasis amžius", o „geroji diena" poetas puikiausiai išpeikia begalinį delsimą. Kodėl tu toks nerūpestingas? Kodėl šitaip lekiant laikui klausydamas godumo balso nerangiai ištempi mėnesius ir metus į ilgą virtinę? Su tavimi kalbama tik apie dieną, ir tą pačią bėgančią. Ar kyla abejonių, kad pirmoji ir geroji diena prabėga vargšams mirtingiesiems, būtent užsiėmusiems? Jų dar vaikiškas sielas prispaudžia senatvė, kurią jie pasiekia nepasiruošę ir beginkliai, nes niekas nenumatyta, jie netikėtai staiga joje atsidūrė, nejuto kasdien ją artinantis. Kaip ar pašnekesys, ar skaitymas, ar koks įtemptesnis galvojimas

---

[59] Dalis sakinio yra neišlikusi.

[60] Vergiliajus „Eneidos" (III. 66) citata. Vertė Antanas Dambrauskas.

atitraukia keleivių dėmesį ir jie išvysta pasiekę tikslą, nespėję pastebėti, kad artėja prie jo, taip nepertraukiamą ir nepaprastai greitą gyvenimo kelią, kurį tuo pačiu žingsniu einame ir būdraudami, ir miegodami, užsiėmusieji pamato tik pabaigoje.

X. Norėdamas išdėstytuosius teiginius aptarti dalimis ir pateikti argumentų rasčiau daugelį įrodymų, kad trumpiausias yra užsiėmusių žmonių gyvenimas. Fabianas[61], ne filosofijos dėstytojas, bet tikras senovinis filosofas, mėgdavo sakyti, jog su aistromis reikia kovoti ne švelniomis priemonėmis, o smogiant, jų rikiuotę priversti bėgti ne po truputį puldinėjant, o veržiantis. Išvedžiojimai čia netinka, mat priešą turime sutriuškinti, o ne peštelėti. Tačiau idant žmonės gėdintųsi paklydimo, reikia ne tik apverkti juos, bet ir mokyti. Gyvenimas skirstomas į tris laiko sandus: kas buvo, kas yra, kas bus. Tai, ką dabar veikiame, yra trumpa, ką veiksime, – netvirta, o ką nuveikėme, – užtikrinta. Į šią sritį likimas prarado teises, ji nebegali priklausyti nuo kieno nors sprendimo. Užsiėmusieji šito netenka, jie neturi laiko atsigręžti į praeitį, o jei ir turi, prisiminimai esti nemalonūs ir graužiantys. Nenoromis mintyse sugrįžta prie blogai praleistų laikų, nedrįsta jų vėl čiupinėti tie, kurių ydos, kadaise dangstytos malonumo vardu, dabar akyse stojasi visu gražumu. Į praeitį mielai atsisuka tik griežtu, niekados neapsirinkančiu žvilgsniu sekęs savo poelgius vyras. Būtinai bijos savo atminties daug ko garbėtroškiškai panoręs, išdidžiai paniekinęs, nevaržomai nugalėjęs, pavojingai apgavęs, godžiai čiupęs, išlaidžiai švaistęs žmogus. O juk ši mūsų laiko dalis yra šventa ir nepažeidžiama, aplenkianti visus žmogui skirtus atsitiktinius atvejus, iškilusi virš karališkos likimo valdžios. Jos neišjudina nei skurdas, nei baimė, nei ligų puolimai, joje negalima sukelti sąmyšio, jos neįmanoma išplėšti, jos turėjimas amžinas ir bebaimis. Tik kai kurios dienos, ir tos tik akimirksniais, yra dabartis, o iš praėjusių laikų tau paliepus ateis visos, leisis tavo nuožiūra tyrinėjamos ir sulaikomos. Užsiėmusieji neturi laiko tą daryti. Ramios

---

[61] Papirijus Fabianas – Senekos laikų romėnų oratorius ir filosofas.

ir nurimusios sąmonės žymė yra ėjimas per visas savo gyvenimo dalis, o užsiėmusiųjų sielos tarsi iš po jungo negali atsigręžti ir žvelgti atgal. Taigi jų gyvenimas grimzta į bedugnę, ir kaip nieko nebus, kad ir kažin kiek piltum į neturintį dugno prakiurusį indą, taip nesvarbu, kiek laiko duota. Neradęs kur pasidėti, jis išsilieja per suaižėjusias ir skylėtas sielas. Dabartinis laikas yra nepaprastai trumpas, toks trumpas, kad kai kuriems atrodo, jog jo nėra. Mat jis nuolatos bėga, plaukia, ritasi; baigiasi nespėjęs pasirodyti, nepakenčia gaišaties kaip pasaulis bei neramūs, amžinai skriejantys, niekuomet vienoje vietoje nestovintys žvaigždynai. Užsiėmusius domina tik dabartis, kuri yra tokia trumpa, kad neįmanoma sugauti, o dar padalijus ją į daugelį reikalų nebelieka nieko.

XI. Ar tu pagaliau nori sužinoti, kaip neilgai jie gyvena? Pasižiūrėk, kaip jie trokšta ilgai gyventi, ir suprasi. Nukaršę seniai meldžia pridėti keletą metų, apsimeta esą jaunesni, patys sau melu nori įsiteikti ir mielai apgaudinėja save, tarsi kartu galėtų apmulkinti ir likimą. O kai kokia nors negalia primena mirtingųjų būklę, miršta persigandę, lyg ne eitų iš gyvenimo, o būtų traukiami. Rėkia buvę kvaili, kad negyveno, ir jei išsiveržtų iš nesveikatos, gyventų nusikratę tarnybų. Tik tada pagalvoja, jog veltui įgijo tai, kuo nepasinaudojo, jog visas vargas kaip į balą išmestas. Ar ne erdvesnis yra neturinčių jokių pareigybių žmonių gyvenimas? Nieko iš jo neatiduodama, nieko neiššvaistoma, nieko nedovanojama likimui, nieko nepražūva dėl nerūpestingumo, nieko neatima dosnumas, nieko nelieka neišnaudota, jis visas, sakyčiau, yra pelningas. Ir trupinėlio laiko sočiai užtenka, todėl atėjus paskutinei dienai išminčius negaišuodamas tvirtai žengia į mirtį.

XII. Gal paklausi, ką vadinu užsiėmusiais? Nemanyk, kad jais laikau vien tuos, kuriuos iš bazilikos[62] įmanoma išvaryti tik užsiundžius šunimis, kuriuos matai išdidžiai kyšant iš savo klientų minios ar niekingai stirksant kito palydoje, kuriuos tarnybos pašaukia iš namų tam,

---

[62] Bazilika – teismų, bankų ir kitų įstaigų pastatas.

kad stypsotų prie svetimų durų, kuriuos pretoriaus ietis[63] kviečia vaikytis negarbingos, kada nors vis tiek supūsiančios naudos. Kai kieno ir laisvalaikis labai užimtas: dvare, guolyje, vienatvėje, net nuo visų pasitraukę, jaučiasi patys sau esą našta – tai ne neveiklus gyvenimas, o veiklus dykinėjimas. Ar gali pavadinti neveikliu tą, kuris susirūpinęs įmantriai rikiuoja keleto kvailių paskelbtas labai vertingomis Korinto vazas ir didesnę dienų dalį praleidžia tarp tų surūdijusių skardinių? Kuris prasėdi imtynių aikštelėje (po paraliais, čia mus vargina net neromėniškos ydos!) žiopsodamas į besigrumiančius berniūkščius? Kuris savo jaučių bandas išveda vieno amžiaus ir spalvos? Kuris šeria nugalėtojus atletus? Kaip? Tu vadini neveikliais tuos, kurie daug valandų praleidžia pas kirpėją, kol tas nučerškina tai, kas ataugo per praėjusią naktį, tariasi dėl kiekvieno plauko, sudėlioja išsitaršiusias garbanas ar išsidraikiusias sustumia ant kaktos? Kaip jie pyksta, kai kirpėjas pasirodo nelabai rūpestingas! Tarytum jis kirptų vyrą. Kaip užsidega, jei nukerpa kokį karčių kuokštelį, jei kas truputėlį kyšo, jei vyturai krinta nelygiais žiedais! Kiek rasi tokių, kurie sutiktų, kad verčiau būtų išdraikytos jų garbanos, o ne valstybė?! Kas savo galvos išsaugojimu rūpinasi labiau negu grožiu? Kiek tokių, kurie nori būti ne dailiai sušukuoti, o garbingi? Ar vadini neveikliais užsiėmusius šukomis ir veidrodžiu žmones?

O ką pasakysi apie kuriančius dainas, jų klausančius ir besimokančius, įvairiais melodijos posūkiais tąsančius balsą, kuriam gamta padarė tiesų, puikų ir labai paprastą kelią? Apie tuos, kurių pirštai spragsi, kažką žymėdami dainuojant, kurie perėję prie rimtų ar net liūdnų dalykų tyliai murma? Jie mėgaujasi ne neveiklumu, o tinginių veikla. Po šimts pypkių, puotų rengėjų nepriskirčiau prie turinčių laiko matydamas, kaip jie susirūpinę tvarko stalo sidabrą, kaip stropiai sujuosia patarnaujančių jaunikaičių tunikas, kaip jaudinasi, su kokiomis apeigomis atkeliaus iš virtuvės šernas, žiūri, ar davus ženklą bebarzdžiai tarnai spėriai išbėgioja vykdyti užduočių, ar meniškai mažais gabalėliais kapojami paukščiai, ar rūpestingai vargšai

[63] Varžytynių vietoje pretorius įsmeigdavo ietį. Varžytynėse būdavo parduodamas ir konfiskuotas dėl politinių priežasčių nužudytų ar ištremtų asmenų turtas. Tokio turto įsigijimą Seneka laiko negarbingu dalyku.

berniukai valo girtų spjaudalus. Taip siekiama prašmatnų skonį turinčio žmogaus šlovės. Jų blogybės taip persmelkusios visas jų gyvenimo smulkmenas, kad be garbės troškimo neįstengia nei valgyti, nei gerti. Nepalaikysi poilsiaujančiais ir tų, kurie iš vieno galo į kitą tampomi nešiojamomis kėdėmis ar lovomis ir atskuba nustatytą tų išvykų (lyg jų nebūtų galima atsisakyti) valandą, kuriems kitas žmogus primena, kada praustis, kada plaukioti, kada pietauti, – nuo per didelio išglebimo išlepusios sielos taip ištyžta, kad pačios net nebegali žinoti, ar yra ištroškusios. Girdėjau, jog vienas prašmatnusis (jei tik prašmatnybe vadintinas nebemokėjimas žmoniškai gyventi ir elgtis), iš pirties ant rankų išneštas ir pasodintas į kėdę, paklausė: „Ar jau sėdžiu?" Ar tu manai, kad klausiantis, ar jis sėdi, žino, ar jis gyvena, ar mato, ar poilsiauja? Nelengva pasakyti, katras didesnis vargšas: ar tas, kuris nežino, ar tas, kuris apsimeta nežinąs. Daugelį dalykų jie užmiršo, bet daug ir vaidina; kai kuriomis ydomis džiaugiasi kaip laimės įrodymais, pernelyg žemas ir paniekinto žmogaus vardo vertas jiems atrodo žinojimas, ką darai. Štai dabar ir galvok, kad peikdami prabangą mimai daug ką išlaužia iš piršto. Dievaži, jie daugiau nutyli nei prasimano. Vien tik ydas garbinti sugebančiais laikais atsirado tokia neįtikimiausių kliaudų sankaupa, kad galėtume mimams prikišti per mažai kreipiant į jas dėmesio. Juk esama tokių, kurie taip toli nuėjo ištaigaudami, kad kitam patiki atsakymą į klausimą, ar jie sėdi. Taigi šis žmogus nėra neveiklus, apibūdink jį kitaip: jis ligonis ar net numirėlis. Neveiklus yra tas, kuris junta savo neveiklumą. O kaipgi gali būti kokio nors laiko šeimininkas šis pusgyvis padaras, kuriam reikia nurodymo, kad suvoktų savo kūno padėtį?!

XIII. Ilgai reikėtų kalbėti, norint aprėpti tuos, kurių gyvenimą suėdė žaidimai plėšikėliais[64] ar sviediniu, ar kūnui skirtas kepinimasis saulėje. Leidžiantys malonumams smarkiai veikti žmonės nepoilsiauja. Mat niekas neabejoja, kad netriūsia užsiimantieji nenaudingais mokslais, jų jau ir Romoje nemažai esama. Graikų liga buvo tyrinėjimai, kiek irkluotojų turėjo Uliksas, ar pirma buvo

---

[64] Į šaškes ar šachmatus panašus žaidimas.

parašyta „Iliada“, ar „Odisėja“, be to, ar jos abi sukurtos to paties autoriaus, ir panašių dalykų nagrinėjimas. Jei tai žinosi, sąžinė nebus ramesnė, o jei platinsi, neatrodysi mokytesnis, tik nepakenčiamesnis. Jau ir į romėnų sielas įsiveržė beprasmis noras dėmėtis nereikalingus dalykus. Šiomis dienomis girdėjau vieną dėstant, ką koks romėnų vadas padarė pirmas: jūrų mūšyje pirmasis nugalėjo Dujilijus[65], Kurijus Dentatas[66] pirmasis triumfo eisenoje vedė dramblius. Nors tokios žinios ir neteikia tikrosios garbės, tačiau primena piliečių darbų pavyzdžius, toks žinojimas nėra naudingas, bet mus sulaiko nuo parodomosios tuštybės. Atleisime ir ieškantiems, kas pirmasis romėnams patarė įkopti į laivą (tai buvęs Klaudijus, anuomet pramintas Kaudeksu dėl to, kad daugelio lentelių rinkinį senovės žmonės vadino „caudex“, todėl įstatymų rinkiniai turį kodeksų vardą. Esą laivai, ir dabar Tiberiu atvežantys maisto, senovės papročiu vadinami kodikarijais). Prie to paties priskirsime žinią, kad Valerijus Korvinas pirmas užkariavo Mesaną ir pirmasis iš Valerijų giminės pasivadino užgrobto miesto vardu Mesana, o vėliau žmonėms sukeitus raides buvo šaukiamas Mesala. Gal duosi kai kam rūpintis ir tuo, kad Lucijus Sula[67] pirmasis cirke paleido liūtus, o iki tol jie buvo laikomi pririšti, idant nusmeigtų karaliaus Bokcho[68] atsiųsti ietininkai? Šis galvosūkis iš tiesų atleistinas, bet ar prie dorų dalykų galima priskirti tai, kad Pompėjus pirmasis į areną išleido aštuoniolika dramblių kautis su nusikaltėliais? Pirmasis valstybės asmuo, tarp senovės pirmųjų vyrų garsėjęs, kaip skelbia gandas, ypatingu gerumu, sugalvojo, kad įsimintina reginio rūšis bus žmonių žudymas nauju būdu. Jie kaunasi? Maža. Draskomi? Maža. Tegul milžiniški gyvūnai juos sutrypia. Verčiau tai būtų užmiršta, idant vėliau koks nors galiūnas nesimokytų ir nepavydėtų nežmoniško daikto. Kiek daug tamsos mūsų sąmonei teikia didelė sėkmė! Tas žmogus patikėjo esąs iškilęs virš daiktų prigimties, įmesdamas žvėrims būrius po kitu dan-

65 Gajus Dujilijus – III a. pr. Kr. romėnų karvedys.

66 Markas Kurijus Dentatas – III a. pr. Kr. karvedys ir politikas.

67 Lucijus Kornelijus Sula (138–78 m. pr. Kr.) – romėnų politikas ir karvedys.

68 Bokchas – II a. pr. Kr. Mauritanijos (Afrika) karalius.

gumi gimusių vargšų žmonių, versdamas kautis tokius skirtingus gyvius, romėnų tautos akivaizdoje praliedamas marias kraujo. Netrukus jis vertė lieti ir pačią tautą, o vėliau apgautas Aleksandrijos gyventojų išdavystės liepė jį persmeigti paskučiausiam vergui, tik tuomet suvokęs savo prievardžio pagyrūniškumą[69].

Bet grįždamas ten, nuo kur pradėjau, pasinaudojęs ta pačia medžiaga parodysiu nereikalingą kai kurių uolumą. Tas pats žmogus pasakojo, kad triumfuodamas po pergalės Sicilijoje prieš pūnus Metelas[70] vienintelis iš visų romėnų varė prieš triumfo vežimą šimtą dvidešimt paimtų į nelaisvę dramblių, Sula paskutinis iš romėnų išplėtė sakralines miesto ribas, nes pagal senolių paprotį jas nukelti buvo galima tik prijungus daugiau Italijos sričių, o ne užėmus kitus kraštus. Iš tokio žinojimo daugiau naudos negu iš to, kad Aventino kalnas yra už tos ribos, kaip jis tvirtino, dėl vienos iš dviejų priežasčių: arba kad plebėjai buvo į jį pasitraukę, arba kad Remui buriant iš paukščių[71] toje vietoje ženklai nebuvo palankūs. Panašiai ir su žinojimu šimtų kitų dalykų, kurie yra arba prikimšti prasimanymų, arba panašūs į išgalvotus. Net jei tartume, kad jie kalba sąžiningai, kaip tikina, kieno paklydimus tos žinios sumažins? Kieno aistras sutramdys? Ką padarys narsesnį, teisingesnį, dosnesnį? Mūsų Fabianas[72] sakydavo abejojąs, gal geriau jokiais mokslais neužsiimti, užuot atsidėjus tokiems darbams.

XIV. Neužsiėmę yra tik tie, kurie turi laiko išminčiai, jie vieninteliai tegyvena. Mat jie ne tik puikiai saugo savo amžių, bet ir prisijungia visus laikus. Kad ir kiek metų būtų prabėgę prieš jiems ateinant į šį pasaulį, visi jiems priklauso. Jei nesame nepaprastai nedėkingi, tai turime pripažinti tuos mums šventų mokymų kūrėjus esant gimus dėl mūsų, jie parengė mums gyvenimo dėsnius. Esame vedami prie gražiausių dalykų, kitų vargo iškeltų iš tamsybių į šviesą. Jokie laikai

---

[69] Gnėjus Pompėjus (106–48 m. pr. Kr.), romėnų politikas ir karvedys, turėjo prievardį Didysis. Prie Graikijos miesto Farsalo jis susikovė su Cezariu ir jam pralaimėjęs pasitraukė į Egiptą. Pasak Plutarcho, ten jį nužudė ne jo vergas, o egiptiečiai.

[70] Lucijus Cecilijus Metelas 252 m. pr. Kr. Sicilijoje nugalėjo kartaginietį Hasdrubalą.

[71] Romulas su Remu būrė iš paukščių, katras turėtų duoti miestui vardą. Remui pasirodė šeši, o Romului dvylika peslių, tad miestas buvo pavadintas Romulo vardu – Roma.

[72] Papirijus Fabianas – I a. po Kr. romėnų filosofas.

mums neuždrausti, visi mus įsileidžia ir norėdami pasirėmę sielos didybe išeiti iš žmogaus silpnumo ankštumos turime daug laiko, per kurio erdves leista keliauti. Galime ginčytis su Sokratu, abejoti su Karneadu, ramiai ilsėtis su Epikūru[73], su stoikais nugalėti žmogaus prigimtį, su kinikais – nuo jos nutolti. Daiktų gimtis leidžia mums bendrauti su bet kuriuo amžiumi. Tai kodėl gi iš šios menkos ir slidžios laiko atkarpos visa širdimi netrokšti pasiekti begalybės, amžinybės, geresnių už mus būtybių srities?

Ką gali matyti milžiniškame, įvairių aistrų tampomame mieste tie, kurie blaškosi atlikdami pareigas, kurie patys sau ir kitiems neduoda ramybės, kai jie jau tampa gerokai kvaištelėję, kai būna kasdien numindžioję visų slenksčius, nepraėję nė pro vienas atviras duris skirtinguose miesto kampuose skubėdami atlikti privalomą sveikinimo[74] apeigą? Kaip daug bus tokių, kuriems jų neleis pastebėti ar miegas, ar palaidumas, ar nežmoniškumas! Kaip daug tokių, kurie, ilgai kankinę, pabėgs pro šalį, apsimetę skubą! Kaip daugelis vengs eiti per sausakimšą klientų atrijų[75] ir pabėgs pro tamsųjį išėjimą, tarsi žmoniškiau būtų apgauti negu visai nepriimti! Kaip daugelis, apsnūdę nuo vakarykščio girtavimo ir niršta ant vargšų, anksti kėlusių tam, kad sulauktų, kol atsikels tie puotautojai, į vos krutančiomis lūpomis bailiai tūkstantį kartų šnabždėtą vardą atsako išdidžiai žiovaudami!

Mes pasakysime esą įsitikinę, jog tikrąsias pareigas atlikdami gaišta tie, kurie Zenoną, Pitagorą, Demokritą ir kitus kilniųjų menų atstovus, kurie Aristotelį ir Teofrastą[76] nori kasdien matyti šalia kaip artimiausius šeimynykščius. Kiekvienas jų turės laiko, kiekvienas neatsisakys priimti atėjusio pas jį, laimingesnį ir labiau mylintį, kiekvienas niekam neleis išeiti tuščiomis rankomis; žmonės gali su jais susitikti ir naktį, ir dieną.

---

[73] Sokratas (470–399 m. pr. Kr.), Karneadas (214–129 m. pr. Kr.), Epikūras (342–271 m. pr. Kr.) – graikų filosofai.

[74] Romoje buvo rytinio sveikinimo paprotys. Šeimynos galvą pasveikindavo jos nariai, klientai sveikindavo patronus ir pan.

[75] Atrijus – svarbiausia romėnų namo menė.

[76] Zenonas (333–264 m. pr. Kr.), Pitagoras (VI a. pr. Kr.), Demokritas (460–370 m. pr. Kr.), Aristotelis (384–322 m. pr. Kr.), Teofrastas (372–288 m. pr. Kr.) – graikų filosofai.

XV. Nė vienas nevers tavęs mirti; visi mokys tai daryti. Nė vienas nesudildys tavo metų, dar savuosius tau paskirs; nė su vienu nebus pavojinga šnekučiuotis, nė vieno draugystė negrės gyvybei, nė vienam reiškiama pagarba nereikalaus išlaidų. Iš jų išsineši, ką norėsi, ne jų kaltė, kad nepakelsi tiek, kiek užsimojai. Kokia laimė, kokia graži senatvė lydi jų klientu tapusį žmogų! Jis turės su kuo apsvarstyti smulkmenas ir stambmenas, turės su kuo kasdien pasitarti, kas pasakys tiesą neįžeisdamas, kas pagirs nepataikaudamas, turės kieno panašumo siekti. Paprastai sakome negalėję pasirinkti tėvų, tenkančių žmonėms atsitiktinai, tačiau juk mums patiems leista užgimti ten, kur norime. Štai kilmingiausių talentų šeimynos, rinkis, kuriai norėtumei priklausyti, įsūnytas gausi ne tik vardą, bet ir turtus. Šių lobių nereikės niekingai pavydžiai saugoti: kuo daugiau išdalysi, tuo jie didės. Tie vyrai parodys kelią į amžinybę ir tave nukels ten, iš kur niekas neišmetamas. Yra tik ši viena priemonė pratęsti mirtingojo buvimą, net pakeisti jį nemirtingumu. Aukštos pareigos, paminklai, visa, ką garbės troškimas išreiškia dekretais ar statiniais, greitai sugriūna, slenkant ilgiems metams dūlėja ir trūnija, bet dienų bėgimas negali pakenkti išminties pašventintiems kūriniams. Laikas jų neištrins, nesumažins, kitas ir vėlesni būsimi amžiai vis pridės pagarbos, nes pavydas graužia šalimais esančius daiktus, o toliau padėtais žavimės nuoširdžiau. Taigi išminčiaus kelias tęsiasi labai toli, jo ribos kitokios negu visų kitų, jis vienintelis nepavaldus žmonių giminės dėsniams, jam tarsi Dievui tarnauja visi amžiai. Praėjo laiko atkarpa. Jis ją apima prisiminimu. Ji čia. Jis ja naudojasi. Ji ateis. Jis pasičiumpa ją iš anksto. Į viena sudėti visi laikai daro jo gyvenimą ilgą.

XVI. Trumpiausias ir neramiausias gyvenimas tų, kurie pamiršta praeitį, nepaiso dabarties, bijo ateities; atėję prie gyvenimo krašto šie vargšai per vėlai supranta taip ilgai užsiėmę nieko neveikimu. Nemanyk, kad čia įrodinėjama, jog ilgai gyvena nuolatos besišaukiantys mirties; nesugebėjimas įžvelgti esmės juos dirgina neaiškiais jausmais, atsitrenkiančiais į tai, dėl ko nuogąstauja – mirties jie taip dažnai trokšta todėl, kad bijo. Nevertėtų manyti ilgai gyvenant tuos, kuriems diena dažnai atrodo be galo ištįsusi:

jie skundžiasi lėtai slenkant valandas, kol ateina nustatytas pietų metas. Jei kada neturi įprastinių užsiėmimų, tai blaškosi nieko nedarydami, nemokėdami poilsio tvarkyti ir panaudoti. Jie siekia kažkuo užsiimti, atsiradęs laisvo laiko plyšys juos slegia, panašiai, dievaži, kaip ir paskelbus gladiatorių varžybų bei kokio nors kito reginio ar malonumo tikslų laiką, jie siekia peršokti likusias iki pramogos dienas. Bet koks trokštamo daikto nukėlimas jiems per ilgas, o jų mėgstamas laikas – trumpas, lekia galvotrūkčiais ir sutrumpėja dėl jų pačių ydos: juk perbėginėja iš vienur į kitur, negalėdami sustoti prie vieno geismo. Ne ilgos jų dienos, bet nekenčiamos; o naktys, praleidžiamos paleistuvių glėbyje arba girtaujant, priešingai, jiems atrodo striukiausios. Iš čia ir žmones prasimanymais maitinančių poetų proto aptemimas: jie įsivaizdavo nuo sueities malonumo išglebusį Jupiterį dvigubai pailginus naktį. Kas kita gali labiau kurstyti mūsų ydas, kaip teiginys, jog jų pradininkai yra dievai ir dėl dievybės duoto pavyzdžio pagedimas atleistinas bei nedraudžiamas? Ar gali atrodyti ne trumputėlaitės naktys, kai taip brangiai už jas mokama? Juk dieną jie praleidžia belaukdami nakties, o naktį – bijodami, kad neišaustų.

XVII. Net jų malonumai kupini drebėjimo, neramūs dėl įvairių gąsčiojimųsi. Mat ir labiausiai bedžiūgaujant staiga topteli mintis: „Ar tai ilgam?" Dėl to karaliai apverkia savo galybę, jų nelinksmina padėties didingumas, o baugina kada nors ateisiantis galas. Nepaprastai išdidus persų karalius, išskleidęs kariuomenę per begalines laukų platybes ir teįstengęs aprėpti ne jos skaičių, o matmenis, liejo ašaras, kad iš tokios daugybės jaunų vyrų po šimto metų niekas nebegyvens[77], o juk jis pats, tas virkautojas, siuntė juos į mirtį, pražudė vienus jūroje, kitus – sausumoje, trečius – mūšyje, ketvirtus – traukiantis; per akimirką pragaišino tuos, dėl kurių šimto metų nerimavo. Kaip čia išeina, kad jų net džiaugsmai neramūs? Mat jie neturi tvirto pamato: sąmyšį kelia toji pati tuštybė, iš ku-

[77] V a. pr. Kr. pradžioje ruošdamasis pulti Graikiją persų karalius Kserksas surinko milžinišką kariuomenę. Autorius turi galvoje jos apžiūrą.

rios jie kilę. Kaip manai, kokius laikus jie pripažins esant vargingus, jei nėra giedri net tie, kurie juos iškelia ir padaro antžmogiais? Visoms didelėms gėrybėms būdinga nerimastis, nepasitikima jokia padėtimi, o juo labiau aukšta; saugoti sėkmei reikia kitos sėkmės, išpildytos maldos reikalauja naujų maldų. Netvirta yra visa, kas pasitaiko atsitiktinai; aukščiau iškilus lengviau nukristi. Būsimo žlugimo nuojauta niekam neleidžia džiaugtis, taigi ne tik trumpiausiu, bet ir labiausiai apgailėtinu turime laikyti gyvenimą tų žmonių, kurie baisiausiai vargdami įgyja tai, ką valdo dar labiau kamuodamiesi. Sunkiai pasiekia, ko nori, susirūpinę turi, ką įgiję, visai neskaičiuoja niekuomet nebesugrįšiančio laiko: nauji rūpesčiai keičia senuosius, viltis kursto viltį, garbės troškimas garbės troškimą. Ne vargų galo siekiama, o tik keičiama jų medžiaga. Ar mus iškankino aukštos mūsų pareigos? Daugiau laiko atima svetimos. Pabaigėme kandidato vargus? Pradėjome rinkimų veikėjo. Nusimetėme kaltintojo naštą? Imamės teisėjauti. Jis jau nebe teisėjas? Betgi jis – tardytojas. Nuseno tvarkydamas kito turtą? Dabar plėšosi dėl savo. Marijus[78] nusiavė kareivio batus? Jį tampo konsulo pareigos. Kvintijus[79] skuba pabaigti diktatoriaus darbus? Jis vėl bus pašauktas nuo arklo. Žygiuos prieš pūnus dar nesubrendęs tokiam žygiui Scipionas[80], Hanibalo nugalėtojas, Antiocho nugalėtojas, pats šlovingai ėjęs konsulo pareigas ir parūpinęs jas broliui, galėjęs lygintis su Jupiteriu, jei pats tam nebūtų trukdęs. Šį valstybės išgelbėtoją tampys piliečių maištai, jaunystėje atmetęs dievams prilygstančios pagarbos ženklus senatvėje džiaugsis išdidaus ištrėmimo šlove. Ir laimėje, ir varge netruks nerimasties,

78 Gajus Marijus (156–86 m. pr. Kr.) – romėnų karvedys, dėl pergalių prieš germanus išrinktas konsulu.

79 Lucijus Kvintijus Cincinatas 458 m. pr. Kr. iškilus pavojui valstybei buvo išrinktas diktatoriumi. Tautos pasiuntiniai, atvykę pranešti apie senato nutarimą, rado jį ariant lauką. Nugalėjęs priešus, Cincinatas vėl grįžo prie arklo.

80 Publijus Kornelijus Scipionas Afrikietis (235–183 m. pr. Kr.) visiškai jaunutis išgelbėjo tėvo gyvybę mūšyje prie Ticino, narsiai kovėsi prie Kanų, dvidešimt ketverių metų tapo vyriausiuoju kariuomenės vadu ir sėkmingai kariavo su pūnais Ispanijoje, paskui persikėlė į Afriką, ten puldinėdamas Kartaginą privertė kartaginiečius atšaukti iš Italijos Hanibalą. 202 m. pr. Kr. sumušė Hanibalą prie Zamos. 190 m. pr. Kr. su broliu sėkmingai kovojo prieš Sirijos karalių Antiochą, bet priešininkų buvo apkaltinti simpatijomis Antiochui ir kitais dalykais. Įsižeidęs Scipionas apsigyveno savo dvare tarytum tremtyje ir į valstybės reikalus nebesikišo.

gyvenimą sumals rūpesčių girnos, veiklos atsisakymas visados bus tik geidžiamas, o ne įvykdomas.

XVII. Brangiausias Paulinai, išsiskirk iš minios ir ne pagal amžių šitiek blaškytas pagaliau patrauk į ramesnį uostą. Pagalvok, kiek bangų esi atrėmęs, kiek asmeninių audrų atlaikęs, kiek visuomeninių į save nukreipęs; vargai ir neramumai pakankamai atskleidė tavo dorybę, pabandyk, ką ji galėtų nuveikti atsisakiusi veiklos. Didesnė ir geresnė amžiaus dalis atiduota valstybei, nors trupinėlį savojo laiko pasiimk ir sau. Kviečiu ne į išglebusią ir nerangią ramybę, ne miege ir minios vertinamuose malonumuose skandinti guvios prigimties duotybes. Tai ne poilsis. Rasi didesnių už visus ligi šiol uoliai vykdytus darbus; juos galėsi atlikti atsisakęs pareigų ir rūpesčių. Viso pasaulio sąskaitas tu tvarkai abejingai kaip svetimas, stropiai – kaip savas, sąžiningai – kaip valstybės. Meilę pelnai pareigomis, kurias einant sunku išvengti neapykantos, tačiau tikėk manimi, verčiau žinoti savo gyvenimo, o ne valstybės grūdų sąskaitą. Šauk didžiausius žygius atlikti gebantį sielos gyvastingumą atgal nuo garbingos, bet netinkamos laimingam gyvenimui tarnybos ir galvok, jog ne tam nuo jaunystės atsisakei visų laisvųjų mokslų, kad tau būtų patikėta daug tūkstančių svarų javų; esi žadėjęs šį tą didesnio ir aukštesnio. Netrūks itin saikingų ir darbščių žmonių; naštai nešti labiau tinka lėtaeigiai jaučiai negu taurūs žirgai; kas kuomet nebandė prislėgti jų kilnaus agnumo nešulio svoriu?!

Be to, pagalvok, kaip baisiai neramu užsikrovus šitokią milžinišką sunkenybę: tau tenka rūpintis žmogaus pilvu[81]; išalkusieji nepakenčia įrodymų, nesušvelnėja nuo teisingumo, nepalenkiami prašymais. Tik kelios dienos prieš žūtį (jei esama kokios požemio pasaulio nuojautos) Gajus Cezaris baisiai niršo žinodamas Romos gyventojams likus maisto septynioms ar aštuonioms dienoms. Kol jis iš laivų statė tiltus ir žaidė su imperijos jėgomis, atėjo tik apgultuosius ištinkanti paskutinė nelaimė – maisto stygius. Pragaištį, badą ir badą lydinčią suirutę atnešė noras mėgdžioti pamišusį

---

[81] Paulinas buvo atsakingas už Romos miesto aprūpinimą grūdais.

svetimšalį, taip prakeiktai išdidų karalių[82]. Kaip tuomet jautėsi tie, kuriems buvo pavesta rūpintis duona, žinodami, kad ant jų užgrius akmenys, kardas, ugnis, Gajus? Nepaprastai apsimetinėdami, jie slėpė nuo visuomenės dar neiškilusią į paviršių nelaimę ir, žinoma, toks elgesys buvo protingas: kai ką reikia gydyti ligoniui nežinant, kad jis serga; juk daugybė žmonių mirė sužinoję apie savo nelaimę.

XIX. Pasitrauk prie ramesnių, saugesnių, didesnių dalykų. Nejau manai, jog bus tas pats, ar rūpinsiesi, kad į klėtis supilti grūdai būtų nenukentėję dėl vežėjų klastos ir nerūpestingumo, kad nesudrėktų ar nesukaistų, kad atitiktų saikus ir svorį, ar pereisi prie to, kas šventa ir iškilnu: kas yra Dievo medžiaga, kas – malonumas, kas – sąlyga, kas – forma, kas laukia tavo sielos, kur gamta padeda mus išėjusius iš kūno, kas sunkiausius šio pasaulio sandus išlaiko viduryje, o lengvus pakabina viršuje, nuneša prie aukštutinės ugnies, kas išjudina suktis žvaigždynus, ir kitų nepaprastai stebinančių dalykų? Palikęs žemę tu juk nori tai regėti. Dabar, kol kraujas dar neatvėsęs, gyviems reikia eiti į geresnį tikslą. Šis gyvenimo būdas žada tau daug taurių užsiėmimų, tobulybės meilę ir naudojimąsi ja, geismų užmiršimą, mokėjimą gyventi ir mirti, gilią ramybę.

Visų užsiėmusiųjų būklė apgailėtina, tačiau labiausiai pasigailėjimo verta tų, kurie vargsta ne dėl savo rūpesčių. Jie sapnuoja svetimus sapnus, vaikšto svetimais žingsniais, jiems nurodinėjami labiausiai laisvę mėgstantys daiktai: ką mylėti ir ko neapkęsti. Norėdami žinoti, koks trumpas jų gyvenimas, tegu pagalvoja, kelinta jo dalis jiems tepriklauso.

XX. Pamatęs dažnai užsivelkantį pretekstą[83] vyrą, išgirdęs forume kartojant jo vardą, nepavydėk: tai gyvenimo nuostoliai. Tam, kad

[82] Imperatorius Kaligula buvo pastatęs jūroje ilgą pontoninį tiltą, skirtą pasivaikščiojimams. Tam jis paėmė visus krovininius laivus, tad grūdų tiekimas Romai nutrūko. Pontoninį tiltą per Helespontą V a. pr. Kr. buvo pastatęs persų karalius Kserksas. Pirmąjį Kserkso tiltą audra išardė. Supykęs karalius liepė rykštėmis išplakti jūrą, įmesti į ją grandines ir taip parodyti, kad ji yra jo vergė. Senovės žmonių požiūriu, toks poelgis liudijo besaikį karaliaus išdidumą.

[83] Preteksta – aukštųjų valdininkų dėvima toga raudonais apvadais.

vieneri metai būtų pavadinti jų vardais[84], tie žmonės sudildys visus savo metus. Kai kurių dienos baigėsi vos pradėjus grumtis dėl siekiamų garbės troškimo aukštumų, kai kuriems, per tūkstančius negarbių užropojusiems į mėgavimosi garbe būseną, staiga išnyra apgailėtina mintis, kad jie vargo dėl užrašo ant kapo, kai kurie karšinčiai seniai lyg jaunuoliai rikiuodami vis naujas viltis, užsimoję didžiulius nelabus darbus pasijunta visiškai nusibaigę. Šlykštus tas senyvas žmogus, kuris pristinga kvapo teisme gindamas nepažįstamus gincininkus ir siekdamas neišmanėlių klausytojų plojimų. Bjaurus tas, kuris gyvenimo nuvargintas greičiau negu darbo parkrito eidamas pareigas, bjaurus tas, iš kurio mirštančio ant būsimo pelno sąskaitų kvatojosi ilgai nepaskirtas paveldėtojas. Negaliu nepateikti atėjusio į galvą pavyzdžio. Sekstas Turanijus buvo itin stropus seniokas. Sulaukęs per devyniasdešimt ir Gajaus Cezario atleistas iš vietininko pareigų liepė jį paguldyti lyg negyvą ir šeimynai raudoti apstojus guolį. Visi namai apverkė seno šeimininko poilsį ir nesiliovė liūdėję tol, kol jam buvo sugrąžintas buvęs vargas. Ar taip malonu mirti užsiėmusiam?

Daugelio nuostata vienoda: noras vargti išlieka ilgiau už pajėgumą. Jie kovoja su kūno silpnumu, senatvę sunkia vadina todėl, kad ji atima galimybę eiti pareigas. Pagal įstatymus nuo penkiasdešimties metų nebeimama į karo tarnybą, nuo šešiasdešimties nebešaukiama į senatą – žmonėms lengviau išprašyti poilsį iš įstatymo negu iš savęs. Kol jie apiplėšiami ir plėšia, kol drasko vienas kito ramybę, kol vieni kitus daro nelaimingus, gyvenimas bėga be vaisiaus, be malonumo, be sielos pažangos. Visi neregi mirties, visi tempia tolyn vilčių siūlus, kai kas tvarko net anapusinio gyvenimo reikalus: milžiniškas kapavietes, visuomenei skirtus statinius, gladiatorių varžybas prie laužo ir didžiules gedulingas eisenas. Kadangi jie beveik negyveno, jų laidotuvėms, dievaži, reikėtų tik deglų ir vaško žvakių[85].

---

[84] Metai Romoje buvo vadinami tais metais konsulavusių vyrų vardais, pvz., 63 m. pr. Kr. buvo vadinami Marko Tulijaus Cicerono ir Gajaus Antonijaus metais.

[85] Vaikų laidotuvių atributai.

Apie Apvaizdą

1. Lucilijau[86], tu manęs klausi: jei pasaulį valdo Apvaizda, tai kodėl geriesiems vyrams[87] atsitinka daug nelaimių? Tai patogiau būtų išdėstyti platesniame darbe, įrodinėjant, kad Apvaizda vadovauja visatai ir Dievas glūdi mumyse, bet kadangi tu nori išplėšti visumos dalelę ir išspręsti vieną prieštaravimą, palikęs neliestą visą ginčą, atliksiu tą nesunkų darbą, vesiu dievų bylą.

Neverta dabar įrodinėti, kad tokia didinga kūrinija negali būti be sargo ar kad žvaigždynų suartėjimai ir išsiskyrimai nėra atsitiktiniai protrūkiai, kad dažnai susimaišo ir beregint susibado tai, ką gena atsitiktinumas, kad tas nekliudomas skriejimas, nešąs šitiek sausumos ir jūros daiktų, šitiek skaisčių, šitiek tvarkingai spindinčių šviesulių, gali vykti tik vadovaujant amžinajam dėsniui; kad ši tvarka nebūdinga klajoklei materijai, kad neatsitiktinai susijungė visa, kas priklauso nuo tokio sutvarkymo: nepaprastai sunki žemė tūno nejudėdama ir stebi aplink ją skubančio dangaus bėgimą, duburiuose pasklidusios jūros drėkina žemynus ir nedidėja, įtekėjus upėms, milžiniški dalykai gimsta iš mažutėlaičių sėklelių. Net tai, kas rodosi sumiša ir netvirta (turiu galvoje liūtis, debesis, sviestų žaibų pliūpsnius ir sprogus kalnų viršūnėms išsiveržusias ugnis, svyruojančio žemės paviršiaus drebėjimus ir kitokius nerimastingosios pasaulio dalies sukeliamus reiškinius), nevyksta gaivališkai, nors ir atrodo nelaukta; turi priežastis, kaip ir svetimuose kraštuose matyti stebuklai: karštas vanduo tarp bangų ar plačioje jūroje iššokantys naujų salų plotai. Žmogus, stebintis, kaip atslūg-

---

[86] Lucilijus – Senekos draugas, I a. po Kr. Sicilijos provincijos valdytojas. Jam skirtas didelis Senekos laiškų rinkinys.

[87] Gerasis vyras (lot. vir bonus) – visais atžvilgiais padorus, atliekąs privalomas pareigas, pavyzdingas žmogus. Stoikų požiūriu, išminčius, nes, jų nuomone, tik išminčius gali būti tobulas žmogus.

dama jūra nuplauna krantus ir netrukus vėl užneša, pamanys, kad aklai besirisdamos bangos tai sutankėja ir susitraukia, tai sprogsta ir sparčiai bėgdamos vėl siekia užimti savąją vietą, o iš tiesų jos auga dalimis ir pagal valandas bei dienas tampa platesnės ar mažesnės, destis kaip jas kilsuoti ragina šviesulys, pagal kurio valią tvinsta Okeanas. Tai paliksime kitam kartui, juo labiau kad tu dėl Apvaizdos ne abejoji, bet tik klausi. Sutaikysiu tave su dievais kaip taurų su tauriaisiais. Daiktų prigimtis neleidžia, kad gėris kenktų geriesiems. Gerųjų vyrų ir dievų draugystė klesti suartinant dorybei. Pasakiau „draugystė?“ Tai glaudumas ir panašumas, nes kartais gerasis žmogus nuo Dievo tik laiku tesiskiria, jis jo mokinys, varžovas ir tikrasis vaikas, kurį tas didingasis gimdytojas, veiklus dorybių sargas, kaip ir visi griežti tėvai, auklėja griežčiau. Taigi kai pamatysi puikius dievų mylimus vyrus vargstant, prakaituojant, į statumas kopiant, o bloguosius tik išdykaujant ir malonumuose skęstant, prisimink, kad mums džiaugsmo teikia sūnų saikingumas, o vergiūkščių – palaidumas; pirmiesiems tenka kietoka drausmė, antrųjų laisvumą ugdome. Tegul tau tas pats būna aišku apie Dievą: gerojo vyro jis nelepina, bando, grūdina, sau jį ruošia.

II. Kodėl geruosius vyrus ištinka daug negandų? Gerajam vyrui negali atsitikti nieko bloga: priešybės nesantykiauja. Kaip šitiek upių, tiek iš aukštybių užgriūvančių liūčių, tokia gydomųjų šaltinių galia nepakeičia jūros skonio, net neatskiedžia, taip negandų puolimas nepakeičia narsaus vyro sielos, ji lieka tokia pat, kad ir kas atsitiktų, viską nudažo savo spalva, mat ji yra galingesnė už visus išorinius dalykus. Ne taip pasakiau: siela ne bando juos pajusti, o nugali ir iš viso rami, maloni pakyla prieš besiveržiančius. Visas negandas laiko pratybomis. Koks gi garbingų nuostatų vyras netrokšta teisingo vargo ir nepasiryžęs vykdyti pavojingų pareigų?! Kokiam veiklūnui poilsis nėra bausmė?! Besirūpinančius jėgomis atletus matome grumiantis su kiekvienu stipriausiuoju ir reikalaujant, kad mankštintojai eitų prieš juos iš visų jėgų, jie leidžiasi daužomi ir mėtomi, o jei neranda vie-

no sau lygaus, iš karto puolami daugelio. Gerosios savybės be priešininko vysta; jų dydis ir jėga atsiskleidžia tada, kai kantrybė parodo, ką jos gali. Žinok, tą patį reikia daryti geriesiems vyrams, idant neišsigąstų grublų ir sunkumų, nesiskųstų likimu, kad visa, kas atsitinka, priskirtų gėriui.

Svarbu, ne ką, o kaip pakeli. Ar nematai, kaip nevienoda tėvų ir motinų globa? Pirmieji liepia, kad vaikai būtų skatinami laiku lavintis, nepakenčia jų dykinėjimo net per šventes, verčia prakaituoti, o kartais ir ašaroti. O motinos nori glausti glėbyje, laikyti paunksnėje, kad jie niekuomet neliūdėtų, niekuomet neverktų, niekuomet nevargtų. Dievas gerųjų atžvilgiu yra tėviško nusistatymo, juos stipriai myli ir sako: „Tegul darbai, skausmai ir nuostoliai juos kamuos, idant įgytų tikrąją tvirtybę." Peniukšliai silpsta nejudėdami, netekę ne tik vargo, bet ir galimybės krutėti ar net įprasto svorio. Nepažeidžiama laimė nepakelia jokio smūgio, o to, kuris be perstojo kirtosi su nesėkmėmis, oda nuo skriaudų surambėjo. Toks nenusileido jokiai nesėkmei, toks ir parkritęs kaunasi keliaklupsčias. Tu stebiesi, kad nepaprastai mylįs geruosius Dievas, norėdamas, kad jie būtų puikiausi ir žymiausi, skiria jiems dalią, su kuria grumdamiesi jie galėtų mankštintis? O aš išties nesistebiu, jei dievai kada nors panori pasižiūrėti į didžius vyrus, kaktomuša einančius prieš kokią nors nelabystę. Mums juk kartais smagu, kai tvirtabūdis jaunikaitis pataiko iš laidynės į beužgriūvantį žvėrį, kai neišsigąsta liūto puolimo, ir tas reginys tuo malonesnis, kuo garbingesnio žmogaus tai darbas. Tokie dalykai negali atkreipti dievų akių, tai vaikiškos žmonių lengvabūdiškumo pramogos.

Štai vertas užsiėmusio savo darbu Dievo žvilgsnio reginys, štai kas verta Dievo: narsus vyras, susidūręs su nelabu likimu, net jei pats jį prisišaukė. Sakau, nematau, ką žemėje gražesnio galėtų turėti Jupiteris, jei norėtų į ten atkreipti dėmesį, už Katoną[88],

---

[88] Markas Porcijus Katonas (95–46 m. pr. Kr.) – romėnų politikas, respublikos santvarkos gynėjas, karštas monarchinių tikslų turinčio Cezario priešininkas. Cezariui nugalint senato įgalioto Pompėjaus kariuomenės likučius, nusižudė. Kai kirtis į krūtinę pasirodė esąs nemirtinas ir gydytojas žaizdą sutvarstė, atsigavęs Katonas rankomis perplėšė žaizdą.

jau ne kartą palūžus šalininkams, vis tiek tiesiai stovintį tarp valstybės griuvėsių. Jis taria: „Lai viskas pereis vieno valdžion, lai legionai saugos sausumą, laivynas – jūras, Cezario kariai apguls vartus, Katonas turi kur išeiti. Viena ranka jis atvers platų kelią laisvei. Ši net pilietiniame kare švari ir nekalta geležis atliks gerą ir kilnų darbą: laisvę, kurios negalėjo suteikti tėvynei, atiduos Katonui. Siela, stverkis seniai apmąstyto darbo, išsiveržk iš žmonių reikalų! Jau susitiko Petrėjus su Juba[89] ir guli vienas kito rankos nužudyti. Narsi ir nepaprasta yra mirties sutartis, bet ji netinka mano didybei. Katonui taip pat šlykštu prašyti ką nors kitą mirties, kaip ir gyvybės." Man aišku, kad dievai nepaprastai smagūs žiūrėjo, kaip tas vyras, ryžtingas keršytojas už save, gelbsti kitus, tvarko išvykstančiųjų atsitraukimą, kaip net paskutinę naktį skaito, kaip įsmeigia kardą į taurią krūtinę, kaip išplėšia širdį, ranka išleisdamas tą labai šventą sielą, nevertą tepti geležimi. Manau, jog toji žaizda buvo netaikli ir neveiksminga štai dėl ko: nemirtingieji dievai negalėjo atsižiūrėti į Katoną, todėl sulaikė ir dar kartą pašaukė narsą, idant ji atsiskleistų sunkesniu atveju. Jis vėl dar didžiadvasiškiau ėmėsi mirties, negu buvo pradėjęs. Kodėl gi jie negalėjo mielai žiūrėti į savo augintinį, išeinantį taip garbingai ir įsidėmėtinai?! Mirtis pašventina tuos, kurių pasitraukimą šlovina net jų bijantys.

III. Toliau kalbėdamas parodysiu, kad nelaimės tik atrodo tokios esą, o dabar sakau, jog tai, ką tu vadini grublais, negandomis ir bjaurastimi, pirma, yra naudinga tiems, kuriems tenka, antra, naudinga visiems žmonėms, nes jais dievai labiau rūpinasi negu pavieniais asmenimis, trečia, tai atsitinka to norintiems, ir jie verti nelaimės, net jei ir nenorėtų. Pridursiu, kad taip yra lemta, ir gerųjų atžvilgiu veikia tas pats dėsnis, pagal kurį jie yra gerieji. Patarsiu tau niekada negailėti gerojo vyro, mat jis gali būti vadinamas apgailėtinu, bet negali toks būti.

---

[89] Markas Petrėjus – Pompėjaus karininkas. Juba – prie pompėjininkų prisidėjęs Numidijos (Afrika) karalius. Cezariui 46 m. pr. Kr. sumušus Pompėjaus armijos likučius, jie susitarė nužudyti vienas kitą dvikovoje.

Sunkiausia iš visų išvardytųjų paaiškinti pirmąjį dalyką: tai, dėl ko šiurpstame ir drebame, yra naudinga tiems, kuriems tenka. „Tu sakai naudinga esant būti išvarytam į tremtį, nuskurdintam, palaidoti vaikus, žmoną, būti apjuodintam, sužalotam?" Jei stebiesi tai esant kam nors naudinga, stebėsiesi išgirdęs, kad kai kuriais žmonėmis dievai rūpinasi pasitelkę kardą ir ugnį, badą ir troškulį. Bet jei vienas sau pagalvosi, kad kai kam gydant skutami kaulai, ištraukiamos ir išplėšiamos gyslos, nupjaunamos pavojingai gadinusios visą kūną rankos ar kojos, sutiksi su įrodymu, kad nemalonumai naudingi tiems, kuriems tenka, taip pat, dievaži, kaip kai kurie giriami ir siekiami dalykai yra žalingi jais besidžiaugiantiems; pavyzdžiui, apsirijimas, girtuokliavimas ir panašūs dalykai žudo prisidengę malonumo šydu.

Tarp daugybės didingų mūsų Demetrijo pasakymų yra ir toks, mano neseniai išgirstas, jis dar tebeaidi ir tebeskamba ausyse: „Nėra nelaimingesnio žmogaus už tą, kuriam niekada neatsitinka jokių negandų." Mat jam neleista savęs išbandyti. Ar pagal jo norą jam viskas plūsta, ar prieš norą, tačiau dievai apie jį mano nekaip: jis pasirodė nevertas nugalėti likimą, vengiantį ištižėlių it tarytum sakantį: „Kam man toks priešininkas? Jis tuojau sudės ginklus, nereikės prieš jį visos mano galybės, menkas grasinimėlis jį nublokš, jis neįstengs atlaikyti mano žvilgsnio. Reikia dairytis kito, su kuriuo galėčiau susidurti, gėda kirstis su pralaimėti pasiruošusiu žmogumi." Gladiatorius laiko nešlove poruotis su silpnesniu ir žino, jog pergalė be pavojų yra pergalė be šlovės. Tą patį daro likimas: ieškodamas sau prilygstančių stipruolių, pro kai ką niekinamai praeina. Puola priešgynas ir nenuolaidas, prieš juos gali įtempti jėgas: ugnį panaudoja prieš Mucijų[90], skurdą prieš Fabricijų[91], tremtį prieš Rutilijų, kankinimus prieš Regulą, nuodus

[90] Romėnų karys Gajus Mucijus (V a. pr. Kr.) prasiskverbė į priešų stovyklą, pasiryžęs užmušti jų karalių. Jis nepažino karaliaus ir nužudė jo raštininką. Sučiuptas atsistojo prie židinio ir laikydamas dešinę ranką virš ugnies leido jai sudegti, tarytum bausdamas už apsirikimą. Karalius, supratęs, kad tokių ištvermingų vyrų ginamo miesto nepaims, pasitraukė.

[91] Gajus Fabricijus (III a. pr. Kr.) – teisingumu, nepaperkamu ir kuklia gyvensena garsėjęs romėnų politikas ir karvedys.

prieš Sokratą, mirtį prieš Katoną. Didžius pavyzdžius pateikia tik blogas likimas.

Ar nelaimingas Mucijus, kad dešine prigesino priešų ugnį ir pats save nubaudė dėl apsirikimo? Kad nudeginta ranka prispyrė atsitraukti karalių, kurio neįstengė priversti ginkluota? Kaip čia išeina? Ar jis būtų buvęs laimingesnis, ta ranka glamonėdamas meilužės krūtinę?

Ar nelaimingas Fabricijus, kad turėdamas nuo valstybės reikalų atliekamo laiko rausė savo sklypą? Kad kariavo ir su Piru[92], ir su turtais? Kad tas buvęs triumfatorius pasenęs prie židinio valgė lauke išsirautas šaknis ir žoles? Kaipgi čia išeina? Ar jis būtų buvęs laimingesnis, kimšdamas į pilvą tolimų pakrančių žuvis ir svetimų kraštų paukščius, Viršutinės ir Žemutinės jūrų[93] moliuskais bakštindamas neveiklų, viską išvemiantį skrandį, milžiniškomis vaisių krūvomis apdėliodamas dailiausius laukinius žvėris, pagautus paaukojant daugelio medžiotojų gyvybes?

Ar nelaimingas Rutilijus[94], kad jį pasmerkusius amžinai teis visų laikų teismas? Kad jis sutiko, jog geriau tegu tėvynė bus be jo, negu kad jis nebus ištremtas?! Kad vienintelis pasipriešino diktatoriui Sulai ir šaukiamas atgal negrįžo, o dar toliau pasitraukė? „Tepažiūri, – tarė jis, – tie, kuriuos Romoje sučiupo tavo laimė[95]. Teišvysta forume kraujo valkas ir iš Servilijaus ežero (jis buvo Sulos proskripcijos lavoninė) kyšančias senatorių galvas, ir po miestą pasklidusias skerdikų gaujas, ir tūkstančius Romos piliečių vienoje vietoje nugalabytų, pamiršus duotąjį žodį, o tiksliau – dėl duotojo žodžio. Teišvysta tai tie, kurie negali gyventi tremtyje."

Tai kaip čia išeina? Ar laimingas Lucijus Sula, kad jam leidžiantis į forumą kardu skinamas kelias, kad rodomos buvusių konsulų

---

[92] Piras – III a. pr. Kr. su romėnais kariavęs Epiro karalius.

[93] Viršutinė jūra – Tirėnų jūra, Žemutinė jūra – Adrijos jūra.

[94] Publijus Rutilijus Rufas – II–I a. pr. Kr. karvedys, valstybės veikėjas. Būdamas Azijos provincijos valdytoju, sąžiningai dirbo savo darbą, bet jį ėmė kaltinti tie, kuriems kliudė vykdyti machinacijas. Įsižeidęs išvyko iš Romos į savanorišką tremtį ir ligi gyvenimo pabaigos gyveno Mitilenėse ir Smirnoje.

[95] Užuomina į Sulos sau prisiskirtą pravardę Laimingasis.

galvos, kad žudynių vertę jis skaičiuoja pasitelkęs kvestorių ir valstybės finansų sąrašus? O juk visa tai išdarinėjo tas, kuris įvedė Kornelijaus įstatymą[96].

Pereikime prie Regulo[97]. Ar likimas jam pakenkė, padarydamas jį priesaikos ir kantrybės pavyzdžiu? Vinys sminga į jo odą, kad ir kaip kreiptų nukamuotą kūną, visur užgauna žaizdą, akys negali užsimerkti... Kuo daugiau kankynių, tuo daugiau šlovės. Nori žinoti, kodėl ne gėda šitaip vertinti jo narsumą? Atgaivink jį ir nusiųsk į senatą, jis kalbės tą patį!

Ar tu manai laimingesnį esant Mecenatą[98], kuris susikrimtęs dėl meilių ir apverkdamas kasdienines skyrybas su irzlia žmona griebiasi iš tolo švelniai skambančių muzikos palydimų dainų, kad užsnūstų? Nors migdosi vynu, raminasi vandens čiurlenimu ir tūkstančiais malonumų bando apgauti susikrimtusią sąmonę, tačiau jis labiau būdraus pūkų pataluose negu anas ant kryžiaus. Bet anam paguoda, kad negandą kenčia dėl garbingo dalyko, nuo kantrybės aukštumų jis žvelgia į savo būklę. O šį, vystantį dėl malonumų ir dėl per didelės laimės, labiau už kankynes vargina kankynių priežastis. Ydos dar taip neužkariavo žmonių giminės, kad kiltų abejonių, ar visi norėtų, jei lemtis leistų pasirinkti, gimti regulais, o ne mecenatais. O jei atsirastų žmogus, išdrįsęs pasakyti labiau trokštąs gimti Mecenatu negu Regulu, tai toks, nors ir neprasitaria, labiau norėtų gimti Terencija[99]. Ar, tavo nuomone, Sokratas pasielgė blogai, kad visuomenės sumaišytą gėralą nurijo kaip nemirtingumo vaistą, iki pat mirties samprotaudamas apie mirtį?! Ar jam bloga, kad stingo kraujas, pamažu šliaužiant šalčiui nustojo pulsuoti gyslos? Jam

---

96 Lucijaus Kornelijaus Sulos iniciatyva 81 m. pr. Kr. įvestas ir jo vardu pavadintas įstatymas numatė mirties bausmę už Romos piliečio nužudymą.

97 Markas Atilijus Regulas – III a. pr. Kr. romėnų valstybės veikėjas ir karvedys. Patekęs į nelaisvę kartaginiečiams ir jų pasiųstas į Romą pranešti siūlomų taikos sąlygų patarė romėnams jų nepriimti. Grįžo į Kartaginą, nes buvo davęs žodį. Kartaginiečiai jį nukankino nupjaustę akių vokus, paskui įkišę į vinių prikaltą dėžę ir nuritinę nuo kalno.

98 Gajus Cilnijus Mecenatas (I a. pr. Kr.) – jokių valstybės pareigų nėjęs raitelių luomo vyras, Augusto draugas ir patarėjas, menininkų globėjas, poetas.

99 Mecenato žmona.

pavydėti reikia labiau negu tiems, kuriems padedamos brangakmenių taurės, kuriems viską iškęsti įpratęs išpjauto ar abejotino vyriškumo berniokėlis aukso inde tirpdo sniegą. Šie susisukę vėmalais matuos išgertą kiekį ir ragaus savo tulžį, o anas smagus noriai gurkštelės nuodų. Apie Katoną pasakyta pakankamai, visuotinė nuomonė pripažins, kad jam teko didžiausia laimė, jį daiktų prigimtis pasirinko sumušti baimei. „Galingųjų nemeilė yra sunki; tegu bus iš karto supriešintas su Pompėjumi, Cezariu, Krasu. Sunku yra būti aplenktam garbe blogesniųjų? Tegul Vatinijus[100] bus labiau vertinamas už jį. Sunku dalyvauti pilietiniuose karuose? Tegu visame pasaulyje nesėkmingai ir atkakliai jis kovos už kilnų reikalą. Sunku pakelti prieš save ranką? Tegu jis tai padaro. Ką tuo pasieksiu? Visi žinos, kad ne blogybės yra tie dalykai, kurių esant vertą aš laikau Katoną."

IV. Kaip iš pypkės viskas eina tik paprastiems, menkos prigimties žmogeliams, didžiavyrio klotis – paniekinti mirtingųjų nelaimes ir baubus. Troškimas visada būti laimingam, noras pereiti per gyvenimą su neapkandžiota siela yra antrosios daiktų prigimties pusės neišmanymas. Tu – didžiavyris. Bet iš kur aš apie tai sužinosiu, jei likimas tau neduoda galimybės parodyti narsą? Tu dalyvavai olimpiadoje, bet nebuvo varžovų. Turi vainiką[101], neturi pergalės. Sveikinu tave ne kaip stiprų vyrą, bet kaip gavusį konsulatą ar pretūrą – bus daugiau garbės. Tą patį galiu pasakyti ir gerajam vyrui, jei atsitiktinumas jam nedavė sunkesnės progos parodyti dvasios jėgą: „Mano nuomone, tu vargšas, todėl kad niekuomet nebuvai vargšas. Tu ėjai per gyvenimą be priešininko, niekas nesužinos, ką gali, net tu pats." Reikia išbandymų, norint pažinti save. Kiekvienas suvokia savo galias tik išmėginęs. Todėl kai kurie savanoriškai stoja prieš delsiančias nelaimes ir šešėlyje tūnančią narsą, kviesdami, kad ji suspindėtų šviesoje.

[100] Publijus Vatinijus (I a. pr. Kr.) – romėnų politikas ir karvedys.

[101] Olimpiadų nugalėtojai būdavo apdovanojami alyvmedžių vainikais.

Sakau: didžiavyriai džiaugiasi sankirta taip pat, kaip drąsūs kariai karu. Tiberijaus Cezario laikais gladiatorių Triumfą[102] girdėjau besiskundžiant, kad reta varžybų: „Kaip eina niekais geriausias laikas!“ Narsumas trokšta pavojaus ir galvoja, kur pasukti, o ne ką kentės, kadangi kančios bus šlovės dalelė. Kariai didžiuojasi žaizdomis, smagūs dėl puikios progos rodo bėgantį kraują; nors tą patį nuveikė grįžtantys iš mūšio sveiki, visi labiau žiūri į pareinantį sužeistąjį.

Sakau: pats Dievas, pateikdamas sąlygas ką nors nuveikti didžiadvasiškai ir narsiai, globoja tuos, kuriuos nori padaryti kuo garbingiausius. Tam reikia tam tikro aplinkybių sunkumo: vairininką pažinsi audroje, o karį – mūšio rikiuotėje. Iš kur galėčiau žinoti, kiek tavyje drąsos priešintis skurdui, jei skęsti turtuose? Iš kur galėčiau žinoti, kiek turi atkaklumo priešintis šmeižtui, nešlovei ir visuotinei neapykantai, jei sensti tarp liaupsių, jei tave lydi nepalaužiamas ir dėl kažkokio visų mąstysenos polinkio palankus susižavėjimas? Iš kur sužinoti, ar ramiai pakelsi vaikų netektį, jei tu dar regi savo palikuonis? Girdėjau tave guodžiant kitus, norėčiau pažiūrėti, ar save paguostumei, ar uždraustum sau sielvartauti. Maldauju neišsigąsti to, ką nemirtingieji dievai siunčia sieloms kaip akstinus. Nelaimė yra proga narsumui. Pamatuotai kas nors pavadins vargšais tuos, kurie sustingę pernelyg didelėje laimėje, kuriuos tarytum tykioje jūroje laiko apsupusi nejudri rimtis; kas jiems benutiktų, bus nauja. Žiaurumai labiau prislegia nepatyrėlius, jungas sunkesnis jaunam kaklui. Naujokas bąla tik įtardamas esąs sužeistas, veteranas drąsiai žvelgia į savo kraują, nes žino taip nugalintis save. Taigi Dievas grūdina, tikrina, mankština bandomus ir mylimus, o tuos, kuriuos atrodo globojąs ir gailįs, lepius saugo būsimoms nelaimėms. Klystate ką nors laikydami išimtimi, ir pas laimingąjį ateis sava skirtis. Visiems iš pažiūros paleistiesiems tik atidėta. Kodėl Dievas geriesiems įtaiso ligą, sielvartą, kitas negandas? Todėl, kad ir kare pavojingos

[102] Gladiatoriaus pravardė.

užduotys tenka drąsiausiems: vadas rinktinius siunčia naktį paspendus spąstus užpulti priešą, išžvalgyti kelią, nušluoti apsauginį būrį. Nė vienas iš ten einančių nesako: „Vadas man blogai padarė“, bet „Jis puikiai nusprendė.“ Tą patį tesako bailiai ir ištižėliai, kai jiems liepiama ištverti ašarų pakriūtę: „Dievui pasirodėme verti išmėginti, kiek gali ištverti žmogaus prigimtis.“ Venkite pramogų, venkite bejausmės laimės, visiškai nusilpninančios sielas, nuolatos snaudžiančias tartum apgirtusias, jei neįsimaišo koks nors žmogaus dalios šauklys. Tą, kurį langai vis užstojo nuo oro gūsio, kurio kojos rėpso tučtuojau pakeičiamuose pašilduose, kurio valgomąjį kaitina iš po grindų ir sienomis plūstanti šiluma, parblokš net lengvas nepavojingas vėjelis. Nors kenkia visa, kas nesaikinga, pavojingiausias yra laimės perviršis, jis jaudina smegenis, tuščioje sąmonėje kelia vaizdinius, daug miglos paskleidžia tarp pramano ir tiesos. Ar ne verčiau pasitelkus narsumą išturėti nuolatinę nesėkmę negu plyšti nuo amžino besaikio gerumo?! Bado mirtis lengvesnė, o anie sprogsta nuo nevirškinimo.

Taigi dievai žiūri į geruosius vyrus taip, kaip mokytojai į mokinius: daugiau vargo reikalauja iš tų, kurie teikia daugiau vilčių. Tu juk nemanai, kad lakedemoniečiai nekenčia savo vaikų, kai viešai plaka, bandydami jų prigimimą. Tėvai patys ragina juos narsiai pakelti virbų smūgius, sučaižytus ir leisgyvius prašo, kad toliau leistųsi žaizdas žaizdoti. Kas čia nuostabaus, jei Dievas kietai bando kilnias sielas? Narsumo įrodymas niekuomet nebūna švelnus. Likimas mus plaka ir čaižo, – ištverkime! Tai ne žiaurumas, tai – kautynės, kuo dažniau jose dalyvausime, tuo stipresni būsime. Tvirčiausia kūno dalis yra ta, kurią judina dažna mankšta. Reikia atsiduoti likimui, kad jis užgrūdintų kovai su juo pačiu; pamažu jis padarys mus sau lygius, nuolatiniai pavojai išmokys niekinti pavojus. Kieti jūrininkų kūnai atremia jūros smūgius, valstiečių delnai pūslėti, kario rankos turi jėgų paleisti ietį, bėgikų eiklios kojos, – kiekvieno tvirčiausia tai, kas išmankštinta. Kančios išmoko sielą niekinti nelaimių teikiamas kančias. Ką jos gali su mumis padaryti, sužinosi įsižiūrėjęs, kaip

daug vargas duoda plikoms ir dėl skurdo stipresnėms tautoms. Prisimink gentis, kurioms negalioja romėnų taika (turiu omenyje germanus ir visas klajokles gentis aplink Histrą[103]): juos spaudžia nesibaigianti žiema, apniukęs dangus, menkos dirvos šykščiai maitina, nuo lietaus jie ginasi šiaudų ar lapų pastogėmis, šuoliuoja per užšalusius pelkynus, maistui gaudo žvėris. Ar jie tau atrodo vargšai? Nevarginga tai, ką įpratimas pavertė antruoju prigimimu, būtinybės darbai pamažu tampa malonumu. Jie neturi jokių namų, jokių būstų, išskyrus tuos, kuriuos pastato nuovargis, maistas kuklus, ranka pasiekiamas, orai siaubingai bjaurūs, kūnai nuogi. Tai, ką vadini nelaime, yra daugelio genčių gyvenimas. Ko stebiesi, kad gerieji vyrai talžomi, idant sustiprėtų? Tvirtas ir stiprus yra tik vėjų pagairės medis: lankstomas diržta ir tinkamiau leidžia šaknis; saulėtame slėnyje išauga tik trapūs. Taigi geriesiems vyrams naudinga, kad gali būti neįbauginami, sukinėtis klaikynėse ir ramiai ištverti tai, ką blogybėmis laiko tik blogai jas pakeliantieji.

V. Pridurk dar tai, kad geriausieji eina tarytum karo tarnybą ir atlieka darbus visų naudai. Dievo, kaip ir išmintingo vyro, uždavinys yra rodyti, jog tai, ko žmonės siekia ar ko bijosi, nėra nei gėris, nei blogis; gėriu virs, jei jis paskirs tik geriesiems vyrams, ir blogiu, jei pasiūlys tik blogiesiems. Aklumas baisus, jei visi turi akis, išskyrus tą, kuriam jos išplėštos – tegu dienos šviesos neregi Apijus ir Metelas[104]. Turtai nėra gėris – teturi jų ir sąvadautojas Elijus, kad žmonės, aukoję pinigus tik šventykloms, matytų juos ir landynėje. Dievas niekaip kitaip negali pajuokti geidžiamų dalykų, kaip tik paskirdamas juos bjaurybėms, nuginęs nuo geriausiųjų.

„Bet juk neteisinga, kai geras vyras žalojamas, badomas, supančiojamas, o blogieji vaikšto sveiki, laisvi, išlepę." O kas toliau? Ar nėra neteisinga, kad narsūs vyrai griebiasi ginklų, nakvoja

[103] Dunojaus žemupio vardas.

[104] Apijus – IV a. pr. Kr. Romos valstybės veikėjas, karvedys. Metelas – III a. pr. Kr. romėnų valstybės veikėjas ir karvedys.

stovyklose, stovi už pylimo su aprištomis žaizdomis tuomet, kai mieste išromytieji ramiai skelbia ištvirkimą? Kas toliau? Ar nėra neteisinga, kad kilmingiausios merginos žadinamos naktį atlikti aukojimų, o pasileidėlės giliai miega? Vargas gainioja geriausius: senatas dažnai ištisą dieną tariasi, o tuo metu koks pašlemėkas ar aikštyne poilsiauja, ar smuklėje lindi, ar dildo laiką kokiame nors būrelyje. Tas pats visoje didelėje valstybėje: gerieji vyrai vargsta, eikvoja jėgas ir verčiami eikvoti. Beje, visa tai jie daro noriai, likimas jų netempia, jie seka paskui jį, žengia šalia. Jei būtų žinoję, būtų atėję anksčiau už jį. Prisimenu, esu girdėjęs tokį didžiadvasišką nepaprastai narsaus vyro Demetrijo posakį: „Nemirtingieji dievai, galiu tik vienu skųstis, kad anksčiau nepranešėte man savo valios, greičiau būčiau atėjęs ten, kur dabar esu pašauktas. Norite pasiimti vaikus? Aš jums juos auginau. Norite kurios nors kūno dalies? Imkite. Dabar siūlau nedidelę jo dalį, greitai paliksiu visą. Norite dvasios? Kodėl turėčiau gaišinti, kad atsiimtumėte tai, ką esate davę? Iš norinčio teikti gausite visa, ko prašote. Kodėl? Todėl, kad aš labiau trokštu dovanoti negu atiduoti. Kam reikėjo atimti? Galėjote gauti. Bet ir dabar neatimsite, kadangi išplėšiama tik iš geidžiančio pasilaikyti sau." Nesu verčiamas, nesikaunu nenoromis, ne vergauju Dievui, o pritariu, tuo labiau kad žinau, jog viskas rieda pagal tvirtą, amžiams nustatytą dėsnį.

Lemtis mus veda, ir pirmoji gimimo akimirka patvarkė, kiek kam lieka laiko. Priežastis priklauso nuo priežasties, ilga nustatyta aplinkybių eilė tempia privačius ir visuomeninius dalykus, narsiai reikia ištverti, nes tai ne atsitinka, kaip kartais manome, o ateina. Jau kadaise nutarta, dėl ko džiaugsiesi, dėl ko verksi, ir nors atrodo, kad pavienių žmonių gyvenimas skiriasi, esmė viena: mes, pradingsiantieji, gauname tai, kas pradings. Tai ko piktinamės? Ko skundžiamės? Tam esame pagimdyti. Tegul gamta kaip nori naudojasi jai priklausančiais kūnais, mes visuomet linksmi ir narsūs galvokime, kad mūsų niekas nežūva. Kokia gerojo vyro ypatybė? Atsiduoti likimui. Didelė paguoda yra būti pagrobtam su visata. Kas bebūtų tai, kas liepė mums taip gyventi ir mirti,

ta pačia būtinybe susiejo ir dievus. Nesugrąžinama tėkmė traukia dievų ir žmonių reikalus, o visa ko kūrėjas ir vadovas, nors pats surašė lemties nuostatus, bet laikosi jų, visuomet paklūsta tam, ką pats įsakė.

„Tačiau kodėl dievas taip neteisingai padalijo lemtį, kad geriems vyrams užrašė skurdą, žaizdas, žiaurią mirtį?" Menininkas negali pakeisti medžiagos, ji tinkama. Kai ko nuo kai ko negalima atskirti, nes sukibę ir nedaloma. Tingios, į miegą ar miegą primenantį būdravimą linkusios prigimtys sudarytos iš neveiklių elementų. Kad išeitų tikru vyru vadintinas žmogus, reikia stipresnės lemties. Jo kelias nebus lygus, reikės eiti aukštyn ir žemyn, plūduriuoti ir vesti laivą per audrą. Teks traukti prieš likimą, pasitaikys daug akmenynų ir grublų, bet jis pats juos suminkštins ir išlygins. Ugnis išbando auksą, nedalia – narsius vyrus. Žiūrėk, kaip aukštai turi užkopti dorybė, žinosi, kad jai reikia žengti ne per nerūpestingas vietas:

Kelio pradžia stati, kurią po nakties pailsėję
Vos įkabina žirgai, vidurys – padangių aukštybėj,
Ir man pačiam ne sykį baisu į marias ir žemynus
Žvelgti iš ten, ir dreba širdis iš baimės niekingos.
Galas – pakalnėn tiesiog ir valdymo tvirto privalo.
Net Tetija, manęs laukdama į marias nusileidžiant,
Baiminas nuolat pati, kad aš stačia galva nekrisčiau[105].

Tai išgirdęs, anas taurus jaunikaitis[106] tarė: „Toks kelias man patinka. Kopsiu. Verta juo eiti, nors ir nukrisiu." Ryžtinga siela be paliovos gąsdinama:

Nors tu laikytumeis kelio, ir niekas tavęs neklaidintų,
Vis dėlto gausi keliaut pro Jaučio ragus atstatytus,
Taipgi pro Liūto nasrus ir Šaulio kilpinį stangrų.

---

[105] Čia ir toliau autorius cituoja Ovidijaus „Metamorfozes" (II. 63–69; 79–81). Vertė Antanas Dambrauskas.

[106] Graikų mitų herojus Faetontas.

Po šių žodžių anas pasakė: „Kinkyk žadėtąjį vežimą. Mane skatina tavo siekiančios atbaidyti kalbos. Malonu stovėti ten, kur pats Saulius sudreba." Menkystos ir ištižėliai ieško saugių takų, narsa žengia per aukštumas.

VI. „Tačiau kodėl Dievas leidžia, kad geriesiems vyrams atsitiktų kas nors bloga?" Jis tikrai neleidžia. Jis atitolina nuo jų visas blogybes: nusikaltimus, begėdystes, nedoras mintis, godžius sumanymus, aklą geismą, kitam gresiantį šykštumą. Jis juos sergsti ir gina. Argi kas nors reikalauja, kad dievas dar saugotų ir gerųjų vyrų mantą? Jie palieka šį rūpestį Dievui, nes niekina visa, kas išoriška. Demokritas[107] išmetė turtus, laikydamas juos teisingai protaujančio žmogaus našta. Ko tu stebiesi, jog dievas leidžia, kad gerajam vyrui atsitiktų tai, ko gerasis vyras nori, kad kada nors atsitiktų? Geri vyrai praranda sūnus. Kodėl gi ne? Juk kartais jie juos ir nužudo. Jie ištremiami. Kodėl gi ne? Juk kartais patys visam laikui palieka tėvynę. Jie žudomi. Kodėl gi ne? Juk kartais patys pakelia ranką prieš save. Kodėl jie kenčia sunkumus? Idant kitus pamokytų kęsti. Jie gimę būti pavyzdžiu. Manyk, jog Dievas taip sako: „Ar turite kuo manimi skųstis jūs, kuriems patinka teisingumas? Kitus apkroviau netikromis gėrybėmis, suvedžiodamas jomis tuščias jų sielas tarytum ilgu ir apgaulingu sapnu: išpuošiau auksu, sidabru, dramblio kaulu, o viduje nėra nieko gero. Tie, į kuriuos žvelgi kaip į laimingus (žiūrėk ne į kevalą, o į branduolį), yra vargšai, nusmurgėliai, bjaurybės, iš išorės pasidabinę kaip ir jų namų sienos; ta laimė nėra tvirta ar nuoširdi, tai tik plonas lukštas. Taigi kol jiems leista stovėti ir pagal savo norą rodytis, blizga ir vadovauja. Pasitaikius visa sumaišančiam ir atidengiančiam įvykiui, paaiškėja, kokią gilią ir tikrą šlykštynę slėpė nenuosavas blizgesys. Jums daviau tikrą, išliksiantį gėrį, kuo žmogus bus veiklesnis, tuo išvys puikesnį ir didesnį. Leidau jums pažeminti baugus, niekinti aistras, iš išorės jūs nežėrite, jūsų

---

[107] Demokritas (460–370 m. pr. Kr.) – graikų filosofas, atomistikos teorijos kūrėjas.

gėris nukreiptas į vidų. Taip visata paniekino išorinius dalykus, pasitenkindama savęs pačios reginiu. Viduje padėjau visą gėrį. Jūsų laimė yra nestokoti laimės."

„Tačiau kiek užgriūna sielvarto, siaubo, sunkumų!" – „Kadangi negalėjau jūsų nuo jų atitolinti, apginklavau jūsų sielas prieš visas negandas, narsiai jas pakelkite. Tuo jūs pralenkite Dievą, jis nepatiria nelaimių, jūs – jas ištveriate. Niekinkite skurdą: niekas nėra toks skurdžius, koks buvo gimdamas. Niekinkite skausmą: jis arba išnyks, arba jus sunaikins. Niekinkite mirtį: ji arba jus užbaigia, arba perkelia kitur. Niekinkite likimą: jam nedaviau ginklo parblokšti sielai. Pirmiausia pasirūpinau, kad kas čia jūsų nelaikytų prievarta. Kelias atviras, jei nenorite kovoti, galima atsitraukti. Iš visų mano nutarimu jums būtinų dalykų mirtį padariau lengviausią. Gyvybę padėjau nuolaidžioje vietoje, lengva ištraukti. Tik atkreipkite dėmesį ir pamatysite, koks trumpas ir lengvas kelias veda į laisvę. Neverčiu taip ilgai gaišti išeinant, kaip įeinant. Priešingu atveju, jei žmogus taip lėtai mirtų, kaip gimsta, likimas turėtų į jus didelę valdžią. Bet koks laikas, bet kokia vieta jus moko, kaip lengva atsisakyti gimties, priversti ją atlikti savo pareigą. Šalia aukurų ir aukotojų atliekamų iškilmingų apeigų, kur prašoma gyvybės, mokykitės mirties. Stambūs bulių kūnai parkrinta nuo mažytės žaizdos, žmogaus rankos smūgis parverčia didžiajėgius gyvūnus: plonyte geležimi perrėžiamos sprando slankstelių jungtys ir, nukirtus tą galvą ir kaklą laikantį sąnarį, žlegteli šitoks svoris.

Gyvybės kvėpsnis tūno negiliai, jį galima atkasti ne tik geležimi, nereikia vidine žaizda skrosti krūtinės, mirtis čia pat. Nepaskyriau šiems smūgiams nustatytos vietos, jiems visur pakeliui. Tai, kas kviečia mirti, dėl ko gyvybė išeina iš kūno, yra trumpiau, nei galima tą staigumą pajusti: ar mazgas gerklę užgniaužia, ar vanduo uždaro kvėpavimo takus, ar žemyn galva kritusius suknežina kieta žemė, ar ugnies gurkšnis gyvybės tėkmę perkerta – kad ir kas tai būtų, vyksta spėriai. Tai ko drovitės? Ilgai bijote to, kas taip trumpa."

APIE IŠMINČIAUS TVIRTYBĘ

1. Serėnai[108], visai pagrįstai būčiau linkęs tvirtinti, kad stoikai nuo kitų išminties skelbėjų skiriasi taip kaip vyrai nuo moterų. Nors abeji tiek pat svarbūs gyvenimo bendrijai, bet vieni gimę paklusti, antri – valdyti. Kiti išminčiai tarytum namų ar šeimos gydytojai ligotus kūnus gydo švelniai ir maloniai: ne taip, kaip geriausia ir greičiausia, o taip, kaip jiems leidžiama. Vyrų keliu žengią stoikai nesirūpina, kad jis keleiviams atrodytų patrauklus, bet stengiasi kuo greičiau mus pačiupti ir nuvesti į aukštą viršūnę. Jos, iškilusios virš likimo, nepasiekia mestos ietys. „Tačiau esame šaukiami į pakriūtes ir gaugarus." O kaip? Ar įmanoma pasiekti aukštumas, einant lyguma? Bet ten ne vien kriaušiai, kaip kai kas mano. Tik iš pradžių uolos, akmenys, ir, rodos, jokio kelio nėra. Taip ir daugelis kitų iš toli stebimų dalykų atrodo statūs ir susipynę, nes atstumas apgauna akis, o arčiau priėjus lėtai prasiskiria visa, ką akių kliauda buvo suliejusi į viena, ir iš toli atrodę skardžiai pamažu virsta lėkštais šlaitais.

Kai neseniai užsiminėme apie Marką Katoną[109], tu piktinaisi (kadangi nepakenti neteisybės), kad Katono laikai jo nesuprato, nes vyrą, pralenkusį pompėjus ir cezarius, vertino žemiau už vatinijus. Tau atrodė pikta, kad tuomet, kai jis nepritarė įstatymui, forume jam buvo nuplėšta toga ir maištaujančios gaujos stumdomas nuo rostrų iki Fabijaus arkos[110] turėjo iškęsti keiksmus, spjūvius ir kitokius beprotės minios įžeidimus.

---

[108] Anėjus Serėnas – autoriaus draugas.

[109] Markas Porcijus Katonas Utikietis (95–46 m. pr. Kr.) – sąžiningas romėnų politikas, Cezario priešininkas. Kadangi prieš Cezarį Pompėjus žygiavo senato pavestas, tai Katonas prisidėjo prie Pompėjaus. Šiam pralaimėjus, su armijos likučiais dar bandė kautis, bet Cezariui laimint nusižudė Afrikos mieste Utikoje. Vėlesnių laikų literatūra jį laiko paskutiniuoju demokratijos ir laisvės gynėju Romoje.

[110] Rostrai – kalbėtojų tribūna forume, papuošta iš priešų atimtais laivų snapais (lot. rostra). Kvinto Fabijaus Maksimo 121 m. pr. Kr. forume pastatyta arka neišliko.

II. Tuomet atsakiau, kad tau verta jaudintis tik dėl respublikos, kurią iš vienos pusės pardavinėjo Publijus Klodijus[111], iš kitos – Vatinijus bei kiekvienas kitas niekšas. Pagauti aklo godumo jie nesuprato, kad bepardavinėdami parsiduoda patys. O dėl paties Katono liepiau tau būti ramiam. Išminčius negali būti nei nuskriaustas, nei įžeistas. Mat Katoną nemirtingieji dievai mums tikriausiai davė kaip dar tikresnį išmintingo vyro pavyzdį negu Uliksą ar Herkulį ankstesniems amžiams. Neįveiktus vargų, paniekinusius malonumą, nugalėjusius visa, kas baugina, juos stoikai paskelbė išminčiais. O Katonas grūmėsi ne su žvėrimis (juos persekioti – medžiotojo ir kaimiečio darbas), su ugnimi ir kardu nesivaikė pabaisų, gyveno ne tais laikais, kai buvo tikima, jog vienas žmogus pečiais gali paremti dangų. Išbakštinus senąjį patiklumą ir laikams pasiekus paskutinę suktybių ribą, jis susikovė su daugiagalviu blogiu – tuščiagarbiškumu, milžinišku galybės troškimu, kurio nepajėgė pasotinti net visas į tris dalis padalytas pasaulis[112]. Vienas stojo prieš išsigimstančios ir apsunkusios, žemyn smengančios valstybės ydas ir laikė žlungančią respubliką, kiek buvo galima suturėti viena ranka, kol atplėštas parvirto kartu su taip ilgai ramstytais griuvėsiais ir drauge užgeso tai, kas neatskiriama: nei Katonas gyveno mirus laisvei, nei laisvė mirus Katonui. Manai, kad tamsuoliai galėjo jį nuskriausti atimdami pretūrą ar togą, aptaškydami šventą jo galvą skrepliais? Išminčius yra saugus, jo negalima nei nuskriausti, nei įžeisti.

III. Įsivaizduoju tavo užsidegusią ir įkaitusią sielą. Tu pasiruošęs sušukti: „Štai kas nubloškia šalin jūsų pamokymų patrauklumą: žadate tokius aukštus dalykus, kokių neįmanoma ne tik trokšti, bet ir tikėtis, o pasakę didingų minčių, tvirtinę išminčių nesant

[111] Publijus Klodijus (92–52 m. pr. Kr.) – patricijų kilmės plebėjų lyderis, senato valdžią apribojančio įstatymo projekto autorius. Susipykęs su kitais politikais kėlė riaušes, per kurias pats žuvo. Publijus Vatinijus – I a. pr. Kr. politikas, Cezario šalininkas, organizavęs priešininkų užsipuolimus ir taip kėlęs sumaištį.

[112] Pirmojo triumvirato užuomina. Jo nariai pasidalijo pasaulį: Cezariui teko Galija, Pompėjui – Ispanija, Krasui – Rytai.

nuskurdėlį, teigiate, jog paprastai jam trūksta ir vergo, ir būsto, ir maisto. Tvirtinę išminčių nesikraustant iš proto, neneigiate, kad ir kuokteli, ir ne visai blaiviai šneka, ir išdrįsta visa, ką priverčia liga. Tvirtinę išminčių nesant vergą, neprieštaraujate, kad jis ir bus parduotas, ir darys, kas liepta, ir savo ponui patarnaus kaip vergas. Taigi nors ir užrietėte nosis, galop nusileidote prie to paties, ką sako ir kiti, tik kitaip pavadinate. Todėl nors iš pažiūros tai gražu ir didinga, abejoju, ar išminčiaus nepalies nei skriauda, nei įžeidimas. Juk toli gražu ne tas pats, ar išminčių pastatai už pasipiktinimo, ar už skriaudos ribų. Mat jei sakai jį išturėsiant, tada jis neturi jokios pirmenybės, tai įprastas atvejis, to išmokstama dažnai pakenčiant skriaudas, o jei tvirtini, kad jo skriauda nepalies, nes niekas nieko nebandys jam daryti, tai pametęs visus darbus tampu stoiku."

Aš iš tiesų nusprendžiau ne papuošti išminčių išgalvotų žodžių šlove, bet padėti jį ten, kur neįmanoma jokia skriauda. „Tai kaip čia išeina? Ar niekas jo neįžeis? Niekas net nebandys?" Nėra pasaulyje tokios šventenybės, į kurią nesikėsintų šventvagis, bet dievybių nepažemina tokie, kurie siekia toli už pasiekiamos ribos esančios didybės neįstengdami jos paliesti. Nesužeidžiama ne tai, į ką nesmogiama, bet tai, kas neužgaunama. Išminčius priklauso pastarajai grupei. Ar kyla abejonių, kad tikresnė yra ne neužsipuolama, o nenugalima stiprybė? Juk pirmuoju atveju jėgos lieka neišbandytos. Ar verta abejoti, jog pagrįstai pačiu tikriausiu laikomas į visus puolimus spjaunantis patvarumas? Taigi žinok, kad išminčius yra geresnės prigimties būtybė, nepaisant to, ar jam kenkia kokia skriauda, ar nėra jokios. Aš drąsiu vyru pavadinčiau veikiau tą, kurio nesugniuždo karai, nebaugina priartėjusio priešo jėga, negu tingiai leidžiantį laiką tarp ramių žmonių.

Taigi sakau, kad išminčius nepavaldus jokiai skriaudai. Vadinasi, nesvarbu, kiek į jį metama iečių, nes nė viena neįsminga. Kaip kai kurių kietų akmenų neįveikia geležis, kaip deimanto neįmanoma nei suskaldyti, nei sudaužyti, nei nudildyti, nes jis atbukina visus įrankius, kaip kai kurie daiktai nedega, o apsupti liepsnos išlieka

standūs ir to paties pavidalo, kaip į jūrą išsikišusios uolos plėšo marias, o ant jų pačių, tiek per amžius trankytų, nematyti jokio įtūžusių vandenų pėdsako, taip išminčiaus siela yra patvari ir sutelkusi tiek kietumo, kad skriauda jos neliečia kaip ir anų minėtų daiktų.

IV. „Tai kaip čia išeina? Ar niekas nebandys nuskriausti išminčiaus?" Bandys, bet skriauda iki jo nenueis: mat nuo viso, kas žemiau, jį skiria toks didelis atstumas, kad jokia kenksminga jėga savo galiomis jo nepasiekia. Net jei norės pakenkti galingieji, iškelti valdžios ir stiprūs dėl vergaujančių pritarimo, visi jų antpuoliai pristigs veržlumo žemiau išminties. Taip paleisti aukštyn lanko ar pabūklų šaudmenys dingsta iš akių, bet pradeda kristi žemyn nepasiekę dangaus. Kaip? Nejaugi tu manai, kad iečių debesimi užtemdęs dangų anas kvailys karalius nors vieną akstį įsmeigė į saulę ar nuleidęs į gelmes grandines įstengė pasiekti Neptūną?[113] Kaip žmogaus rankos nepaliečia to, kas dangiška, ir dievybei nepakenkia šventyklų griovikai ar statulų išlydytojai, taip bet koks į išminčių nukreiptas begėdiškumas, akiplėšiškumas, išdidumas yra bevaisis. „Bet verčiau nebūtų tokio, kuris norėtų taip elgtis." Tu trokšti nekaltybės, sunkaus žmonių giminei dalyko. Kad skriaudos nebūtų, svarbu besiruošiantiems ją įvykdyti, o ne tam, kuris jos net nejaus. Tarp kitko, nežinau, ar išminties jėgų labiau neatskleidžia ramybė tarp puldinėtojų; juk aiškiausias ginklų ir vyrų pertekusio karvedžio įrodymas yra saugi ramuma priešų žemėje.

V. Jei tau, Serėnai, taip atrodo, atskirkime skriaudą nuo įžeidimo. Pirmoji iš prigimties sunkesnė, antrasis – lengvesnis ir sunkus tik išlepėliams. Jis žmonių nesužeidžia, tik užgauna. Tačiau sielos taip ištižusios ir tuščios, kad atsiranda manančių, jog įžeidimas yra baisi atšiaurybė. Lengvai rasi vergą, kuris labiau norėtų būti mušamas botagais negu kumščiais ir kuris tiki, kad mirtį ir rykš-

[113] Turimas galvoje V a. pr. Kr. persų karalius Kserksas, kuris, supykęs, kad audra išardė tiltą, jo pastatytą per Helespontą, įsakė įmesti į jūrą grandines ir tuo parodyti, kad ji yra jo vergė.

tes lengviau iškęsti negu užgauliojimus. Pasidarėme tokie paikšiai, kad kankinamės ne dėl skausmo, o dėl nuomonės apie skausmą. Panašiai vaikai bijo patamsio, kraupių kaukių ir persikreipusių veidų, verkia dėl nemalonių žodžių, grasinimo pirštu ir kitko, kas verčia trauktis nesuprantat savo ūmaus suklydimo. Skriauda turi tikslą kam nors padaryti bloga. Išmintis nepalieka vietos blogiui. Mat jai vienintelis blogis yra begėdystė, negalinti įžengti ten, kur jau yra dorybė ir garbingumas. Nebūna skriaudos be blogio, o blogio be begėdiškumo. Begėdiškumas negali pasiekti garbingais dalykais užsiėmusio žmogaus. Vadinasi, skriauda nepasiekia išminčiaus. Mat skriauda yra kokio nors blogio patyrimas, o išminčius nepatiria jokio blogio. Taigi išminčius nesusijęs su skriauda. Kiekviena skriauda yra užpultojo pažeminimas, niekas negali būti nuskriaustas nepadarant žalos ar rangui, ar kūnui, ar išoriniams dalykams. Tačiau išminčius nieko negali prarasti, viską jis laiko savyje, nieko nepatiki likimui. Jo turtai patvarūs, jis patenkintas dorybe, nepriklausančia nuo atsitiktinumų ir todėl negalinčia nei didėti, nei mažėti. Mat ji jau pasiekė viršūnę ir nebeturi kur augti. Likimas atima tik tai, ką buvo davęs. Dorybės jis neduoda, vadinasi, ir neišplėšia. Dorybė yra nepriklausoma, nesužeidžiama, nepajudinama, nesudaužoma, taip užsigrūdinusi prieš visas nelaimes, kad ne tik nugalėti jos neįmanoma, bet ir palenkti. Išminčius tiesiai žvelgia į bauginimus, jo veidas nesikeičia nei sunkumų, nei sėkmės atveju. Taigi jis nepraranda nieko, ką galėtų pajusti žūvant. Jam priklauso vien dorybė, o ji niekuomet negali būti atimta. Visu kitu išminčius naudojasi laikinai. O kas gi jaudinasi dėl svetimo daikto žūties? Tad jei skriauda negali pažeisti to, kas yra išminčiaus nuosavybė, nes dorybei esant sveikai visas jo turtas yra sveikas, išminčiaus nuskriausti neįmanoma.

Poliorketu pramintas Demetrijus[114] užkariavo Megarą. Filosofas Stilbonas[115], jo paklaustas, ar ką praradęs, atsakė: „Nieko. Visa, kas mano, – su manimi.“ O juk jo tėvonija buvo tapusi karo gro-

114 IV a. pr. Kr. kariautojas Demetrijus gavo Poliorketo (Miesto apgulėjo) pravardę, patobulinęs įtaisus apsuptiems miestams paimti.

115 Stilbonas – IV a. pr. Kr. graikų filosofas.

biu, priešai pagrobė dukteris, tėvynė pateko svetimųjų valdžion ir jį patį iš aukšto klausinėjo karalius, apstotas karių nugalėtojų. Bet Stilbonas išplėšė iš Demetrijaus pergalę, paliudydamas, jog užėmus miestą liko ne tik nenugalėtas, bet net nenukentėjęs. Mat tikrąsias, neįmanomas pasisavinti vertybes jis turėjo su savimi. To, ką priešai išgrobstė ar išbarstė, nelaikė nuosavais, o atėjusiais iš šalies, priklausomais nuo likimo valios dalykais. Juos mylėjo ne kaip savo nuosavybę. Visų iš išorės atplaukiančių gėrybių valdymas paženklintas slidumo ir nepastovumo.

VI. Dabar pamąstyk, ar gali vagis, šmeižikas, įžūlus kaimynas ar koks nors valdingas vienišas sukriošęs turtuolis nuskriausti tą, iš kurio nieko negalėjo išplėšti karas, priešas ir skelbiąs ypatingą miestų daužymo meną Demetrijus. Visur blizgant kardams, kariams sumišai plėšiant, liepsnojant gaisrams, liejantis kraujui, vykstant kritusio miesto gyventojų skerdynėms, drioskėjant savo dievus užgriūvančioms šventykloms vienas žmogus buvo ramus. Taigi nėra pagrindo mano pažadą laikyti akiplėšišku. Jei jis nelabai įtikimas, atvesiu tau laiduotoją. Mat vargu ar tiki, kad žmogui duota tiek patvarumo ar tokios sielos didybės. Bet štai jis žengia į priekį sakydamas: „Neabejok, kad žmogus gali iškilti virš viso, kas žmogiška, ramiai žvelgti į skausmus, nuostolius, išopėjimus, žaizdas, didžiulės visa ko kaitos bruzdesį, romiai pakelti sunkumus, o sėkmę – saikingai. Pirmiesiems jis nepasiduoda, antrąja nesimėgauja, skirtingose padėtyse lieka lygiai toks pat, yra įsitikinęs, jog visa yra ne jo, išskyrus geresniąją, vidinę jo dalį. Aš esu čia pasiruošęs įrodyti jums štai ką: daugybės miestų griovikui vadovaujant suzmenka tarano daužomos sienos, prarausus urvus ar slaptas duobes beregint susmunka aukšti bokštai, su iškiliausiais kuorais susilygina išaugęs pylimas, tačiau nerasime įstengiančių išjudinti gerai įtvirtintą sielą įrenginių. Aš ką tik išsliaužiau iš po namo griuvėsių, aplinkui šviečiant gaisrams bėgau per liepsnas ir kraują, nežinau, ar mano dukteris ištiko didesnė nelaimė už visuotinę. Aplink matydamas vien priešus aš, vienišas senis, vis dėlto skelbiu, kad mano turtas yra sveikas ir nepaliestas, tebelai-

kau ir tebeturiu tai, ką turėjau. Tau nėra prasmės tikėtis, jog aš esu nugalėtas, o tu – laimėtojas, tai tik tavo likimas nugalėjo mano likimą. Nežinau, kur anie nepastovūs ir šeimininką keičiantieji dalykai. Visa, kas man priklauso, yra ir bus su manimi. Anie turtuoliai prarado tėvonijas, gašlūnai – meiles bei didelės padorumo kainos reikalavusias paleistuves, garbėtroškos – kuriją, forumą ir kitas viešam ydų lavinimui skirtas vietas, palūkininkai prarado sąskaitas, gobšuoliui keliančias klaidingą džiaugsmą dėl įsivaizduojamų turtų, o mano visa tebėra sveika ir neapkandžiota. Todėl klausk verkiančių, vaitojančių, nuogais kūnais ginančių pinigus nuo kardų, bėgančių nuo priešo pilnais užančiais."
Taigi įsidėmėk, Serėnai, kad tobulas, žmogiškųjų ir dieviškųjų dorybių kupinas vyras nieko nepraranda. Jo vertybės apjuostos nesutrupinamais ir nenugalimais įtvirtinimais. Su jais negalima lyginti Babilono mūrų, pro kuriuos įsiveržė Aleksandras, vieno būrio paimtų Kartaginos ar Numantijos sienų, net Kapitolijaus ar pilies[116] – ant jų visų liko priešo pėdsakų. Išminčiaus gynybinės užtvaros nebijo nei ugnies, nei puolimo, į jas nėra įėjimo, jos iškilnios, neužkariaujamos, beveik dieviškos.

VII. Nėra pagrindo tvirtinti, kaip esi įpratęs, kad tokio mano išminčiaus niekur nerasi. Aš tuščiai nešlovinu žmogaus prigimties ir nepradedu kurti netikro daikto didžiulio paveikslo, bet rodau ją tokią, kokią suformuojame, padarome ir padarysime. Gal ji pasitaiko retai, gal tik viena per daugelį amžių, nes juk nedažnai gimsta tai, kas didu, kas peržengia įprastumo ir kasdienybės rėmus. Antra vertus, bijau, kad Markas Katonas, kurį prisiminę pradėjome šį pokalbį, nebūtų didesnis už mano pateiktą pavyzdį.
Pagaliau tai, kas pažeidžia, turėtų būti stipriau už tai, kas pažeidžiama. Niekšiškumas nėra stipresnis už dorybę. Vadinasi, išminčius negali būti pažeidžiamas. Geruosius skriausti bando tik

---

[116] Aleksandras Didysis įžengė į Babiloną 331 m. pr. Kr., Publijus Kornelijus Scipionas užėmė Kartaginą 147 m. pr. Kr., o Ispanijos miestą Numantiją – 133 m. pr. Kr. Ant vienos Kapitolijaus kalno viršūnės stovėjo šventyklos, ant kitos – tvirtovė. Kapitolijus vienintelį kartą istorijoje VIII a. pr. Kr. buvo užimtas sabinų, IV a. pr. Kr. galai, užėmę visą miestą, tvirtovės negalėjo užimti.

blogieji; gerieji sutaria tarpusavyje, o blogieji pražūtingi ir geriesiems, ir vieni kitiems. Taigi jei tik silpnesnis gali būti pažeistas (o blogasis ir yra silpnesnis už gerąjį), jei geriesiems reikia bijoti tik kitokių nei jie skriaudos, tai išmintingo vyro skriauda neužgriūva. Tau jau nebereikia priminti, kad gerasis yra tik išminčius. „Bet jei Sokratas[117], – sako jis, – buvo pasmerktas neteisingai, tai skriauda jį palietė." Čia turime suvokti, jog gali atsitikti taip: kažkas man daro skriaudą, bet ji manęs nepaliečia. Pavyzdžiui, jei kas nors iš mano dvaro nušvilptą daiktą padėtų mano namuose, tai jis būtų pavogęs, o aš nebūčiau nieko praradęs. Kai kas gali tapti kaltas, nors nepakenkė. Jei vyras su savo žmona guli taip, kaip su svetima, tai jis bus meilužis, nors ji ir nėra meilužė. Kažkas įpylė man nuodų, bet susimaišę su maistu jie neteko galios. Duodamas nuodų jis tapo nusikaltėliu, nors ir nepakenkė. Tas, kurio ginklui įsmigti sukliudė rūbai, vis tiek galvažudys. Jei užtenka kaltybės, tai visi nepasiekę tikslo nusikaltimai laikytini įvykdytais. Kai kurie reiškiniai yra tokie ir taip vieni su kitais santykiauja, kad vienas be kito gali įvykti, o kitas be antrojo – negali. Pabandysiu aiškiau pasakyti. Aš galiu judinti kojas nebėgdamas, bet negaliu bėgti jų nejudindamas. Būdamas vandenyje galiu neplaukioti, bet plaukiodamas negaliu nebūti vandenyje. Mūsų aptariami dalykai yra tos pačios rūšies. Jei skriauda mane palietė, tai būtina, kad ji būtų padaryta. Jei ji padaryta, tai nebūtinai turėjo mane paliesti. Mat gali atsirasti šimtai skriaudą pašalinsiančių veiksnių. Kaip pakeltą smogti ranką koks nors atsitiktinumas gali nuleisti ir išmestą ietį nukreipti į šalį, taip koks nors įvykis gali nustumti į šoną bet kokias skriaudas ar įpusėjusias nutraukti. Tuomet ir padarytos jos nepalies.

VIII. Be to, teisingumas negali pakęsti jokio neteisėtumo, nes priešybės nedera. Skriauda gali būti padaryta tik neteisėtai. Vadinasi, išminčiui negalima padaryti skriaudos. Nesistebėk, kad niekas negali jo nuskriausti. Padėti irgi niekas negali. Išminčiui nieko netrūksta,

[117] Sokratas (470–399 m. pr. Kr.) – graikų filosofas.

ką galėtų gauti dovanų. Blogas žmogus negali jam paskirti nieko, kas būtų verta išminčiaus. Mat jis turi turėti, ką duoti, bet juk neturi nieko, ką gavęs išminčius džiaugtųsi. Niekas negali išminčiui nei pakenkti, nei padėti, nes dieviškieji dalykai netrokšta būti pagelbėjami ir negali būti sužeidžiami, o išminčius juk yra dievų kaimynas ir giminaitis, panašus į Dievą viskuo, išskyrus mirtingumą. Verždamasis ir siekdamas to, kas dangiška, tvarkinga, narsu, kas teka lygiai ir darniai, kas ramu, palaiminga, skirta visuotinei gerovei, jam ir kitiems sveika, jis nei trokš jokių žemės gėrybių, nei dėl jų raudos. Kas pasiremdamas protu per žmonių nedalias žengia su dieviška siela, tas neturi vietos, kur jį galėtų paliesti skriauda. Manai, kad turiu galvoje tik žmogaus skriaudą? Likimo irgi. Susigrūmęs su dorybe šis visuomet pralaimi. Jei tą aukščiausią laipsnį, virš kurio pikti įstatymai ir žiauriausi viešpačiai nebeturi kuo grasinti, kur likimas esti išnaudojęs savo valdžią, pasitinkame ramiai bei maloniai, jei žinome, jog mirtis nėra blogis, dėl to skriauda irgi nėra blogis, tai daug lengviau pakęsime visa kita: žalą, skausmus, nešlovę, vietos pakeitimą, vaikų netekimą, išsiskyrimus. Net ir visi iš karto išminčių apsupę nepaskandins, nekalbant jau apie tai, kad jo neliūdins pavienės negandos. O jei jis ramiai ištveria likimo skriaudas, tai juo labiau ištvers galingųjų smurtą. Mat žino, kad šie – likimo rankos.

IX. Taigi jis viską pakenčia lyg žvarbią žiemą ar atšiaurų klimatą, karštines, ligas bei kitus atsitiktinius dalykus. Nė vieno žmogaus išminčius labai nevertina ir negalvoja, jog kas nors veikia vadovaudamasis savo sprendimu, nes taip tegali daryti tik išminčius. Visų kitų yra ne sprendimai, o apsigavimas, pinklės, nedarnūs sielų judesiai, kuriuos išminčius priskiria prie pasitaikančių. Mat kiekvienas atsitiktinumas siautėja šalia mūsų puldamas visa, kas menka. Galvok ir apie tai, kad skriaudos daugiausia peno randa ten, kur mums užtraukiamas pavojus. Užsiundomas kaltintojas, prikišami nebūti nusižengimai, kurstomas galingesniųjų pyktis – tokios ir panašios togomis apsivilkusių vyrų galvažudystės. Dažnos ir tokios skriaudos, kai iš ko nors paveržiamas pelnas ar seniai lauktas

atlygis, kai su dideliu vargu siektas palikimas užrašomas kitam, kai išplėšiama pelningų namų malonė. Išminčius viso to išvengia, nes negyvena nei viltimi, nei baime. Pridėk tai, kad niekas nenuskriaudžiamas nesujudinus sąmonės, kad žmogus sukrečiamas iki širdies gelmių. Bet išsiveržusio iš paklydimų, save valdančio, labai ramaus ir romaus vyro sąmyšis neapima. Mat jį palietusi skriauda ir jaudina, ir kursto, tačiau išminčius neniršta skatinamas skriaudos regimybės, lygiai kaip jis nenirštų, jei skriaudos apskritai nebūtų. Todėl jis toks tiesus ir linksmas, todėl nuolatos pakylėtas džiaugsmo. Jis nesusigūžia puolant ar aplinkybėms, ar žmonėms ir skriauda jam net naudinga: ja išbando save ir išmėgina dorybę. Meldžiu pritarti šiai minčiai ir ramiai suvokti bei išklausyti, kad išminčius išimamas iš skriaudos veikimo srities. Juk tuo nieko neatimama iš jūsų įžūlumo, grobuoniškiausių geismų, aklo karštagalviškumo ir išdidumo. Šios laisvės išminčiui siekiama išsaugant visas jūsų ydas. Aš deruosi ne dėl to, kad jums nebebūtų leidžiama skriausti, bet kad jis visas skriaudas nublokštų į pragarmes apsigindamas kantrybe ir sielos didybe. Taip šventosiose varžybose dažnas nugalėjo smogiančias priešininko rankas nuvargindamas atkaklia kantrybe. Ir išminčių laikyk tokios rūšies žmogumi, kuris ilgalaike ir nuolatine mankšta pasiekė ištvermės kietybės ir gebėjimo nualsinti bet kokią jėgą.

X. Perbėgę pirmąją dalį pereikime prie antrosios. Dabar kai kuriais ypatingais, bet daugiausia bendrais įrodymais sutriuškinsime įžeidimą. Jis mažesnis už skriaudą. Dėl jo dažniau skundžiamasi nei keršijama. Ir įstatymai jį laiko nevertu bausmės. Įžeidinėjimo aistrą kursto dėl užtraukiančio nešlovę žodžio ar poelgio susigūžiančios sielos menkybė. „Šiandien jis kitus priėmė, o manęs – ne.“ „Arba išdidžiai nusigręžia man kalbant, arba atvirai juokiasi.“ „Mane paguldė ne viduriniajame, o žemiausiame guolyje.“[118] Kaip vadinti

[118] Romėnai vyrai valgydavo gulėdami. Aplink stalą iš trijų pusių stovėdavo trys gultai. Juose gulėdavo po tris žmones. Iš ketvirtosios pusės stalas nebūdavo užstatomas, idant galėtų prieiti patarnautojai. Žiūrint nuo neužstatytosios pusės geriausiu buvo laikomas priešais esantis gultas, vadintas viduriniuoju, o blogiausiu – kairėje esantis gultas, vadintas žemiausiu.

tokias ir panašias dejones, jei ne niurgzlios sielos skundais? Juos taria išlepėliai ir laimingieji. Tas, kuriam gresia didesnis blogis, neturi laiko kreipti dėmesio į tokius niekus. Iš prigimties netvirtos, moteriškos prigimtys dėl per didelio neveiklumo bei tikrosios skriaudos trūkumo išdyksta ir jaudinasi dėl to, kas daugiausia remiasi vertinančiojo yda. Taigi įžeidimo užgautas žmogus parodo, kad neturi nei įžvalgumo, nei pasitikėjimo savimi. Mat jis jaučiasi esąs neabejotinai paniekintas. Jam įkandama kažkaip pažeminant susikūprinusią ir nusmukusią sielą. O išminčiaus niekas nepaniekina. Jis žino savo didybę ir niekam neleidžia turėti teisių į jį. Jis ne nugali tuos sielos vargus, kuriuos aš pavadinčiau ne vargais, o nemalonumais, bet nejaučia jų. Kitos nelabystės išminčiui trenkia, nors ir neparbloškia. Tai – kūno skausmas ir luošumas, draugų ar vaikų netektis, karo liepsnose degančios tėvynės nelaimė. Nesakau, kad jis jų nejaučia. Juk netvirtinsime, kad jo neužgauna akmens kietybė. Nėra dorybės, kuri nejaustų, jog ji ištveria. Kaip čia išeina? Kai kurie smūgiai išminčių paliečia; jis juos įveikia, gydo, užgniaužia, o mažesnių ir visai nejaučia; prieš įprastus antpuolius net nepasitelkia narsos grublams iškęsti, bet arba nepastebi jų, arba laiko juokų darbu.

XI. Be to, kadangi dažniausiai įžeidinėja išdidūs, nesuvaldomi, nemokantys pakelti laimės žmonės, išminčius šiai pasipūtusiai aistrai atremti turi priemonę – sielos didžiadvasiškumą, gražiausią dorybę. Jis perbėga per visas tokias negandas kaip per tuščius sapnų reginius bei nakties vaizdinius, neturinčius nei tvirtumo, nei tiesos. Be to, jis įsitikinęs visus esant gerokai žemiau už jį ir neišdrįstant žvelgti iš aukšto į tokį iškilumą. Žodis „įžeidimas“ yra kilęs iš žodžio „panieka“[119], nes čia nėra kitos skriaudos, tik paniekinimas; mat niekas neniekina didesnio ir geresnio už save net ir elgdamasis kaip niekintojas. Juk ir vaikai muša tėvams per veidą, ištaršo motinoms plaukus, kūdikiai apdrasko, apspjaudo ar prie saviškių nusmaukia drabužį, ar pasako nešvankų žodį. Ir to nevadiname įžeidimu. Ko-

---

[119] „Įžeidimas“ – lot. „contumelia“, „panieka – lot. „contemptus.“

dėl? Todėl, kad darantysis negali paniekinti. Dėl tos pačios priežasties mus linksmina šeimininkus įžeidinėjantis vergų sąmojis. Pradėję nuo šeimininko jie įžūliai užkabinėja svečius; palaidžiausią liežuvį turi labiausiai paniekintieji ir išjuoktieji. Kai kas perka akiplėšas berniukus, kursto ir lavina jų begėdiškumą, kad blevyzgotų pasirengę. Tai vadiname ne įžeidimu, o aštriu liežuviu. Kokia beprotybė dėl to paties tai džiaugtis, tai rūstauti ir draugo pasakymą vadinti piktžodžiavimu, o niekingo vergo – juokingu burnojimu!

XII. Kaip mes žiūrime į vaikus, taip išminčius visus – ir subrendusius, ir žilo plauko sulaukusius – laiko vaikais. Ar nors kiek patobulėjo tebeturintieji tuos pačius arba jau išaugusius į paklydimus vaiko sielos trūkumus, besiskiriantieji nuo vaikų tik kūno išvaizda ir dydžiu, bet tokie pat nepastovūs ir nepatvarūs, siekiantys malonumų be jokios atrankos, bailūs ir nuraminami ne prigimties, o baugų? Kiekvienas pasakys, kad jie nė per nago juodymą nesiskiria nuo vaikų: kaip vaikai godūs lošimo kauliukų, riešutų, smulkių pinigų, taip šie – aukso, sidabro, miestų; kaip vaikai vaizduoja magistratus, liktorius, teisėjus, taip šie rimtai žaidžia rinkimuose, forume, kurijoje; kaip vaikai jūros pakrantėje iš smėlio stato namus, taip šie užsimoję kažką didaus, kraudami akmenis, sienas, stogus, kūno apsaugai išrastą daiktą paverčia pavojumi[120]. Vadinasi, jie tebėra tokie patys paaugę vaikai, tik paklydimas krypsta kitur ir prie didesnių užmojų. Taigi jų įžeidimus išminčius pagrįstai nuleidžia juokais. Kartais jis jiems kaip vaikams grasina, jog bus blogai ar gaus į kailį, ir nubaudžia ne todėl, kad jaučiasi nuskriaustas, bet kad jie skriaudė ir kad liautųsi skriausti. Juk lygiai taip pat ir gyvuliai tramdomi lazda; nepykstame ant jų, kad neprisileidžia raitelio, bet tvardome, idant skausmas įveiktų atkaklumą. Vadinasi, dabar žinosi, jog išsprendėme ir kitą mums užduodamą klausimą: kodėl išminčius baudžia skriaudžiančius ir įžeidinėjančius, jei tai jo nepaliečia? Jis ne už save keršija, bet juos taiso.

---

[120] I a. po Kr. apie milijoną gyventojų turinčioje Romoje namai dažnai sugriūdavo, nes būdavo sugrūdami, statomi paskubomis, be to, turėjo įtakos ir seisminiai procesai.

XIII. Kaip čia išeina, kodėl netiki išminčių turint tokią sielos ištvermę, nors gali pastebėti kitus ją turint dėl kitų priežasčių? Koks gydytojas pyksta ant pamišėlio? Kas blogai pakreipia piktus karščiuojančio žmogaus, kuriam užginta duoti šalto vandens, žodžius? Išminčiaus jausmai visų atžvilgiu tokie kaip gydytojo ligonių atžvilgiu. Pastarasis nemano, kad jo orumą žemina gėdingųjų dalių čiupinėjimas, jei reikia gydyti, išmatų ir šlapimo apžiūrinėjimas ar įnirtusių pakvaišėlių plūdimai. Išminčius žino, jog visi šie žmonės, kaip sveiki vaikštantys su paprastomis ar purpuru apvedžiotomis togomis, tik apsimeta nesą sergantys ir žvelgia į juos kaip į nesusivaldančius ligonius. Jis nesusierzins, jei jie sirgdami stačiokiškiau elgsis su gydytoju. Kaip garbingas jų tarnybas laiko bato purvo nevertomis, taip ir jų nepagarbų elgesį. Kaip nesipūs, jei jį garbins elgeta, kaip nelaikys įžeidimu, jei paskutinis prastuomenės žmogelis pasveikintas neatsakys, taip nieko blogo neįtars, jei daugelis turtuolių į jį žvelgs iš aukšto. Juk jis žino, kad jie niekuo nesiskiria nuo elgetos ir net yra už jį labiau apgailėtini: elgetai mažai tetrūksta, o šiems – labai daug. Antra vertus, jis neįsižeis, jei medų karalius ar Azijos Atalas[121] išdidžiu veidu tylomis praeis pro jį nekreipdami dėmesio į pasveikinimą. Išminčius žino, kad jo būklei nereikia pavydėti, kaip ir tam, kuriam teko tramdyti didelės šeimynos ligonius ir pakvaišėlius.

Ar man niršti, kad susitikęs manęs vardu nepavadino kuris nors iš niekšų, prie Kastoro šventyklos[122] perkančių ir parduodančių laisvės neturinčius, prigrūdusių prekyvietę prasčiausių vergų? Manau, kad ne. Juk ką gera turi žmogus, kurio valdžioje vien pašlemėkai? Taigi kaip išminčius nepaisys šio nenaudėlio žmoniškumo ar nežmoniškumo, taip ir karaliaus. „Tavo valdžioje partai, medai ir baktrai[123], bet juos išlaikai baime, bet dėl jų nepaleidi iš rankų lanko, bet jie – kokčiausi priešai, bet jie – parsidavėliai, bet jie vaikosi naujo valdovo.“ Vadinasi, niekieno įžeidimas jo nesujaudins. Visi jie tarpusavyje skiriasi, bet išminčius dėl vienodo kvailumo laiko lygiais. Sykį nusileidęs iki jaudinimosi dėl skriaudos ar įžeidimo,

---

[121] Atalai valdė Mažosios Azijos valstybę Pergamą.

[122] Turimi galvoje vergų pirkliai, prekiavusieji prie Kastoro šventyklos prasidedančioje gatvėje.

[123] Mažosios Azijos pusiasalio tautos.

niekada nebegalės neturėti rūpesčių. O juk rūpesčių neturėjimas yra ypatingasis išminčiaus gėris. Jis saugosis, kad vertindamas jam skirtą įžeidimą tuo nesuteiktų garbės įžeidėjui. Mat liūdintis dėl įžeidimo žmogus paprastai džiugina įžeidėją.

XIV. Esama bepročių, įsitikinusių, jog paniekinti gali ir moteris. Ar svarbu, kurią jie turi galvoje, kiek lektikarijų[124] laikančią, kokia našta sveria jos ausis, kokio platumo jos kėdė? Jei neišsimokslinusi ir smarkiai neišsilavinusi, tai ji – neprotingas gyvis, žiaurus, nesuvaldąs geismų. Kai kurie liūdi įžeisti kirpėjo ir paniekinimu vadina nesukalbamą durininką, išdidų nomenklatorių[125], užrietusį nosį kambarinį. Reikėtų sprogti iš juoko, džiūgauti iš visos širdies iš svetimų paklydimų sąmyšio stebint savąją ramybę. „Tai kaip čia išeina? Ar išminčius neis prie atkaklaus durininko sergimų durų?" Jei būtinai reikės, pabandys. Kad ir kas jis būtų, prisijaukins kaip piktam šuniui numesdamas kaulą, nenusimins darydamas išlaidų slenksčiui peržengti; galvos, jog ir ant kai kurių tiltų reikia mokėti už perėjimą. Įteiks dovanų ir pasveikinimus tvarkančiam vergui, kad ir kas jis būtų; mat žino, jog parsidavėliai nuperkami variu. Menkasielis tas, kuris pučiasi laisvai atsikirtęs durininkui, sulaužo jo rykštę, prieina prie šeimininko ir reikalauja išplakti. Grumdamasis įsigyja priešininką ir siekdamas įveikti susilygina su juo. „O ką darys apkultas išminčius?" Tą patį, kaip ir gavęs per veidą Katonas. Jis neužsidegė, nekeršijo už skriaudą, net neatleido, o paneigė ją[126]. Didesnę sielą parodė, nepripažindamas, negu kad būtų dovanojęs. Daugiau su tuo negaišime. Kas nežino, kad nė vienas iš blogiu ar gėriu laikomų dalykų išminčiui neatrodo toks pat kaip visiems?! Jis neatsižvelgia, kad žmonės kai ką laiko bjaurastimi ar vargu, neina ten, kur minia, bet kaip žvaigždynai skrieja

[124] Lektikos (neštuvų) nešėjai.

[125] Nomenklatorius – svečių vardus šeimininkui primenantis, kviestinių pietų dalyvių sąrašus sudarinėjantis, rytinio pasveikinimo ceremonijai vadovaujantis vergas.

[126] Traktate „Apie pyktį" (II. 32) Seneka pasakoja, kad Katonas Vyresnysis, kuriam kažkoks apsirikęs pilietis pirtyje skėlė antausį, atsiprašinėjančiam atsakė neprisimenąs tokio daikto.

priešinga pasauliui kryptimi, taip jis žengia, prieštaraudamas visuotinei nuomonei.

XV. Taigi liaukitės klausinėti: „Ar išminčiaus nepalies skriauda, jei bus žudomas, jei bus išdurta akis? Ar jo nepalies įžeidinėjimai, jei bus genamas per forumą nešvankaus plūdimo? Jei karaliaus puotoje bus liepta gulėti prasčiausioje vietoje ir valgyti su gėdingiausioms pareigoms paskirtais vergais? Jei bus verčiamas pakelti dar kokius nors kitokius tauriam dorovingumui nepriimtinus sunkumus?" Visi šie dalykai, nepaisant jų skaičiaus ar didumo, bus tokios pat prigimties. Jei jo nepalies maži, tai didesni tuo labiau neužkliudys; jei nepalies keletas, tai daugybė tuo labiau neužgaus. Apie didžią sielą sprendžiate remdamiesi savo silpnumu. Galvodami, kiek galite iškęsti, išminčiaus kantrybei ribą užbrėžiate truputį aukščiau. Bet juk jį, neturintį su jumis nieko bendra, tobulybė padėjo visiškai kitokių matų pasaulyje. Klausk apie nuožmumus ir nepakeliamus atšiaurumus, apie siaubingas girdėti ir matyti baisybes. Jo neužgrius jų pulkas; kaip priešinsis vienai, taip ir visoms. Kas sako, jog išminčiui tai pakeliama, o tai nepakeliama ir jo sielos didybę apibrėžia tam tikromis ribomis, blogai daro. Likimas mus nugali, jei mes nenugalime jo viso. Nemanyk, jog tai – stoikų ištvermė. Epikūras[127], kurį pasiimate savo ištižimo globėju ir manote, kad jis moko švelnumo, tinginystės ir malonumų kelio, sako: „Retai likimas trukdo išminčiui." Jis prabilo beveik kaip vyras! O tu kalbėk narsiau ir likimą apskritai pašalink iš kelio! Išminčiaus namai ankšti, neišpuoselėti, be klegesio, be puošmenų, nesaugomi parsidavėlišku išdidumu paskirstančių minią durininkų, bet per šį tuščią, be vartininko slenkstį likimas neperžengia. Jis žino, kad jam nėra vietos ten, kur niekas nuo jo nepriklauso.

XVI. Jei net kūnui labai atlaidavęs Epikūras pakyla prieš skriaudas, kodėl tai gali atrodyti neįtikima ar viršijant žmogaus prigimties matą

[127] Epikūras (342–271 m. pr. Kr.) – graikų filosofas.

mums? Jis sako, jog skriaudos išminčiui pakeliamos, mes – kad skriaudų nėra. Nėra pagrindo tvirtinti tai prieštaraujant prigimčiai. Neneigiame, kad nėra jauku būti plakamam, stumdomam, neturėti kokios nors kūno dalies, tačiau neigiame, kad tai yra skriaudos. Ne skausmo pojūtį atimame, bet skriaudos vardą, kurio negalima prisiimti esant sveikai dorybei. Pažiūrėsime, katras teisingiau kalba. Abu pritaria skriaudos paniekai. Klausi, kuo jie skiriasi? Kaip du narsiausi gladiatoriai: vienas užspaudžia žaizdą ir stovi, antras nepaisydamas šaukiančių žiūrovų rodo, kad nieko neatsitiko ir neleidžia nutraukti kovos. Skiriamės tik trupučiu. Dėl esmės, dėl to, kas jums svarbiausia, abeji išminties skelbėjai sutaria ragindami niekinti skriaudas ir įžeidimus. Pastaruosius aš pavadinčiau skriaudų šešėliais ir įtarinėjimais. Jiems atmesti ne išmintingo vyro reikia, o tik sugebančio galvoti, idant galėtų pasakyti sau: „Ar pelnytai man tai atsitinka, ar nepelnytai? Jei pelnytai, tai nėra įžeidimas, tai teisinga, o jei nepelnytai, tegu rausta tie, kurie elgiasi neteisėtai." O kas yra tai, kas vadinama įžeidimu? Anas pasišaipė iš mano minkštagalviškumo, aklinėjimo, kreivų blauzdų, menko stoto. Koks čia įžeidimas? Tai ir be žodžių aišku. Vieno žmogaus akivaizdoje juokiamės dėl kokio nors pasakymo, o daugelio akivaizdoje – piktinamės, kitiems neleidžiame laisvai kalbėti to, ką įpratome sakyti patys sau. Saikingais juokavimais džiaugiamės, dėl nesaikingų pykstame.

XVII. Chrizipas[128] pasakoja, jog vienas žmogus piktinosi, kažkieno pravardžiuojamas jūrų avinu. Senate matėme verkšlenant Ovidijaus Nazono[129] žentą Fidą Kornelijų, kai Korbulonas jį pavadino nupeštu stručiakupranugariu. Prieš kitus dorovę ir gyvenimą juodinančius piktus žodžius jis tvirtai atsilaikė, o nuo šio, tokio absurdiško, pabiro ašaros, – kai protas apleidžia, sielos tampa visiškai bejėgės. Ko nirštame kam nors mėgdžiojant mūsų kalbėseną, eigastį, parodant mūsų kūno ar kalbos ydą? Tarytum kitam

[128] Chrizipas (280–204 m. pr. Kr.) – graikų filosofas.

[129] Publijus Ovidijus Nazonas (43 m. pr. Kr.–18 m. po Kr.) – romėnų poetas.

mėgdžiojant viskas labiau išryškėja negu mums darant! Kai kas nenoromis klauso esąs senas, žilas ar dar kitoks, ko paprastai linkima sulaukti. Kai ką pribloškia pravardžiavimas skurdžiumi, nors slapčia žmogus sau priekaištauja dėl to paties. Akiplėšoms ir pašaipūnams nebeliks medžiagos, jei ja pasinaudosi pirmas. Niekas nesijuokia iš besijuokiančio iš savęs. Prisimenama, jog Vatinijus, pajuokai ir neapykantai gimęs žmogus, buvo dantingas ir dailiais sąmojais besišvaistąs aštrialiežuvis. Jis smarkiai tyčiojosi iš savo kojų ir perkirstos gerklės[130]. Taip išvengė nedraugų, kurių turėjo daugiau negu ligų, pirmiausia Cicerono[131], sąmojo. Jei dėl nenulūžtančio liežuvio šitai įstengė tas, kurį nuolatiniai kivirčai atpratino gėdytis, kodėl negalėtų tas, kuris pasiekė tam tikros tobulybės užsiiminėdamas laisvaisiais mokslais ir išminties ugdymu? Pridurk dar tai, jog įžeidimo malonumo atėmimas iš įžeidėjo yra keršto rūšis. Tokiu atveju šie iššieptadančiai sako: „Ak, vargeli! Manau, jis nesuvokė.“ Įžeidimo vaisius yra jį kenčiančio jausmas ir pasipiktinimas. Antra vertus, kada nors atsiradęs lygiai toks kaip jis atkeršys ir už tave.

XVIII. Tarp kitų gausių Gajaus Cezario[132] ydų buvo ir įžeidinėjimas. Jį apimdavo stebėtinas noras visiems smogti kokia nors pastaba, nors pats teikė juokui parankiausios medžiagos: nepaprastai bjaurus blyškumas liudijo pakvaišimą, nepaprastai žiaurios, tarytum po senės kakta pasislėpusios akys, nepaprastai šlykšti, nupiepusiais plaukais styrinti išplikusi galva. Dar pridėk šeriais apaugusį sprandą, plonutėles blauzdas, milžiniškas pėdas. Jei panorėčiau išpasakoti visus jo įžeidimus tėvams, seneliams, visų luomų žmonėms, būtų pasaka be galo. Paminėsiu tik tai, kas jį pražudė. Tarp jo artimiausių draugų buvo Aziatikas Valerijus, vargu ar įstengsiantis ramiai pakęsti įžeidimą rūstuolis. Puotoje, tai yra susirinkime, Gajus jam garsiai svieste sviedė, kokia lovoje jo žmona. Gerieji die-

---

[130] Publijus Vatinijus – I a. pr. Kr. romėnų politikas.

[131] Markas Tulijus Ciceronas (106–43 m. pr. Kr.) – romėnų politikas, oratorius, rašytojas.

[132] Turimas galvoje imperatorius Kaligula.

vai! Vyras tai girdi, princepsas[133] žino, pasileidimas taip išsikerojęs, kad neminėsime to, kad buvusiam konsului, neminėsime to, kad draugui, pasakysime tik, kad sutuoktiniui princepsas pasakoja savo svetimoteriavimą ir pažeminimą! Su karių tribūnu Cherėja[134] buvo visiškai kitaip. Tvirtos rankos vyras kalbėjo silpnu balsu ir nežinodamas galėjai į jį žvelgti iš aukšto. Jam klausiant slaptažodžio Gajus skirdavo „Venera" arba „Priapas" vis kitaip ir kitaip priekaištaudamas dėl kariškiui netinkamo švelnumo. O pats juk vilkėjo peršviečiamą tuniką, avėjo sandalais, dabinosi auksu[135]. Taip ir privertė jį panaudoti kardą, kad nebereikėtų klausti slaptažodžio: Cherėja pirmas iš sąmokslininkų pakėlė ranką, jis vienu smūgiu perkirto kaklą. Paskui susmigo daugybės keršytojų už bendras ar asmenines skriaudas kalavijai, bet pirmasis buvo mažiausiai tikėtinas vyras.

Antra vertus, tas pats Gajus viską laikė įžeidimais kaip ir kiti trokštantys užsipuldinėti, bet patys nepajėgiantys to pakęsti užgauliotojai. Buvo supykęs ant Herenijaus Makro, kad tas pasveikino jį Gajumi, nepaliko nenubaudęs pirmojo trijarijų[136] būrio šimtininko, ištarusio Kaligulos[137] vardą. Juk jis buvo gimęs karo stovykloje ir paprastai vadinamas legionų sūnumi. Šiuo vardu kariai išreiškė jam savo prieraišumą, bet apsiavęs koturnais[138] Kaligulą jau laikė plūdimosi ir keiksmo žodžiu. Taigi net jei mes maloningai paliksime neatkeršiję, šis pavyzdys bus paguoda, kad atsiras kam nubausti akiplėšą, pasipūtėlį, skriaudiką. Mat šios ydos niekada neapsiriboja vienu žmogumi ir vienu įžeidimu.

---

[133] Princepsas – pirmais senatorių sąrašo vyras. Kadangi imperijos laikais pirmasis būdavo įrašomas imperatorius, tai jis dažniau vadintas ne imperatoriumi, bet princepsu.

[134] Gajus Kasijus Cherėja buvo asmeninės imperatoriaus gvardijos vadas.

[135] Įvairios formos sandalus romėnai avėdavo tik namuose, jų avėjimas viešose vietose laikytas išlepimo ženklu. Tokie pat ženklai buvo plonos medžiagos tunika ir aukso papuošalai.

[136] Trijarijai – labiausiai patyrę kariai. Jie stovėdavo trečioje kautynių eilėje ir būdavo siunčiami į mūšį tik jam susiklosčius nepalankiai.

[137] Romėnų armijų prie Reino karvedžio Germaniko sūnus Gajus augo karo stovykloje ir avėjo tokio pat dizaino batus (lot. „caliga") kaip ir kareiviai. Jie mylėjo vado sūnų ir praminė mažybine forma Kaligula.

[138] Koturnai – storapadis, žmogų paaukštinantis graikų tragedijų aktorių apavas. Čia metafora: apsiavęs koturnais – aukštos padėties, iš aukšto į kitus žvelgiąs žmogus.

Pažvelkime į tuos, kurių kantrybę giriame, į Sokratą. Komedijų rašytojų viešai į jį nukreiptą karčią pašaipą sutiko taikiai juokdamasis, kaip ir paplavomis apipiltas žmonos Ksantipės. Antistenui[139] buvo prikišta, kad jo motina – barbarė trakė. Jis atsakė, kad ir Dievų Motina frigė.

XIX. Nereikia bartis ir kivirčytis. Turime tolyn nešti kudašių, kad ir ką tie tuščiagalviai darytų (o tai daryti gali tik tuščiagalviai), reikia nekreipti dėmesio. Ir minios pagarbą, ir skriaudą laikykime vienu kaišteliu kaištomis. Pirmąja nesidžiaukime, dėl antrosios nesielvartaukime. Priešingu atveju baisiai bijodami būti įžeisti ar šlykštėdamiesi tuo apleisime būtinus ir visuomeninių, ir asmeninių pareigų reikalus, kartais gal nepaprastai svarbius, nes moteriškas nerimas mus smaugs, priešindamasis norui išgirsti. Supykę ant galingesniųjų, paleidę nesivaldymo vadžias kai kada atskleisime šią aistrą. Klystame manydami, jog laisvė – jokio kančios patyrimo neturinti būsena. Laisvė yra sielos pakėlimas virš skriaudų, padarymas jos savastimi, idant vien iš jos ateitų džiaugsmai, pašalinimas iš savęs išorės dalykų, idant nereikėtų gyventi nerimaujant, bijant visų juoko, visų liežuvių.

Kas gi yra tas, kuris negalėtų tavęs užgauti, jei kiekvienas gali? Tačiau išminčius ir išminties siekėjas naudosis skirtingais vaistais. Netobuliems ir į visuotinę nuomonę dar besidairantiems žmonėms reikia numatyti, kad teks būti skriaudų ir įžeidimų sūkuryje. To laukiant viskas eisis lengviau. Kuo žmogus garbingesnis kilme, šlove, tėvonijos turtais, tuo narsiau turi elgtis nepamiršdamas, jog pirmojoje kautynių eilėje stovi senieji luomai. Įžeidimus, plūdimus, gero vardo suteršimą ir kitokią negarbę tegu pakenčia kaip priešų riksmą ir toliau krintančias ietis, kaip į šalmą pokšinčius, bet nesužeidžiančius akmenis. Skriaudas tegu ištveria kaip žaizdas: vienos sugadino ginklus, kitos pervėrė krūtinę, bet jis neparblokštas, net nesustodamas tegu žengia toliau. Net jei priešiška jėga prispaus ar prislėgs, gėda atsitraukti.

---

139 Antistenas (444–366 m. pr. Kr.) – graikų filosofas.

Saugok gimties paskirtą vietą. Klausi, kokia tai vieta? Vyro. Išminčiui skirta kitokia, šiai priešinga pagalba. Mat jūs kaunatės, o jis jau yra nugalėjęs. Nesipriešinkite savo turtui ir kol ateisite į tiesą, puoselėkite sielose šią viltį, noriai sutikite gėrį, padėkite sau įsitikinimu ir tikėjimu. Žmonių giminės valstybei reikia, kad būtų kažkas nenugalima, kad būtų koks nors vyras, į kurį likimas neturėtų jokių teisių.

PAGUODOS ŽODIS MOTINAI HELVIJAI[140]

1. Geroji mama, dažnai apimdavo veržlus polėkis tave paguosti, dažnai jį užgniauždavau. Daug kas skatino išdrįsti. Pirmiausia atrodė, jog pašalinsiu skaudulius, bent tam sykiui nušluostydamas tavo ašaras, net jei nepavyktų pasiekti, kad jos suvis nustotų byrėjusios. Antra, neabejojau turėsiąs daugiau įtakos tau padrąsinti, pirma būdamas pakilęs pats. Be to, būgštavau, kad mano įveiktas likimas neįveiktų ko nors iš mūsiškių. Taigi, uždėjęs ranką ant savo opos, šiaip taip bandžiau šliaužti aprišti jūsų žaizdų. Tačiau mano užmojus sulaikydavo kitos mintys. Supratau, jog nereikia liesti neseniai įsisiautėjusio tavo sielvarto, idant paguodos žodžiai jo dar smarkiau nepakurstytų ir neuždegtų, – juk ir negaluojant smarkiai pakenkia per ankstyvas gydymas. Laukiau, kol jis pats palauš savo galią ir laiko suminkštintas, pasidaręs pakantesnis vaistams, leisis palytėti ir apčiuopti. Be to, peržiūrėjęs visus žymiausius veikalus, skirtus sumažinti ar pažaboti širdgėlai, neradau nė vieno pavyzdžio, kur guostų pats apverkiamasis. Svyravau dėl to neįprasto dalyko, baimindamasis, kad išeis ne paguoda, o žaizdojimas. Tarytum iš laidotuvių laužo pakylančiam guosti saviškių žmogui reikėjo naujų, neįprastų ir nekasdieniškų užuojautos žodžių. Pats milžiniškas besaikis skausmas turėtų juos plėšte išplėšti, tačiau dažnai jis net neleidžia prabilti. Šiaip ar taip, pabandysiu visas viltis sudėdamas ne į savo gabumus, o į tai, kad pats guodėjas galiu būti veiksmingiausia paguoda. Nors širdperša visuomet yra atkakli, tikiuosi, jog leisi man, kuriam leisdavai viską, pasiekti, kad laikytumeisi mano nustatyto graužaties saiko.

[140] Senekos motina.

11. Žiūrėk, kiek pasitikėjimo įgyju dėl tavo maloningumo: neabejoju būsiąs galingesnis nei tavasis sielvartas, už kurį nelaimingiesiems nėra nieko galingesnio. Susigrumsiu su juo ne iš karto. Pirmiau pristosiu prie jo ir siundysiu: apnuoginsiu ir atversiu užsitraukusias žaizdas. Kas nors gal pasakys: „Kokia čia guodimo rūšis, kai primenamos atmintyje jau blėstančios nelaimės, kai vieną negandą vargiai pakelianti siela verčiama matyti visas kančias?" Bet tegul jis pagalvoja, jog pragaištinga, vaistų nepaisanti negalia dažniausiai gydoma šiurpiomis priemonėmis. Taigi priminsiu visas širdgėlas, visus gedulus, tai bus ne švelnus gydymas, o deginimas ir pjaustymas. Ką tuo pasieksiu? Ištisai randuoto kūno siela susigės, kad nugalėjusi tiek skausmų vargiai pakelia vieną žaizdą. Taigi tegul toliau verkia ir vaitoja ilgos laimės išpaikintieji ir išlepintieji, tegul jie sugniūžta nuo menkiausio skriaudos krustelėjimo, o visą gyvenimą vargusieji tegu nuolatos pakels sunkumus atkakliai ir ištvermingai. Nedalia turi vieną gerą ypatybę: be paliovos kamuojamus žmones ji galop užgrūdina. Likimas be atvangos smarkiai gildė tau širdį. Net gimimo valanda nebuvo išimtis: vos gimusi, netekai motinos, netgi tiksliau, – gimdama, ir atėjai į gyvenimą lyg pamestinukė. Augino pamotė, kurią tu tikros dukters nuolankumu ir pagarba privertei tapti motina, tačiau niekam pamotės gerumas nekainavo taip brangiai. Nepaprastai švelnus dėdė, puikus ir narsus žmogus, mirė tuomet, kai kaip tik laukei atvykstančio. Idant pavieniui išsklaidęs jėgas neprarastų šėlsmo, likimas nepraėjus nė trisdešimčiai dienų privertė palaidoti brangų vyrą[141], su kuriuo turėjai tris vaikus. Pas gedinčią dėdės atėjo žinia apie naują gedulą, vaikų tuomet nebuvo šalia, tarytum tyčia nelaimės užgriuvo kartu, kad sielvartaudama neturėtum į ką atsiremti. Nekalbu apie daugybę pavojų, daugybę baugesių, kuriuos iškentei be perstojo puolančius. Ką tik glaudusi glėbyje tris anūkus, turėjai glausti jų pelenus. Praėjus dvidešimčiai dienų po to, kai palaidojai mano sūnų, mirusį ant tavo rankų ir tavo pabučiuotą, išgirdai, jog neganda pasigrobė mane. Tau betrūko tik šito: gedėti gyvųjų.

---

[141] Helvijos vyras, autoriaus tėvas Lucijus Anėjus Seneka (55 m. pr. Kr.–40 m. po Kr.) – raitelių luomo vyras, rašytojas, retorikos teoretikas ir praktikas.

III. Sutinku, kad paskutinė žaizda sunkiausia iš visų, kada nors atsivėrusių tavo kūne. Ji ne odos paviršių įdrėskė, o įsiskverbė giliai į širdį. Lengvai sužeisti naujokai rėkia ir labiau bijo gydytojo rankų negu priešo kardo, o kiaurai subadyti veteranai kantriai nedejuodami leidžia gydyti savo kūną tarsi svetimą. Taip ir tu dabar turi narsiai klausytis sveikatą suteiksiančių mano žodžių. Neaimanuok, nevaitok, neliek sielvarto kaip nors kitaip moteriškai dejuodama; šitiek tavo negandų buvo veltui, jei dar neišmokai būti nelaiminga. Ar aš pasielgiau neatsargiai? Nenuslėpiau nė vienos tavo bėdos, bet visas sukrovęs į krūvą padėjau priešais.

IV. Dariau tai drąsiai, mat nusprendžiau ne aprašyti tavo sielvartą, o nugalėti. Nugalėsiu, manau, iš pradžių parodydamas, kad aš nejaučiu nieko, dėl ko galėčiau būti pavadintas vargšu, ir juo labiau nieko, dėl ko galėčiau padaryti vargšais savo artimuosius. Paskui pereisiu prie tavęs ir įrodysiu, jog nuo manęs priklausantis tavo likimas nėra sunkus. Pradėsiu nuo to, kad tavo meilė trokšta girdėti, jog man nėra nieko bloga. Jei tik įstengsiu, tai kaip ant delno padėjęs parodysiu mane slegiančias aplinkybes nesant nepakeliamas. Net ir tavęs neįtikinęs, vis tiek didžiuosiuosi, kad esu laimingas tarp negerovių, paprastai žmones padarančių vargšais. Netikėk, ką kalba apie mane kiti. Kad dėl neteisingų nuomonių nesusipainiotumei, aš pats pranešu, jog nesu vargšas. O idant būtumei ramesnė, pridursiu: aš net negaliu tapti vargšas.

V. Gimstant iškelta sąlyga yra gera, tik vėliau jos kartais atsisakome. Daiktų prigimtis taip nustatė, kad geram gyvenimui nedaug tereikia, kiekvienas gali pasidaryti laimingas. Išoriniai dalykai nesvarbu, nei vienu, nei kitu atveju jie neturi didelės reikšmės: nei sėkmė išminčių pakelia aukštyn, nei nedalia nutupdo. Juk jis darbavosi, idant į save daugiau sudėtų, idant iš savęs semtųsi džiaugsmo. Kaip čia išeina? Ar aš teigiu esąs išminčius? Jokiu būdu ne. Jei norėčiau juo skelbtis, tai tvirtinčiau ne tik nesąs vargšas, bet iš visų laimingiausias, panašus į Dievą. Dabar aš tik atsidaviau išmintingiems vyrams (o to užtenka sušvelninti visiems vargams):

dar neįstengdamas sau padėti, atbėgau į stovyklą tų, kurie lengvai gali apsiginti patys ir apsaugoti savuosius. Jie liepė man nuolatos budėti lyg sargybiniui ir visus likimo puolimus numatyti gerokai prieš užgriūnant. Likimas sunkus tik tiems, kuriems yra netikėtas, o laukusieji lengvai atlaiko jo smūgius. Juk ir priešų pasirodymas pribloškia nesitikinčius, o pasiruošusieji karui, dar prieš karą tinkamai viską sutvarkę, lengvai atremia pirmąjį, sumaištingiausiąjį smūgį. Aš niekuomet nepasiklioviau likimu, net tada, kai taikingai elgėsi. Visa, ką jis maloningai teikė (pinigus, garbingas pareigas, šlovę) dėjau į tokią vietą, iš kurios galėtų pasiimti, manęs nejudindamas. Pats buvau nuo jos toli, taigi jis viską nusinešė, o ne išplėšė. Priešiškas likimas atima tik iš to, ką apgauna sėkmė. Tie, kurie pamilo jo dovanas kaip savo amžiną turtą, kurie norėjo, kad žmonės jais dėl to žavėtųsi, parpuolę liūdi, kai tie klaidinantys ir nepastovūs žaislai palieka jų tuščias vaikiškas sielas, nepažįstančias jokio tvirto malonumo. O tas, kas dangaus ragu nerėžė dėl sėkmingos padėties, ir jai pasikeitus nesugniūžta. Ir prieš vieną, ir prieš kitą būklę laiko atsukęs nenugalėtą, jau išbandytos tvirtybės sielą. Sėkmėje pasitikrino, kiek jėgų turėtų prieš nesėkmę. Taigi aš visuomet buvau įsitikinęs, kad visų trokštamuose dalykuose nėra tikrojo gėrio, tik pasipūtimo ir apgaulės dažais padengta tuštybė, visiškai nepanaši į išorinį sluoksnį. Dabar ir nelaimėmis vadinamuose reiškiniuose nematau nieko taip siaubinga ir kieta, kaip grasina visuotinė nuomonė. Mat pats žodis dėl tam tikro įsitikinimo ir sutarimo jau žeidžia ausis ir smogia kaip liūdesys ar prakeikimas, nes taip yra nusprendusi tauta, tačiau išminčiai nepripažįsta didesnės dalies tautos nutarimų.

VI. Taigi atmetę pirmajam įspūdžiui pasiduodančios minios nuomonę pažiūrėkime, kas yra tremtis. Tai – vietos pakeitimas. Nenorėdamas pasirodyti mažinąs jos galybę ir menkinąs blogąsias puses, pripažįstu, kad tą vietos pakeitimą lydi šios negerovės: skurdas, nešlovė, panieka. Su jomis susikausiu vėliau, šiuo kartu pirmiausia noriu pažvelgti, kokios papjūties teikia pats vietos pakeitimas. „Nepakeliama gyventi ne tėvynėje.“ Nagi, užmesk akį į knibždė-

lyną, kuriam vos užtenka milžiniško miesto namų[142] – didžioji šios minios dalis gyvena ne tėvynėje. Žmonės suplaukė iš municipijų ir kolonijų[143], pagaliau – iš viso pasaulio. Vienus atvedė garbės troškimas, kitus – valstybės pareigos, trečius – pasiuntinių priedermės, ketvirtus – patogios ir ydomis pertvinkusios vietos ieškantis prabangos siekimas, penktus – mokslų troškimas, šeštus – reginiai. Kai kuriuos pritraukė draugystė, kai kuriuos – platesnė dirva parodyti savo sugebėjimus, kai kurie atnešė parduoti grožį, kai kurie – iškalbą. Visokiausio plauko žmonės suplaukė į šį miestą, didžiai vertinantį ir dorybes, ir ydas. Liepk juos pašaukti iš eilės ir kiekvieno paklausk, iš kur kilęs; pamatysi, jog didesnė dalis palikę savo kraštą atvyko į didžiausią ir gražiausią miestą, tačiau – ne savo. Paskui išeik iš šio, taip sakant, bendro miesto, apeik kitus, kiekviename rasi daug svetimų gyventojų. Nuo tų, į kuriuos daugumą pritraukia žavios vietos ir srities patogybės, pereik prie dykrų ir atšiaurių salų Scijato, Serifo, Gijaro ir Kosuros[144] – visur rasi savanorių tremtinių, gyvenančių ten, nes jiems patinka. Ar yra kur nuogesnė ir statesnė už šią uolą, ant kurios dabar esu?[145] Ar yra labiau stokojanti maisto? Ar yra nesvetingesnė? Siaubingesnio kraštovaizdžio? Žvarbesnių orų? Tačiau ir čia svetimšalių daugiau negu čiabuvių. Taigi pakeisti vietą visai nėra sunku, jei net šis kraštas kai kuriuos iškvietė iš tėvynės. Žinau vyrų, teigiančių, jog sielose glūdi įgimtas raginimas pakeisti namus, perkelti būstą. Mat žmogui esąs duotas judrus ir neramus vidus: jis nerimsta savyje, trykšta į šalis, kreipia mintis į visa, kas pažįstama ir nepažįstama, klaidžioja, nepakenčia ramybės, džiaugiasi naujovėmis. Tuo nesistebėsi, pažvelgusi į jo atsiradimą. Jis nėra nukrėstas iš žemiško ir sunkaus kūno, jis nusileido iš dangiškos dvasios, o dangaus kūnų gimtis visuomet juda, bėga, žaibiškai skrieja. Pažvelk į pasauliui

---

[142] Turima omenyje Roma. Senekos laikais joje gyveno apie milijoną gyventojų.

[143] Municipijus – romėnų užkariautas miestas, turintis finansinių, karinių ir kitokių įsipareigojimų Romai. Kolonija – Romos piliečių įkurtas miestas užkariautoje teritorijoje.

[144] Sciatas, Serifa, Giaras – Egėjo jūros salos, Kosura – salelė Viduržemio jūroje tarp Sicilijos ir Afrikos.

[145] Seneka buvo ištremtas į Korsiką.

šviečiančias žvaigždes: nė viena nestovi. Saulė be paliovos slenka, rieda iš vienos vietos į kitą ir sukdamasi su visata niekuomet nepatraukia priešinga pasauliui kryptimi, nestabtelėjusi pereina per visus žvaigždynus, amžinai juda ir keliauja. Visi dangaus kūnai ritasi ir kruta, dėsnio ir gimties būtinybės verčiami keliasi iš vienur į kitur, per nustatytą metų kiekį apsukę ratus, vėl eis ten, iš kur atėję. Ar tai regint galima teigti, kad žmogaus siela, susidedanti iš tų pačių sėklų kaip ir tai, kas dieviška, kenčia dėl persikėlimo ir klajonių? Juk Dievo prigimtis ir džiaugiasi nuolatine greita kaita, ir jai padedant laikosi.

VII. Nuo dangaus mestelėk akį į žemę, išvysi, kad gentys ir ištisos tautos yra pakeitusios vietą. Ko nori barbarų kraštuose graikų miestai? Ko reikia makedonų kalbai Indijoje ir Persijoje? Skitija bei visos nesutramdytos gentys gali parodyti ant Ponto[146] krantų išsidėsčiusias achajų valstybėles – nei amžinos žiemos siautėjimas, nei tokie pat kaip ir orai siaubingi žmonės neatbaidė persikėlėlių. Azijoje knibždėte knibžda atėniečių, iš Mileto į visas puses pasklido septyniasdešimt penkių miestų gyventojai, visas Žemutinės jūros[147] skalaujamas Italijos šonas buvo Didžioji Graikija. Azija savinasi etruskus, tiriečiai – Afrikos nausėdžiai, pūnai – Ispanijos, graikai atsikraustė į Galiją, galai – į Graikiją, Pirėnai nesulaikė germanų. Nenuoramos žmonės traukė šunkeliais ir nežinomomis vietovėmis. Gabenosi vaikus, žmonas, senatvės prislėgtus tėvus. Vieni, ilgai klaidžioję ir blaškęsi, ne sąmoningai išsirinko vietą, o įsikūrė ten, kur pavargo, kiti ginklais įgijo teisę į svetimą žemę. Kai kuriuos, traukiančius nežinia kur, prarijo jūra, kai kurie įsikūrė ten, kur privertė visokeriopas stygius. Jie paliko tėvynę ir ieškojo kitos dėl nevienodų priežasčių: vienus, išvengusius priešo ginklų, bet netekusius galimybės gintis, išbloškė gimtojo miesto žlugimas, kitus išdangino pilietinių karų neramumai, trečius išvarė siekis nusikratyti gyventojų pertekliumi, ketvirtus išginė maras, dažni žemės drebėjimai ar kokia nors kitokia

[146] Taip senovėje buvo vadinama Juodoji jūra. Jos pakrantėse graikai (achajai) kūrė kolonijas.

[147] Žemutinė jūra – pietinė Viduržemio jūros dalis.

nepakeliama tos padangės yda, penktus sugundė gerokai perdėtas garsas apie derlingą žemę. Kiekvieną iš namų išviliojo kitokia priežastis, aišku tik tai, kad niekas nepasiliko ten, kur atsirado, žmonių giminė be perstojo bruzda. Dideliame pasaulyje kasdien kas nors pasikeičia: klojami naujų miestų pamatai, atsiranda naujų genčių vardų išnykus ankstesnėms ar prisijungs prie stipresnių. O kas gi yra visi tie tautų persikraustymai, jei ne visuotinė tremtis? Tačiau ko aš taip ilgai traukiu apylankomis? Ar reikia paminėti Patavijaus įkūrėją Antenorą ir į Tiberio pakrantes arkadų karalystę perkėlusį Evandrą, po svetimus kraštus pasipylusius Diomedą bei kitus Trojos karo[148] laimėtojus ir nugalėtuosius? Juk patį Romos valstybės pradininką, tremtinį, bėglį, po tėvynės užėmimo su skurdžiais likučiais patraukusį į tolimus kraštus, būtinybė ir užkariautojų baimė atvedė į Italiją[149]. O paskui kiek kolonijų kiekvienoje provincijoje[150] įsteigė ši tauta! Romėnai gyvena visur, kur nugalėjo. Jie savanoriškai sutiko pakeisti vietą, ir palikę savo aukurus senoliai sekė už jūrų marių paskui naujakurius. Užteks vardyti, pridursiu tik vieną į akis kritusį dalyką: ši sala irgi dažnai keitė gyventojus. Praleidęs ankstesnius, senovės aptrauktus įvykius, pereisiu prie štai ko: palikę Fokėją[151], dabar Masilijoje gyvenantys graikai pirmiausia sustojo šioje saloje. Nežinia, kas juos iš čia išvijo: ar žvarbūs orai, ar labai galingos Italijos kaimynystė, ar beuostė jūra; tik aišku, kad laukiniai čiabuviai nebuvo dėl to kalti, nes graikai įstengė įsiskverbti tarp nuožmių ir grasių Galijos tautelių. Paskui į salą persikėlė ligurai, persikėlė ir ispanai, kaip rodo panašūs papročiai; jų galvos apdangalai ir avalynė yra tokie pat kaip kantabrų, taip pat kai kurie žodžiai (mat kalbos visuma dėl graikų ir ligurų įtakos atsiskyrė nuo gimtosios). Buvo

---

[148] Patavijus – dabartinė Paduja. Pasak legendos, miestą įkūrė iš Trojos atvykęs Antenoras. Arkadai – graikų gentis, Evandras – jos karalius. Diomedas – graikas, Trojos karo herojus, vienas svarbiausių Homero „Iliados“ personažų. Troja – labai senas Mažosios Azijos pusiasalio miestas, graikų genčių kariuomenės užimtas ir sugriautas XIII a. pr. Kr. Bėgant laikui, susiklostė Trojos karo mitas.

[149] Pasak legendos, kilmingo trojėno Anchizo ir deivės Veneros sūnus Enėjas dievų lieptas pasitraukė iš achajų siaubiamos Trojos, surinko kitus pabėgėlius, pasistatė laivyną ir atplaukė į Italiją. Tolimi Enėjo palikuonys įkūrė Romą.

[150] Provincija – romėnų užkariautos teritorijos sritis.

[151] Fokėja – miestas Mažosios Azijos pusiasalyje. Išeiviai iš jo įkūrė Masiliją, dabartinį Marselį.

įsteigtos ir dvi romėnų kolonijos: viena Marijaus[152], kita – Sulos[153]. Daugybę kartų keitėsi šios perdžiūvusios, dygliakrūmiais apžėlusios uolos gyventojai. Apskritai, kažin ar kur rasi čiabuvių gyvenamą kraštą. Viskas sumaišyta ir atvežta. Vieni atėjo vietoj kitų, tas panoro ano paniekintos žemės, anas išguitas iš ten, iš kur buvo išgujęs kitą. Lemtis pageidauja, kad visų likimas nuolatos keistųsi.

VIII. Mokyčiausias romėnas Varonas[154] mano, kad atmetus kitus tremties sunkumus vien nuo vietos pakeitimo užtenka tokių vaistų: kur beateitume, rasime tą pačią daiktų tvarką. Markas Brutas[155] mano, jog užtenka to, kad tremtiniui leidžiama neštis savo dorybes. Kiekvienas žmogus, įsitikinęs, jog atskiri šie teiginiai per silpnai paguodžia tremtinį, pripažins, kad, sudėti kartu, jie gali labai daug. Praradome tik trupinėlį. Kad ir kur pajudėtume, su mumis keliaus du gražiausi dalykai: bendra pasaulio tvarka ir savosios dorybės. Patikėk, taip padarė tas, kuris suteikė pavidalą visatai: ar jis yra visa ko valdovas Dievas, ar milžiniškų darbų atlikėjas nemedžiagiškas Protas, ar po didžiausius ir mažiausius dalykus su vienoda įtampa pasklidusi Dieviškoji dvasia, ar lemtis ir nekintama tarpusavyje susijusių priežasčių grandinė[156]. Kartoju: padarė, kad svetimon valdžion patenka tik smulkmenos. Į geriausius žmogaus dalykus žmogaus galia negali kėsintis: jie nei duodami, nei atimami. Šis pasaulis, už kurį daiktų gimtis nesukūrė nieko didingesnio ar puošnesnio, ir puikiausia jo dalis, į jį žvelgianti ir juo besižavinti siela, priklauso tik mums, yra amžini ir bus su mumis tol, kol mes patys būsime. Taigi pakėlę sparnus, išdidūs drąsiai skubėkime ten, kur aplinkybės veda. Išmatuokime žingsniais visas šalis, nie-

---

[152] Gajus Marijus (156–86 m.pr.Kr.) – romėnų karvedys ir valstybės veikėjas.

[153] Lucijus Kornelijus Sula (138–78 m. pr. Kr.) – karvedys ir valstybės veikėjas.

[154] Markas Terencijus Varonas (116–27 m. pr. Kr.) – rašytojas, mokslininkas, valstybės veikėjas, karvedys.

[155] Markas Junijus Brutas (85–42 m. pr. Kr.) – karvedys, valstybės veikėjas, rašytojas, sąmokslo prieš Cezarį organizatorius.

[156] Seneka išdėsto įvairių filosofų požiūrį: Ksenofanas, Anaksagoras, Aristotelis Dievu laikė nematerialų Protą arbą Dievišką dvasią. Buvo teigiama, jog Dieviškoji dvasia įvairiais būdais persmelkia pasaulį ir sužadina įpavidalinančias Logo jėgas, stoikai deterministiškai akcentavo nulemtą reiškinių ir įvykių priežastinį ryšį, neigdami atsitiktinumų buvimą.

kur nerasime tremties, nėra pasaulyje kampelio, kuris būtų svetimas žmogui. Iš bet kur nukreiptas į dangų jo žvilgsnis nueina vienodą atstumą: visa, kas dieviška, visur yra tokio pat tolumo nuo viso, kas žemiška. Todėl kol nepasotinamos mano akys gali žvelgti į šį reginį, kol man leista žiūrėti į saulę ir mėnulį, prikaustyti žvilgsnį prie kitų šviesulių, tyrinėjant jų patekėjimą, nusileidimą, nuotolius ir greitesnio ar lėtesnio skriejimo priežastis, regėti daugybę naktimis spindinčių žvaigždžių: vienas nejudančias, kitas po truputėlį išsisklaidančias, bet neiškrypstančias iš pačių nusibrėžto rato, kai kurias staiga atriedėjusias, kai kurias akinačias ugnies pliūpsniais, tarytum kristų žemyn, ar pralekiančias pro šalį su ilga stiprios šviesos uodega – kol esu su visu tuo, kol tiek, kiek žmogui dera, prisiliečiu prie dieviškų dalykų, kol siekianti regėti tikrąją tėvynę siela kyla į aukštybes, argi svarbu, kokią žemę mindau?!

IX. „Tačiau ši žemė neveda nei vaisingų, nei vešlių medžių, jos nedrėkina didelės laivuojamų upių vagos, ji negimdo to, ką norėtų pirkti kitos tautos, derliaus vos užtenka pramisti, nėra vertingo akmens, nerasta aukso bei sidabro gyslų.“ Žemiškais dalykais besidžiaugianti siela yra susitraukusi. Turime ją nuvesti ten, kur visa vienodai matyti, kur visa vienodai spindi. Reikia turėti galvoje, kad klaidingas ir neteisingas supratimas trukdo tikrajam gėriui. Ištempus ilgesnius portikus, iškėlus aukštesnius bokštus, plačiau išskėtus statinius, išrausus gilesnes vasaros olas, [157] apkrovus valgomųjų lubas puošmenų svoriu, dangus bus labiau užstotas. Nelabadė nubloškė tave į tokį kraštą, kuriame lūšnelė yra prabangiausias būstas. Ar tu tokios menkos, taip nevykusiai besiguodžiančios sielos, kad narsiai ją pakenti tik prisimindamas Romulo lūšnelę?[158] Geriau taip sakyk: „Ar ši žema trobelė pasiima mano dorybes? Juk už visas šventyklas bus gražiau, kai ten spindės teisingumas, santūrumas, įžvalgumas, pareigingumas, tinkamas visų priedermių išdėstymas, žmogiškų ir dieviškų dalykų pažinimas. Ir ankščiausioje vietoje telpa tuntas

---

[157] Poilsiui per karščius skirtos kalnuose iškastos olos.

[158] Nuolatos remontuojama ir atnaujinama Romoje kaip paminklas stovėjo jos įkūrėjo ir pirmojo karaliaus iš moliu apdrėbtų žabų pastatyta, nendrėmis dengta trobelė.

didelių dorybių, jokia tremtis nebaisi, kai galima keliauti su šitokia palyda." Brutas knygoje *Apie dorybę* sakosi matęs Mitilenėse ištremtą Marcelą[159]. Kiek tik leido žmogaus prigimtis, jis gyveno laimingai ir niekuomet labiau netroško kūrybinio darbo kaip tuo metu. Brutas priduria, jog ruošiantis grįžti be jo, jam pasirodė, kad pats vyksta į tremtį, o ne palieka ištremtąjį. O Marcelai! Tu buvai laimingesnis tuomet, kai Brutui patiko tavo tremtis, nei tada, kai valstybei – tavo konsulavimas. Kokio didelio būta vyro, padariusio įspūdį, kad žmogus, grįžtąs iš tremtinio, pats sau atrodė tremtinys! Kokio didelio būta vyro, privertusio juo žavėtis tą, kuriuo žavėjosi net jo mylimas Katonas![160] Tas pats Brutas pasakoja, kad Gajus Cezaris[161] nesustojo Mitilenėse, nes neįstengė pažvelgti į pažemintą vyrą. Senatoriai valstybės vardu išmeldė jo sugrąžinimą, bet buvo tokie neramūs ir niūrūs, kad atrodė, jog tądien visus yra persmelkusi Bruto nuotaika: visi jautėsi prašą ne dėl Marcelo, o dėl savęs, nes suvokė be jo patys būsią tremtiniai. Tačiau daugiausia jis pasiekė tą dieną, kai Brutas negalėjo laikyti jo tremtiniu, o Cezaris – matyti. Tai abu aiškiai parodė: Brutas graužėsi, grįždamas iš Marcelo, Cezaris susigėdo. Neabejok, kad anas didis vyras tokiais žodžiais dažnai ragino širdį ramiai pakęsti tremtį: „Tu nebeturi tėvynės, bet tai nėra nelaimė. Mokslingi raštai įteigė tau, jog išmintingam vyrui bet kokia vieta yra tėvynė. Ką čia bepridursi? Ar tas, kuris tave išvežė, pats ištisų dešimties metų nepraleido svetur? Be abejo, tam, kad išplėstų romėnų valdžios ribas. Tačiau vis tiek svetur. Dabar štai jį tampo kylančio karo grėsmės apimta Afrika, sumuštą ir parblokštą sambūrį priglaudusi Ispanija, išdavikiškas Egiptas, pagaliau visas pasaulis, besistengiantis pasinaudoti valstybės pairimu.[162] Ko jis stversis pirmiausia? Kam pasipriešins? Pergalė varys jį per visus

[159] Markas Klaudijus Marcelas – I a. pr. Kr. vidurio valstybės veikėjas, Cezario priešininkas. Cezariui laimėjus Farsalo mūšį, savanoriškai išvyko į tremtį Mitilenėse.

[160] Markas Porcijus Katonas Utikietis (95–46 m. pr. Kr.) – romėnų politikas, Cezario priešininkas. Kadangi prieš Cezarį Pompėjus žygiavo senato pavestas, tai Katonas prisidėjo prie Pompėjaus. Šiam pralaimėjus, su armijos likučiais dar bandė kautis, bet Cezariui laimint nusižudė Afrikos mieste Utikoje. Vėlesnių laikų literatūra jį laiko paskutiniuoju demokratijos ir laisvės gynėju Romoje.

[161] Turimas galvoje Gajus Julijus Cezaris (100–44 m. pr. Kr.), romėnų politikas ir karvedys.

[162] Išvardyti priešais Cezarį iškilę uždaviniai. Pralaimėjusio Pompėjaus kariuomenės likučiai įsitvirtino Ispanijoje.

kraštus. Tegul jį garbsto ir dievina ištisos tautos, o mums užtenka Bruto žavėjimosi."

X. Taigi Marcelas narsiai pakėlė tremtį. Vietos pakeitimas nepakeitė jo sielos, nors atnešė skurdą, kuris visai nėra blogybė. Kiekvienas, dar netapęs bepročiu dėl viską aukštyn kojomis apverčiančio godumo ir prabangos siekimo, tą supranta. Juk žmogui tereikia tik trupinėlio! Kaip jo gali trūkti kokios nors dorybės turėtojui?! Kai dėl manęs, tai aš jaučiuosi praradęs ne turtus, o rūpesčius. Kūno poreikiai menki: jis pageidauja nešalti, nealkti, netrokšti. Jei geidžia daugiau, tai vargsta dėl ydų, ne dėl reikalo. Nebūtina naršyti marių gelmių, kimšti į pilvą užmuštus gyvūnus, gabentis tolimų jūrų, nežinomų pakrančių moliuskų. Tegul dievai ir deivės parauna tuos, kurių prabangos siekiai peržengia net stulbinančio dydžio mūsų valdomos šalies ribas! Tie pagyrūnai nori, kad žvėrys jų virtuvei būtų gaudomi už Fazido[163], nesigėdija už paukščius mokėti partams, kuriems dar nesame kaip reikiant atsimokėję.[164] Iš visur suvežama visa, ką tik žino ir ko nežino įnoringa jų gerklė, gardumynų išlepintas jų skrandis prisileidžia tik tolimiausių Okeano pakraščių peną. Vemia, kad vėl galėtų valgyti, valgo, kad išvemtų, iš viso pasaulio surinkto maisto nesiteikia net suvirškinti. Jei žmogus tai niekina, ar skurdas gali jam pakenkti? Jei žmogus to geidžia, skurdas jam net padės. Mat ir nenorėdamas pasigydys: kai vaistus prisileidžia tik per prievartą, negalintis trokšti prabangos tampa panašus į sąmoningai jos atsisakantį. Gajus Cezaris, kurį, man atrodo, daiktų gimtis sukūrė tam, kad parodytų, ką padaro didžiausios ydos, atsidūrusios aukščiausioje valdžioje, vieniems pietums išleido dešimt milijonų sestercijų[165] ir pasitelkęs visų smegenines vos ne vos sugalvojo, kaip vienai puotai galėtų užtekti trijų provincijų duoklės. O kokie vargšai jūs, kurių gomurys sujunda, tik pajutęs brangų maistą! Brangų jį daro ne ypatingas skonis ar

---

[163] Kaukazo upė.

[164] 53 m. pr. Kr. romėnai pralaimėjo Artimųjų Rytų genčiai partams. Nuo to laiko kerštas partams tapo bendrąja romėnų literatūros vieta.

[165] Turimas galvoje imperatorius Kaligula. Sestercijus – sidabrinė moneta.

kad gerklei malonu ryti, bet kad retas ir sunkiai pasiekiamas. Beje, nusprendę grįžti į protą, jie turėtų pagalvoti: kam reikia šitiek įvairių pilvui vergaujančių išmonių? Kam reikia prekybos? Miškų niokojimo? Gelmių naršymo? Visur esama daiktų gimties įvairiose vietose padėto maisto, tačiau lyg akli jie eina pro šalį, išmaišo visus kraštus, perskrodžia jūras ir galėdami numalšinti alkį už kelis skatikus jį kursto didžiulėmis lėšomis. Norėtųsi jiems pasakyti: „Kam vedate į jūras laivus? Kam ginkluojatės prieš žvėris ir žmones? Ko lakstote, keldami šitokį sąmyšį? Kam kaupiate turtus? Kodėl nenorite pamąstyti, kokie maži jūsų kūnai? Ar ne pamišimas ir visiškas smegenų suminkštėjimas yra noras geisti daug teturint tokią mažą talpyklą?! Didindami pajamas, plėsdami valdų ribas, niekuomet nepraplatinsite savo kūnų. Nors gerai seksis prekyba, daug pelno teiks karo tarnyba, iš visur plauks išrankiausi valgiai, neturėsite kur padėti visų tų dalykų. Ko vis šniukštinėjate? Išeitų, jog mūsų protėviai, kurių tobulumas dar ir dabar atbaido mūsų ydas, buvo nelaimingi: patys gaminosi maistą, miegojo ant žemės, jų namų stogai nežibėjo auksu, o šventyklos nespindėjo perlais. Tuomet pamaldžiai buvo pasižadama prie molinių dievų[166], jais prisiekusieji, idant nesulaužytų žodžio, grįždavo mirti pas priešus[167]. Išeitų, jog mūsų diktatorius[168], klausęs samnitų pasiuntinių, paprasčiausią valgį pats ant židinio vartydamas rankomis, kuriomis taip dažnai buvo parbloškęs priešą, kuriomis Kapitolijaus Jupiterio prieglobstyje nusiėmė lauro vainiką, gyveno nedalingiau už mūsų atsimenamą Apicijų[169], tame mieste, iš kurio kadaise kaip jaunuomenės tvirkintojai buvo išvyti filosofai[170], skelbusį virtuvės mokslą ir tomis pamokomis pagadinusį visą amžių!“ Verta žinoti

---

166 Senų senovėje romėnai gamino dievų statulas ir statulėles iš molio.

167 Romėnai labai didžiavosi duotojo žodžio laikymusi. Seneka turi galvoje III a. pr. Kr. karvedį ir valstybės veikėją Regulą. Patekęs į nelaisvę, jis buvo pasiųstas į Romą pranešti siūlomų taikos sąlygų. Regulas pasakė kalbą senate, ragindamas atmesti priešų pasiūlymus, ir grįžo atgal, nes buvo priešams davęs žodį grįžti. Ten buvo nukankintas.

168 Italijos genties samnitų nugalėtojas konsulas Markas Kurijus Dentatas senato nutarimu už nuopelnus galėjo gauti didesnį žemės sklypą už kitus karius, bet jis atsisakė.

169 Markas Gavijus Apicijus – I a. po Kr. gurmanas ir kulinarijos žinovas.

170 155 m. pr. Kr. senato nutarimu buvo išvaryti į Romą atvykę trys graikų filosofai, nes romėnams atrodė, kad jų idėjos kenkia jaunimui.

apie jo galą. Sukišęs valgiui milijoną sestercijų, per keletą palėbavimų pragėręs daugybę valdovų dovanų ir didžiulę Kapitolijaus pašalpą, prispaustas skolų, pirmą sykį buvo priverstas pažvelgti į sąskaitas. Suskaičiavo, kad liko dešimt milijonų sestercijų. Gyventi iš dešimties milijonų pasirodė baisus badas ir jis nusinuodijo. Koks pasileidimas! Dešimt milijonų jam jau buvo vargo vakarienė. Štai ir manykite dabar, kad šio įvykio esmė – pinigai, o ne siela. Išsigando dešimties milijonų, nuodų padedamas pabėgo nuo to, ko kiti meldžia. Paskutinysis gėrimas kreivais keliais nuėjusiam žmogui buvo sveikatingiausias. Nuodus jis valgė ir gėrė tada, kai ne tik džiaugėsi, bet ir didžiavosi milžiniškomis puotomis, kai rodė savo ydas, kai valstybę kreipė į prabangos siekį, kai skatino jį mėgdžioti jaunuomenę, ir be blogų pavyzdžių to išmokstančią. Taip atsitinka visiems, turtus tvarkantiems ne pagal proto, žinančio tikras ribas, patarimus, o pagal ydingą visuotinę nuomonę, besivadovaujančią begaliniu ir nesuprantamu matu. Godumui niekuomet negana, prigimčiai gana ir kruopelės. Taigi skurdas nėra tremtinio rykštė, nes ir elgetiška tremties vieta dosniai maitina žmogų.

XI. „Bet tremtinys geis aprangos, namų." Jei jų jis irgi geis tik tiek, kiek reikia, tai nestigs nei pastogės, nei apdaro: kūnui prisidengti reikia nedaug, kaip ir prasimaitinti. Visus būtinus dalykus gamta padarė nesunkiai pasiekiamus. Tačiau jeigu žmogus geidžia sodriai purpuro spalva nudažyto, auksu atausto, įvairiais marguliais ir raštais papuošto drabužio, tai jis yra skurdžius ne dėl turto trūkumo, bet dėl savo ydos. Net jam davus tiek, kiek prarado, nieko neišeis: jis trokš gerokai daugiau, negu turėjo tuomet, kai tapo tremtiniu. Tačiau jei žmogus geidžia aukso vazomis žibančio indų rinkinio, senovės menininkų vardais garsaus sidabro, dėl kai kurių paikumo vertinga laikomos bronzos ir didelius namus sausakimšus padarančios vergų minios, nupenėtų ir nutukusių galvijų, visų šalių marmuro, tai net ir viską sugabenus nepasotinama siela niekuomet nepasisotins, kaip joks vandens kiekis vis prašančio gerti nepagirdys ne todėl, kad trūksta gėrimo, o todėl, kad dega karščiuojantis kūnas: tai ne

troškulys, bet liga. Tas pats ne tik su pinigais ir maistu. Bet kokio ne dėl stygiaus, o dėl ydos atsiradusio troškimo prigimtis vienoda: kiek jam beteiksi, galo nebus, tik ėjimas tolyn. Skurdo nejaus natūralaus saiko besilaikąs žmogus; peržengus natūralų saiką skurdas lydės ir tarp didžiausių gėrybių. Būtinuosius poreikius patenkina ir tremtis, besaikiams negana ir karalystės. Siela daro žmones turtingus. Ji lydi į tremtį ir atšiauriausiose dykynėse radusi tiek, kiek gana gyvybei palaikyti, mėgaudamasi užlieja savo gėrybėmis. Pinigai nesusiję su siela kaip ir su nemirtingaisiais dievais. Visa, kuo žavisi nepatyrusios ir per daug atsidavusios kūnui prigimtys, – marmuras, auksas, sidabras, dideli nusvidinti stalų skrituliai – yra žemės sunkmenos, jų negali mylėti tyra, savo prigimties nepamiršusi, švari ir, kai bus paleista, sužibėsianti aukštybėse siela. Kol kas, kiek jai leidžia nerangus kūnas, toji iš visų pusių slegianti našta greitomis sparnuotomis mintimis aplanko dievybes. Todėl ji niekuomet negali būti tremtinė; ji – laisva, ji – dievų giminaitė, visos erdvės ir viso laiko dalininkė. Nes jos mintijimas persmelkia visą dangų, visą praeitį ir ateitį. Kūniūkštis, sielos sargas ir kalėjimas, blaškosi tai šen, tai ten, jį užgriūna kankinimai, plėšikai, ligos, o siela yra šventa ir amžina, niekas negali jos paliesti.

XII. Nemanyk, kad vien išminčių pamokymais naudojuosi palengvinti skurdui, kurio niekas nelaiko sunkumu, išskyrus tuo besiskundžiančius. Atkreipk dėmesį, kad dauguma skurdžių nėra liūdnesni ar labiau susirūpinę už turtinguosius. Išties nežinau, gal žmonės tuo linksmesni, kuo mažiau jų sielos turi blaškytis nuo vieno reikalo prie kito. Palikime skurdžius, pereikime prie pasiturinčiųjų. Daugybę kartų jie darosi panašūs į skurdžius. Keliautojai dažnai turi atsisakyti dalies krovinio ir, kai būtina ypač skubėti, paleisti palydovų būrį. Kelinta daiktų dalis teišlieka kariui? Juk stovyklos drausmė draudžia apsikrauti. Ne tik dėl orų ar vietos sąlygų atsiradę nepritekliai sulygina turtuolius su skurdžiais: kai turtai įgrysta, jie kai kada išsitiesę ant žemės valgo iš molinių indų, atsisakę aukso ir sidabro. Kvailiai! Be perstojo bijo to, ko retsykiais geidžia. Koks didelis proto aptemimas! Kaip smarkiai

juos apakina tiesos nepažinimas! Juk ramybės jiems neduoda to paties dėl pramogos mėgdžiojamo skurdo baimė. Kai prisimenu senovės pavyzdžius, man gėda guostis dėl skurdo, nes mūsų laikų prabangos siekiai nužengė taip toli, kad dabar tremtinių kelionpinigiai didesni už anų pirmųjų valstybės vyrų tėvonijas. Gerai žinoma, jog Homeras turėjo vieną vergą, Platonas – tris, griežto ir vyriško stoikų mokymo pradininkas Zenonas[171] – nė vieno. Kas, pasakęs, jog jie gyveno vargingai, pats visų nebus pavadintas didžiausiu vargšu?! Menenijus Agripa,[172] senatorių ir plebėjų sutaikytojas, buvo palaidotas už surinktus pinigus. Atilijus Regulas,[173] mušęs Afrikoje pūnus, parašė senatui, kad jo samdinys išvyko, dėl to dvaras apleistas. Senatas nutarė, jog valstybė pasirūpins, kol grįš Regulas. Ar jam nevertėjo neturėti vergo, kad visa romėnų tauta artų jo žemę?! Scipiono[174] dukterys gavo kraitį iš valstybės iždo, nes tėvas joms nieko nepaliko. Dievaži, teisingai išėjo, kad romėnų tauta vieną sykį sumokėjo duoklę Scipionui, pastoviai ją gabenusiam iš Kartaginos. Laimingi merginų vyrai, kurių uošviai buvo visi Romos piliečiai. Nejau tuos, kurių šokėjos išteka su milijonu sestercijų, laikai laimingesniais už Scipioną, kurio mergaitės variu gavo kraitį iš savo globėjo senato? Ar kas niekins skurdą, turintį tokias garsias pomirtines protėvių kaukes?[175] Ar tremtinys lies apmaudą, kad jam ko nors trūksta, kai Scipijonui trūko lėšų kraičiui, Regului – samdinio, Menenijui – laidotuvių pinigų, kai visų tų trūkumų padengimas jiems teikė tik garbės, nes iš tiesų trūko? Šie pavyzdžiai ne tik apgina skurdą, bet ir daro jį šlovingą.

---

171 Homeras – IX ar VIII a. pr. Kr. gyvenęs graikų poetas. Platonas (427–347 m. pr. Kr.) – graikų filosofas. Zenonas (333–264 m. pr. Kr.) – stoicizmo pradininkas.

172 Menenijus Agripa – VI–V a. pr. Kr. karvedys ir valstybės veikėjas, įkalbėjęs iš Romos pasitraukusius plebėjus grįžti.

173 Markas Atilijus Regulas – III a. pr. Kr. romėnų valstybės veikėjas ir karvedys. Patekęs į nelaisvę kartaginiečiams ir jų pasiųstas į Romą pranešti siūlomų taikos sąlygų patarė romėnams jų nepriimti. Grįžo į Kartaginą, nes buvo davęs žodį. Kartaginiečiai jį nukankino nupjaustę akių vokus, paskui įkišę į vinių prikaltą dėžę ir nuritinę nuo kalno.

174 Turimas galvoje Gnėjus Scipionas, III a. pr. Kr. karvedys ir valstybės veikėjas.

175 Romėnai užpildavo šilto vaško ant mirusiojo veido ir, vaškui sustingus, nuimdavo jo atvaizdą. Protėvių kaukės buvo laikomos namuose ir perduodamos iš kartos į kartą.

XIII. Man gali būti atsakyta taip: „Kodėl dirbtinai išskirstai sunkumus? Po vieną jie gali būti pakeliami, o visi kartu – ne. Vietos pakeitimą galima būtų iškęsti, jei tik vietą pakeistumei; skurdą galima iškęsti, jei nebūtų nešlovės, ši ir viena paprastai prislegia sielą." Gąsdinančiam nelaimių griūtimi šitaip paprieštarausiu: jei užtenka stiprybės atsispirti prieš vieną likimo šoną, tai užteks ir prieš visus. Sykį sutvirtėjusi siela tampa nesužeidžiama iš visų pusių. Jei tave paliko godumas, baisiausia žmonių giminės liga, tai garbės troškimas ilgai nedels. Jei į paskutinę dieną žvelgi ne kaip į bausmę, o kaip į gamtos dėsnį ir išmetei iš širdies mirties siaubą, tai jokio daikto baimė nedrįs į ją įžengti. Jei galvoji, kad lytinis geismas žmogui duotas ne malonumui, o giminei pratęsti, tai gali neabejoti, jog bet kokios aistros praeis pro tą, kurio nesužeidė ši kūno gelmėje slypinti pražūtis. Teisinga mąstysena parbloškia ne pavienes ydas, o visas iš karto, vienu ypu viską nugali. Ar manai, kad nešlovė gali sujaudinti kokį nors išminčių, visa sudėjusį į save ir pasitraukusį nuo minios nuomonių? Nešlovinga mirtis yra blogesnis daiktas už nešlovę, tačiau Sokratas[176] su tokia pačia veido išraiška, su kokia kadaise sutramdė trisdešimtį tironų, įžengė į kalėjimą, savo buvimu pašalindamas tos vietos nešlovę. Negalėjo būti kalėjimo ten, kur buvo Sokratas. Ar atsirastų toks tiesos neįžvelgiantis apakėlis, kuris manytų, jog Markui Katonui[177] nešlovės teikė du kartus pralaimėti rinkimai į pretūrą ir konsulatą?! Tai buvo pretūros ir konsulato[178] nešlovė, Katonas būtų šias tarnybas pagerbęs savo dalyvavimu. Kitas negali paniekinti žmogaus, jei jis pats savęs neniekina. Nusižeminusią ir parblokštą sielą patogu įžeisti, bet prieš žiauriausias negandas pakilęs ir tas nelaimes, kurios kitus prislegia, nuvertęs

---

176 Sokratas (470–399 m. pr. Kr.) – graikų filosofas, neteisingai apkaltintas ir pasmerktas myriop.

177 Markas Porcijus Katonas Utikietis (95–46 m. pr. Kr.) – sąžiningas romėnų politikas, Cezario priešininkas. Kadangi prieš Cezarį Pompėjus žygiavo senato pavestas, tai Katonas prisidėjo prie Pompėjaus. Šiam pralaimėjus Katonas su armijos likučiais dar bandė kautis, bet, Cezariui laimint, nusižudė Afrikos mieste Utikoje. Vėlesnių laikų literatūra jį laiko paskutiniuoju demokratijos ir laisvės gynėju Romoje. Seneka prisimena ankstesnius laikus, kai 58 m. pr. Kr. Katonas valstybės vardu priėmė Kipro karaliaus testamentu Romai paliktą turtą.

178 Pretūra – pretoriaus, teisėtvarkos valdininko pareigos; konsulatas – konsulo, aukščiausio Romos valdininko, pareigos.

vyras visus vargus padaro gerbtinus. Juk taip esame sugedę, kad žavimės tik dideliu vargšu. Atėnuose vedant myriop Aristidą[179] visi sutiktieji nubesdavo akis ir pradėdavo vaitoti, lyg būtų išvydę pasmerktą ne teisingą žmogų, bet patį teisingumą. Tačiau atsirado vienas, spjovęs jam į veidą. Aristidas galėjo įširsti, nes žinojo, kad tokį dalyką išdrįsta tik nešvari burna. Bet jis nusišluostė veidą ir šypsodamasis tarė lydinčiam valdininkui: „Liepk jam ateityje taip nederamai nesibučiuoti." Taip buvo įžeistas įžeidimas. Žinau, kai kas teigia, kad panieka – sunkiausias dalykas, verčiau jau mirtis. Jiems atsakysiu: tremtis dažnai neužtraukia paniekos. Parkritęs didis vyras ir ant žemės didis, jis niekinamas ne daugiau už mindomus šventovės griuvėsius, kuriuos tikintieji vis tiek garbina kaip tebesantį statinį.

XIV. Brangioji mama, kadangi dėl manęs nėra ko be galo ir krašto raudoti, išeitų, jog tai daryti esi verčiama su tavimi pačia susijusių priežasčių. Jų yra dvi: arba jautiesi netekusi tam tikros atramos, arba negali įveikti ilgesio. Pirmąją nesunku atmesti: žinau, kad tavo širdis myli tik pačius savuosius ir nieko daugiau. Tegul į tave pasižiūri motinos, kurios moteriškai nevaldomai naudojasi vaikų valdžia, kurios pačios negalėdamos užimti aukštų vietų pučiasi dėl jų tarnybų, kurios gviešiasi ir prašvilpia sūnų tėvonijas, kurios juos alina, versdamos rodyti iškalbą. Tu nepaprastai džiaugeisi vaikų gėrybėmis, bet neėmei nė trupinėlio, mūsų dosnumą tramdei, o savojo – ne. Tu, šeimos duktė[180], dar dovanodavai pasiturintiems sūnums, tu tvarkei tėvo mums paskirtą turtą, vargdama su juo kaip su savu, bet neliesdama kaip svetimo, mūsų padėtį visuomenėje branginai, tačiau ja nesinaudojai ir iš mūsų aukštų tarnybų teturėjai malonumo ir išlaidų, – tavo meilė niekuomet nežiūrėjo naudos. Taigi ir išplėšus sūnų, tu ne-

[179] Aristidas – V a. pr. Kr. graikų karvedys ir valstybės veikėjas, garsėjęs sąžiningumu ir teisingumu. Seneka čia jį supainiojo su promakedoniškų nuotaikų veikėju Fokionu: Aristidas nebuvo pasmerktas myriop.

[180] Ištekėdama romėnė teisės požiūriu galėjo arba pereiti vyro valdžion, arba pasilikti tėvo valdžioje. Pastaruoju atveju ji išlaikydavo šeimos dukters būklę, jos turto reikalus tvarkė tėvas. Tad Seneka nori pasakyti, kad motina neturėjo daug savo turto.

gali sielvartauti dėl to, ką laikei sau nepriklausant, kai jis buvo namie.

XV. Vadinasi, paguodos žodžius man reikia kreipti ten, iš kur kyla tik motinai būdingas sielvartas: „Brangusis sūnus nebeapkabina manęs. Nebegaliu džiaugtis, į jį žiūrėdama ar šnekučiuodamasi su juo. Kurgi tas, kurį išvydus nušvisdavo mano veidas, kuris nubraukdavo visus rūpesčius? Kur tie pokalbiai, kurių vis būdavo negana? Kur kūrybingi darbai, kuriuose dalyvaudavau noriau už kitas moteris, nuoširdžiau už kitas motinas? Kur tie mieli susitikimai, kur tas visuomet vaikiškas džiugesys, pamačius motiną?" Šių žodžių sielvartą pagilina vietų, kur taip smagiai mudviejų pasibūta, vaizdai ir kiti, paprastai labiausiai širdį graudinantys neseno bendravimo ženklai. Likimas žiauriai sumanė, panorėjęs, kad tuomet, kai mane pribloškė, tu rami ir dėl nieko panašaus nebūgštaudama buvai išvykusi prieš dvi dienas. Gerai, kad nuotoliai seniau jau buvo mus išskyrę, gerai, kad kelerių metų nesimatymas tave jau buvo šiai nelaimei paruošęs. Grįžai ne tam, kad džiaugtumeisi sūnumi, bet kad jo daugiau nebesulauktumei. Jei būtume išsiskyrę gerokai anksčiau, tai laikui sušvelninus ilgėjimąsi tvirčiau būtumei pakėlusi nelaimę, o jei nebūtumei iškeliavusi, tai dar dviem dienomis ilgiau būtumei regėjusi sūnų paskutinį kartą. Dabar žiauri lemtis taip sudėstė, kad nebuvai mano likimo liudininkė ir nepripranti, kad manęs nėra šalia. Tačiau kiek visa tai sunkiau, tiek didesnę narsą tau reikia pasitelkti ir nuožmiau susigrumti tarytum su žinomu ir jau nugalėtu priešu. Kraujas paplūdo ne iš nesužaloto kūno, smogta per užgijusių žaizdų randus.

XVI. Nereikia teisintis moters padėtimi. Joms kone įstatymo leista netramdyti raudų. Tačiau ne be galo. Senoliai todėl paskyrė našlėms dešimtį mėnesių gedėti vyrų, kad valstybės nutarimu nutrauktų atkaklų moterų sielvartą. Jie ne uždraudė gedulą, bet apribojo. Juk kvailas meilumas yra pasiduoti begaliniam skausmui, netekus labai brangių artimųjų, o visai neliūdėti – nežmoniška kietybė. Geriausia rasti saiką tarp prieraišumo ir blaivaus proto: reikia ir liūdėti, ir įstengti tą liūdesį numalšinti. Nežiūrėk į tas moteris, ku-

rių širdgėlą nutraukė tik mirtis. Juk pažinojai keletą, kurios netekusios sūnų visam laikui apsivilko gedulo drabužius. Iš tavęs, nuo pat pradžios narsesnės, gyvenimas reikalauja daugiau. Negalima teisinti moteriškumu tos, kuri niekada neturėjo nė vienos moters ydos. Didžiausia mūsų laikų blogybė – nedorovingumas – tavęs nepatraukė į daugumos pusę, tavęs negundė nei brangakmeniai, nei perlai, turtai tau nežėrėjo kaip didžiausias žmonių giminės gėris, tavęs, gražiai išauklėtos senoviniuose griežtuose namuose, neišvedė iš kelio net tyroms pavojingas noras mėgdžioti blogesnes. Tarytum priekaištaudama laikams tu niekuomet nesigėdijai savo vaisingumo, niekuomet neslėpei kaip kitos, vien į grožį tededančios visas viltis, didėjančio pilvo lyg nedailios naštos, niekuomet nenaikinai įsčiose pradėtų būsimų vaikų. Nedarkei veido dažais bei kitokiais pašvaitalais, niekuomet tau nepatiko labiau apnuoginantis negu dengiantis drabužis, vieninteliu dabiniu, nuostabiu, nesenstančiu grožiu, didžiausia puošmena laikei dorumą. Taigi negali teisinti sielvarto moters vardu. Tavo tobulos savybės atskyrė tave nuo jo, moters ašaros turi būti tau svetimos, kaip svetimos yra moters ydos. Tačiau net moterys neleis tau džiūti dėl šios žaizdos: neišvengiamai truputį pasielvartavusiai jos lieps tau pakelti galvą. Pažvelk į tas moteris, kurias jų narsa pastatė greta vyrų. Kornelija[181] turėjo dvylika vaikų, likimas jų skaičių sumažino iki dviejų. Suskaičiuok Kornelijos laidotuves: ji juk neteko dešimties, įvertink praradimą: ji juk neteko Grakchų. Tačiau aplinkui verkiantiems ir jos lemtį prakeikiantiems artimiesiems uždraudė kaltinti likimą, davusį sūnus Grakchus. Tik tokia moteris galėjo pagimdyti tą, kuris susirinkime sušuko: „Tu plūsti mano motiną?! Juk ji mane pagimdė!" Tačiau motinos žodžiai man atrodo didingesni: sūnus įvertino Grakchų gimimą, o motina ir laidotuves[182]. Rutilija[183] keliavo su sūnumi Kota į tremtį. Taip buvo prie jo prisirišusi, kad nutarė geriau kęsti ištrėmimą, o ne ilgesį ir grįžo į tėvynę

[181] Kornelija – išsilavinimu ir kuklumu garsėjusi, idealios romėnės pavyzdžiu laikyta Scipiono duktė, garsių valstybės veikėjų Grakchų motina.

[182] Kornelijos žodžiai cituojami „Paguodos žodyje Marcijai" (XVI).

[183] Rutilija – I a. pr. Kr. moteris, valstybės veikėjo Gajaus Aurelijaus Kotos motina.

tik kartu su juo. Grįžusio ir puikiai besidarbuojančio valstybėje sūnaus netektį pakėlė taip pat drąsiai, kaip kadaise vyko su juo: išnešus velionį, niekas nepastebėjo jos ašarų. Išvarius sūnų parodė narsą, jam mirus – išmintingumą. Anksčiau niekas nesulaikė jos meilės, o paskui niekas nepratęsė nereikalingo kvailo liūdesio. Noriu tave priskirti prie šių moterų. Visuomet gyvenai taip kaip jos, jų pavyzdžiu paseksi pažabodama ir užgniauždama skausmą.

XVII. Žinau, kad ne mūsų galioje yra nevergauti kokiam nors jausmui, ypač gimusiam iš skausmo: jis nesulaikomas, atkakliai priešinasi bet kokiems vaistams. Kartais norime jį užgriūti ir vaitojimus praryti, tačiau ašaros prasiveržia pro apsimestinai ramaus veido uždangą. Kartais kvaršiname galvą gladiatorių kautynėmis ar kitokiomis pramogomis, bet turinčiame prablaškyti reginyje kokia nors nežymi užuomina staiga sukelia širdyje sumaištį. Todėl širdgėlą geriau nugalėti negu apgauti. Mat apdumta, malonumų ar rūpesčių atitraukta, ji vis tiek sukyla, ramybėje sukaupusi jėgų šėlstančiam puolimui, o pralaimėjusi protui nurimsta visam laikui. Taigi nerodysiu priemonių, kuriomis žinau daugelį pasinaudojus: nepatarsiu užtrukti ilgoje ar prasiblaškyti malonioje kelionėje, daug laiko skirti stropiai vedamoms sąskaitoms ir turto tvarkymui, imtis vis kokio nors naujo darbo – visa tai padeda tik akimirką, ne gydo skausmą, o tik sukliudo. Aš noriu jį nutraukti, o ne suklaidinti. Taigi vedu tave ten, kur reikia bėgti visiems bėgantiems nuo likimo – prie protinio darbo. Jis pagydys tavo žaizdą, išraus liūdesį. Net jei niekuomet nebūtumei su juo susijusi, dabar reikėtų pasinaudoti. Tačiau, kiek tau leido senoviškai griežtas mūsų tėvas, gal neaprėpdama visų dailiųjų menų gelmės, bet tikrai prie jų esi prisilietusi. O kad puikiausias iš visų žmonių mano tėvas būtų mažiau paisęs protėvių nuostatų ir leidęs tau ne tik susipažinti su išminties pamokymais, bet ir jų padedamai prasilavinti! Nereikėtų dabar tau ieškoti ginklų likimui atremti, o tik juos iškelti. Jis nelabai pritarė tokiems užsiėmimams dėl tų moterų, kurių mokslai nedaro išmintingesnių, o tik tvirkina. Tačiau dėl godaus žinių proto pasiėmei daugiau, negu galėjai: pakloti visų

dalykų pamatai. Dabar grįžk prie jų, jie tave apsaugos, paguos ir pradžiugins. Kai jie sąžiningai įeis į tavo sielą, ten niekuomet nebeįžengs skausmas, vienatvė, tuščia kankynė dėl netikro smūgio. Jiems tavo širdis neatsivers. Kitoms ydoms ji jau seniai uždaryta. Tai patikimiausia apsauga, vienintelė, galinti tave išplėšti iš likimo valdžios.

XVIII. Tačiau kol pasieksi tų užsiėmimų žadamą uostą, reikės lazdų pasiremti. Todėl noriu parodyti, kas tuo tarpu galėtų paguosti. Pažvelk į mano brolius. Kol jie sveiki gyvi, tau neleista kaltinti likimo. Abu gali tave pradžiuginti skirtingomis puikiomis savybėmis: vienas stropumu pelnė garbingas tarnybas, antras išmintingai jas paniekino.[184] Nusiramink, matydama vieno sūnaus įtakingumą, kito – ramybę, abiejų – meilę. Žinau slapčiausius brolių jausmus: vienas puoselėja aukštas pareigas, idant tau teiktų garbės, kitas pasirinko ramų ir tylų gyvenimą, idant turėtų laiko tau. Likimas gerai tavo vaikus paskirstė kaip pagalbą ir paguodą: gali jaustis saugi dėl vieno svorio visuomenėje, gali mėgautis kito neužimtumu. Jie varžysis dėl atsidavimo tau, ir dviejų sūnų meilė užstos vieno ilgėjimąsi. Drąsiai galiu pažadėti: tau netrūks nieko, išskyrus vaikų skaičių. Nuo jų atsuk akis į anūkus, į nepaprastai mielą berniuką Marką[185], į kurį žvelgiant joks liūdesys negali ilgai trukti. Tas vaikas užglosto bet kokią, kad ir didelę ar šviežią širdgėlą. Kieno ašarų nenušluostys jo linksmumas?! Kieno rūpesčių prislėgta siela nenušvis nuo jo mitrumo?! Ko neprajuokins jo išdaigos?! Ko nepatrauks ir neprablaškys jo čiauškėjimas, kurio negali atsiklausyti?! Meldžiu dievų, kad leistų jam mus pergyventi. Tegul lemties kraugerystė pavargusi sustoja prie manęs. Visa, dėl ko sielvartauja motina ir senelė, tegu teks man, likusieji tegu klesti nepaliesti. Visai nedejuočiau nei dėl visų netekčių, nei dėl dabartinės padėties, jei būčiau tik vienintelė niekuomet nebesielvartausiančių namų auka. Švelniai globok netrukus proanūkių tau padovanosiančią

---

[184] Vyresnysis Senekos brolis Novatas buvo atsidėjęs valstybės veiklai, o jaunesnysis Mela gyveno privataus žmogaus gyvenimą.

[185] Markas – jaunesniojo Senekos brolio Melos sūnus. Tada jis turėjo apie trejus metus.

Novatilą[186]. Kaip prie dukters buvau taip prie jos prisirišęs, kad manęs netekusi gali atrodyti našlaitė, nors jos tėvas ir gyvas. Mylėk ją vietoje manęs. Neseniai likimas pagrobė iš jos motiną. Tavo prieraišumas galėtų padaryti, kad ji tik liūdėtų dėl motinos netekties, bet nesijaustų ją praradusi. Ugdyk jos būdą, teik jam pavidalą, jauname amžiuje nuostatai giliau įsispaudžia. Tegu pripranta su tavimi šnekučiuotis, tegu tampa tokia, kaip tu norėsi, daug duosi ir neduodama jai nieko, išskyrus pavyzdį. Ši šventa pareiga tau bus vaistas. Skaudančią sielą nuo nerimasties nukreipti gali tik arba protas, arba garbingas užsiėmimas. Tarp didžiausių guodėjų būčiau įrašęs ir tavo tėvą, jei jis būtų šalia. Tačiau žvelgdama pro savo išgyvenimų šydą pagalvok ir apie jo jausmus tau, suprasi, jog daug teisingiau būtų skirti save jam, o ne aukotis man. Kai tik užplūdęs besaikis sielvartas norės tave pasigrobti, pagalvok apie tėvą. Nors padovanojusi jam tiek anūkų ir proanūkių, tu nebesi vienintelė, bet laiminga jo gyvenimo pabaiga priklauso nuo tavęs. Kol jis gyvas, tau nevalia skųstis gyvenimu.

XIX. Iki šiol nutylėjau didžiausią paguodą – tavo seserį, nepaprastai ištikimą širdį, prisiimančią visus tavo rūpesčius, antrąją visų mūsų motiną. Ji verkė su tavimi, jos glėbyje tu atsipeikėjai. Nors ji visuomet žiūri tavo išgyvenimų, tačiau mano atveju kenčia ne tik dėl tavęs. Juk ant jos rankų aš atvažiavau į Romą,[187] pasiaukojamai, motiniškai jos slaugomas ilgai gijau nuo sunkios ligos[188], ji rūpinosi mano kvestūra[189], ji, paprastai nedrįstanti kitų užkalbinti ar garsiai pasveikinti, dėl manęs nugalėjo baikštumą. Nei nuošali gyvensena, nei kaimietiškas, palyginti su kitų moterų įžūlumu, kuklumas, nei ramybės pomėgis, nei tylaus užsidarymo įprotis nesukliudė jai dėl manęs imtis veiklos. Brangioji mama,

---

[186] Novatila – vyresniojo Senekos brolio Novato duktė.

[187] Seneka gimė Ispanijos mieste Korduboje, bet vaikas buvo atvežtas į Romą, kur tėvas jau anksčiau buvo įsigijęs namus.

[188] Susirgęs kažkokia plaučių liga Seneka nuvyko gydytis į Egiptą, kur jo tetėnas ėjo Romos vietininko pareigas.

[189] Kvestūra – žemiausia pareigybių pakopa. Kvestoriai tvarkė valstybės finansus.

ji – tave atgaivinsianti paguoda, kiek galėdama glauskis ir prisirišk prie jos. Liūdintieji paprastai vengia mylimiausių žmonių, stengiasi savo skausmui įgyti laisvės, o tu patikėk jai savo mintis. Ar norėsi išlaikyti dabartinę būklę, ar jos atsikratyti, sesuo padės ir nutraukti skausmą, ir toliau sielvartauti. Bet, kiek pažįstu šios nepaprastai tobulos moters išmintį, ji neleis, kad tave nugaluotų nieko neduosianti širdgėla, ir pateiks savo pavyzdį. Aš esu buvęs jos elgesio liudininkas. Plaukiant ji neteko karštai mylimo vyro, mūsų tetėno, už kurio skaisti buvo ištekėjusi. Tačiau pakėlė ir širdperšą, ir baimę ir sudužus laivui, nugalėjusi audras, išgelbėjo jo kūną. Kiek daugelio moterų puikių darbų niekas nežino! Jei ji būtų gyvenusi kuklioje, dorybėmis besižavinčioje senovėje, tai menininkai būtų varžęsi, šlovindami žmoną, kuri pamiršusi silpnumą, pamiršusi net ir stipruolius gąsdinančią jūrą dėl vyro pakasynų patikėjo savo galvą pavojams ir galvodama apie vyro kapą nepabūgo pati likti nepalaidota. Dainos mini tą, kuri numirė vietoje vyro[190], bet dar gražiau yra rūpintis vyro palaidojimu, nekreipiant dėmesio į savo gyvybę. Didesnė yra toji meilė, kuri mažiau išlošia, esant vienodam pavojui. Po to niekas nebesistebi, kad per šešiolika metų, kai jos vyras valdė Egiptą, ji niekuomet nebuvo pastebėta viešoje vietoje, savo namuose nepriėmė nė vieno provincijos gyventojo, nieko dėl jo iš vyro neprašė ir nesileido pati būti prašoma. Taigi plepi ir mėgstanti valdytojus juodinti provincija, kurioje net nekaltieji neišvengdavo nešlovės, ją gerbė kaip vienintelį dorybės pavyzdį ir prikando palaidą liežuvį. O juk tai nepaprastai sunku tiems, kurie mėgsta net pavojingai pasišaipyti. Egiptas ir šiandien be perstojo trokšta, nors ir nesitikėdamas gauti, panašios moters. Didelis dalykas būtų buvęs, jei šešiolika metų provincija būtų ją gyrusi, bet didesnis, – kad apie ją nekalbėjo. Pasakoju ne siekdamas kaip dera ją pašlovinti (taip šykščiai ir paskubomis paminėdamas tik nubrėžiu apybraižas), bet kad suvoktum, jog ji – didžios dvasios moteris, jos nenugalėjo nei pataikavimas, nei godumas, kiekvienos valdžios palydovai

[190] Turima galvoje graikų mito herojė Alkestidė, dievams leidus, savanoriškai numirusi vietoje savo vyro Admeto.

ir pražūtis. Jau suirus laivui, mirties baimė neprivertė jos, reginčios sudužimą, prigludusios prie bedvasio vyro, stengtis pačiai išeiti, o ne jį išnešti. Parodyk tokią pat narsą, išvaduok sielą nuo širdgėlos ir elkis taip, kad niekas negalėtų pamanyti, jog gailiesi mane pagimdžiusi.

XX. Beje, nors visa būsi padariusi, kur buvusios, kur nebuvusios tavo mintys nenumaldomai vis kryps į mane ir nė vieno vaiko paveikslas dažniau neiškils prieš akis ne todėl, kad kiti būtų ne tokie brangūs, bet kad paprastai skaudamą vietą dažniau paglostome. Taigi žiūrėk, kokį mane turi įsivaizduoti: linksmą ir guvų žmogų, kuriam viskas puikiai klojasi. O ar ne puikiai, kai jokių rūpesčių neturinti siela gali skirti laiko savo darbams ir tai mėgaujasi lengvesniais užsiėmimais, tai trokšdama tiesos pakyla apžvelgti savos ir visatos gimties? Pirmiausia tiria įvairius kraštus ir jų išsidėstymą, paskui – aplinkui išsiliejusios jūros padėtį, pasikartojančius jos potvynius ir atoslūgius, po to skrodžia žvilgsniu visa, kas kelia siaubą tarp dangaus ir žemės, tą dėl griaustinio, žaibų, vėtrų, liūčių, sniego ir krušos pliūpsnių sumaištingą erdvę, pagaliau išraižiusi žemesnes sritis veržiasi į aukštybes ir mėgaujasi nepaprastai gražiu dieviško pasaulio vaizdu. Prisiminusi savo amžinumą, ji vaikšto iš vieno šimtmečio į kitą po praeitį ir ateitį.

Apie laimingą gyvenimą

1. Galijone[191], broli, visi trokšta laimingai gyventi, bet dauguma miglotai įsivaizduoja, kas sudaro laimingo gyvenimo esmę. Pasiekti laimę nėra lengva todėl, kad išklydęs iš kelio žmogus tuo greičiau nuo jos tolsta, kuo atkakliau į ją veržiasi. Žengiant priešinga kryptimi pats skubėjimas kaltas dėl didėjančio atstumo. Taigi pirmiausia reikia numatyti sieksimą tikslą, paskui pasidairyti priemonių jam kuo greičiausiai įgyvendinti. Jau kelyje (jei tik pasirinksime teisingą) suprasime, kaip toli kasdien nudrožiame ir kiek priartėjame prie būsenos, į kurią šaukia įgimtas troškimas. Kai be vadovo šen bei ten klaidžiojame, atsiliepdami į balsus ir šauksmus, kviečiančius traukti į skirtingas puses, gyvenimas sudyla klajonėse, o juk jis būtų per trumpas net tada, jei dieną naktį rūpintumės vidinio pasaulio tobulinimu. Taigi turint patyrusį, pažįstantį tą sritį, į kurią žengiame, vedlį, reikia nuspręsti, ko siekti ir kaip, mat čia ne tokios sąlygos kaip paprastose kelionėse, kur galima rasti kokį takelį ar nenuklysti, pasiklausus gyventojų. Čia dažniausiai apgauna visų pamėgtas arba labiausiai išvažinėtas vieškelis. Turime tvirtai užsibrėžti nesekti tarsi avių banda paskui kitus ir žingsniuoti ten, kur reikia, o ne ten, kur jie eina.

[Didžiausios nesėkmės ištinka todėl, kad derinamės prie kitų nuomonės, nusprendę, jog geriausias yra tas daiktas, kuriam visi pritaria.] Matydami daugybę pavyzdžių gyvename ne protingai, o panašiai į kitus. Štai iš kur toji vienas kitam ant galvos lipančių žmonių kamšalynė. Kaip grūdantis ir lamdantis baisiame sąmyšyje vienas griūdamas parverčia kitą, pirmasis pražudo paskesnįjį, taip ir gyvenime: žmogus ne tik pats klysta, bet ir klaidina kitus. Žalinga lygiuotis į žengiančius priekyje. Kiekvienas labiau linkęs patikėti

[191] Galijonas – Senekos brolis.

negu svarstyti, niekuomet nesamprotauja apie gyvenimą pats, bet visada tiki kitais, todėl iš kitų pasiimtos klaidos išmuša mus iš vėžių ir parbloškia. Žūvame vadovaudamiesi svetimais pavyzdžiais. Išsigelbėsime tik atsiskyrę nuo bandos. Dabar žmonės patys puoselėja savo nelaimes nepakęsdami protingų minčių. Panašiai esti rinkimuose, kai išrinkę ką nors pretoriais[192], kurių populiarumas paskui krinta, visi patys stebisi galėję taip daryti. Tą patį giriame, tą patį peikiame. Tokia kiekvieno balsų dauguma priimto sprendimo dalia.

II. Kai kalbame apie laimingą gyvenimą, neturi man sakyti kaip balsavimuose: „Atrodo, dauguma šioje pusėje." Vadinasi, toji pusė blogesnė. Žmonija dar nesitvarko taip, kad dauguma būtų už gėrį. Liaudies pritarimas – blogio įrodymas. Ieškokime to, kas geriausia, o ne to, kas įprasta, to, kas suteiktų mums amžiną laimę, o ne to, ką giria prastuomenė, nevykusi teisybės aiškintoja. Prastuomene vadinu ne tik pilkasermėgius, bet ir karūnuotuosius. Mat nežiūriu kūną dengiančių drabužių spalvos, spręsdamas apie žmogų nepasitikiu akimis, tiesai nuo apgaulės atskirti turiu geresnę, tikresnę žvalguonę: sielos gėrio tegu ieškos siela. Jei ji kada nors atsigaus, sugrįš į save, tai pripažins kraipiusi tiesą ir žmogus pasakys: „Geriau būčiau nedaręs to, ką dariau lig šiolei. Prisiminęs savo kalbas pavydžiu nebyliams tylėjimo, buvusius troškimus vadinu priešų prakeiksmu, tai, ko bijojau, (o gerieji dievai!) buvo daug vertingiau už tai, ko siekiau. Su daug kuo buvau susipykęs ir neapykantą iškeičiau į santaiką (jei tik su niekšais galima gyventi santaikoje), o pats su savimi dar nesusidraugavau. Visomis jėgomis stengiausi išsiskirti iš kitų ir pagarsėti kokioje nors srityje. Taip elgdamasis aš tik atsidengiau ginklų smūgiams ir leidausi kandžiojamas piktavalių. Pažvelk į tuos, kurie giria iškalbą, kurie prisiriša prie turtų, kurie padlaižiauja siekdami malonės, kurie aukština galią. Visi jie arba priešai, arba gali jais pasidaryti (o tai visiškai tas pats). Kiek garbintojų, tiek pavyduolių. Todėl aš verčiau ieškau tikrojo, vidi-

---

[192] Teisėtvarkos reikalus tvarkę aukšti Romos valdininkai.

nio, o ne išorinio gėrio. Kas traukia akį, prie ko žmonės sustoja, ką apstulbę rodo vieni kitiems, iš išorės žiba, o viduje – apgailėtinas šlamštas."

III. Ieškokime ne paviršutiniško, o tvirto ir pastovaus gėrio, nematomosios pusės grožio; ryžkimės kasti šį lobį. Jis netoli. Rasime. Tik reikia žinoti, kurlink tiesti rankas. Dabar lyg patamsyje praeiname pro šalį prasilenkdami su trokštama laime. Nenorėdamas tampyti tavęs aplinkui neminėsiu kitų vyrų nuomonių, nes jas išdėstydami ir atmesdami sugaištume daug laiko. Klausyk manosios. „Manosios" sakau todėl, kad nepriskiriu savęs vieno kurio nors žymaus stoiko mokyklai: pasilieku teisę turėti savo supratimą. Taigi vienu seksiu, kito mintis perimsiu tik dalinai, o pateikęs visų ankstesnių filosofų teiginius galbūt nė vieno nepeikdamas tarsiu: „Norėčiau pridurti štai ką." Kolei kas skelbiu gyvenimo pagal daiktų gimties dėsnius nuostatą (jai pritaria visi stoikai); nenuklysti nuo jos, būti ugdomam jos dėsnių ir pavyzdžių – išmintis. Taigi laimingas gyvenimas turi atitikti prigimtį. Taip esti tada, kai žmogus pirmiausia yra sveiko proto ir sugeba tą sveikatą išlaikyti; antra, kai jis stiprus ir veržlus, trečia, stebėtinai ištvermingas, viskam pasiruošęs, savo kūnu ir tuo, kas su juo susiję, rūpinasi be nerimastingo blaškymosi, stropiai tvarko naudingas gėrybes visai jomis nesižavėdamas, moka naudotis likimo dovanomis netapdamas jų vergu. Ir be mano pastabos supranti, kad tokio žmogaus sieloje viešpatauja nuolatinė ramybė, laisvė, nėra nieko, kas ją erzintų ar baugintų. Mat malonumams ir <...>[193] vietoje menkų, trumpų ir pačioms begėdystėms žalingų smagumų, iškyla didžiulis, neužtemdomas ir pastovus džiaugsmas, sielos ramybė ir santarvė bei kukli didystė. Silpnybė visada gimdo žiaurumą.

IV. Galima ir kitaip apibrėžti mūsų gėrio supratimą, tą pačią mintį išsakant kitais žodžiais. Ta pati kariuomenė čia plačiau išsiskleidžia,

---

193 Neišlikusi sakinio dalis.

čia į krūvą susitelkia arba viduriui atsitraukus išsilenkia sparnais, arba išsirikiuoja tiesia linija, bet jos jėga ir norai stovėti po tomis pačiomis vėliavomis, kad ir kaip ji tvarkytųsi, lieka tie patys. Taip ir aukščiausiojo gėrio apibrėžimą galime ištęsti, plačiai išdėstyti arba sutraukti, sutrumpinti. Taigi bus tas pats, jei pasakysiu: „Didžiausias gėris – tai niekinanti likimo išdaigas ir pasitenkinanti dorybėmis siela." Arba: „Nenugalima dvasios jėga, turinti gyvenimo patirtį, ramiai atliekanti savo darbus, žmogiška, rūpestinga tiems, su kuriais bendrauja." Galima ir taip apibrėžti: „Laimingu vadiname tokį žmogų, kuriam neegzistuoja joks gėris ir blogis, išskyrus dvasios gėrį ir blogį, kuris yra garbingas, tenkinasi dorybe, kurio likimo išdaigos nei išaukština, nei palaužia, kuris nežino didesnio už paties sau duotą gėrį, kuriam tikrasis malonumas yra malonumų niekinimas."

Jei norėtum išsiplėsti, tai tą pačią mintį galime apvilkti vis kitais ir kitais rūbais, palikdami sveiką ir nepaliestą esmę. Iš tiesų, kas mums trukdo laimingu gyvenimu pavadinti laisvą, tiesią, neįbauginamą ir tvirtą sielą, nepažįstančią nei baimės, nei aistros? Garbingumas yra vienintelis jos gėris, gėdingumas – vienintelis blogis. Visi kiti dalykai – menkaverčiai; jie nei prideda laimės, nei atima, pasirodydami ir išnykdami nei didina gėrio, nei naikina. Taigi ant šio pamato stovintis žmogus noromis nenoromis visą laiką jaus nuolatinį linksmumą ir gilų, iš širdies gelmių plaukiantį džiaugsmą, bus patenkintas savo vidumi ir nenorės nieko didesnio už jo turinį. Ar gali šis dalykas prilygti menkiems, niekingiems, trumpiems mūsų kūniūkščio pojūčiams?! Malonumų vergu tapęs žmogus tą pačią akimirką patenka ir į kančios vergiją. Pamatysi, kokią nelabą ir žalingą vergovę vilks tas, kurį pakaitomis valdys malonumai ir kančios, tie nepastoviausi, savivališkiausi viešpačiai. Taigi reikia išeiti į laisvę. Ją teikia ne kas kita, kaip abejingumas likimui. Tik tuomet atsiras tas neįkainojamas gėris, saugiai besijaučiančios dvasios ramybė bei didybė ir išvijus paklydimus iš tiesos pažinimo atsiradęs didingas nekintantis džiaugsmas, gerumas, sielos sklaida. Visa tai žmogų džiugins ne kaip gėrybės, bet kaip savojo gėrio padariniai.

Kad jau paleidau liežuvį, tai pasakysiu, jog laimingu gali būti pavadintas tas, kuris dėl teisingo protavimo nieko netrokšta ir nieko nebijo. Ir uolos, ir gyvuliai nejaučia baimės ir liūdesio, tačiau jų niekas nepavadins laimingais, nes jie nesuvokia laimės. Dėk į tą pačią vietą ir tuos žmones, kuriuos buka prigimtis bei savęs paties nesupratimas nubloškia tarp gyvulių ir negyvų daiktų. Nė per nago juodymą nesiskirs jie vieni nuo kitų: gyvuliai neturi proto, o tokių žmonių sąmonė – išklypusi, sau kenkianti, nepastovi. Negali būti laimingas tiesos neįžvelgiantis žmogus. Taigi laimingas gyvenimas remiasi teisingu, tikru sprendimu ir yra nekintamas. Juk tuomet neaptemusi, laisva nuo visų blogybių sąmonė sugeba išvengti ne tik kankynių, bet ir peštelėjimų. Visada ji stovės kur stovėjusi, net nirštant ir šėlstant likimui nesitrauks iš vietos. Nors malonumai apsupa mus iš visų pusių, skverbiasi visokiausiais keliais, lepina sielą, įvairiomis vilionėmis gundo visą mūsų asmenybę ar atskiras jos dalis, koks mirtingasis, turintis bent lašelį žmogiškosios savigarbos, norės per dienas ir naktis svaigti nuo geismų ir pamiršęs sielą atsiduos kūno įgeidžiams?!

V. „Bet ir siela, – tvirtina jis, – turės savo malonumų.“ Tegu turi, tegu tampa prabangos ir malonumų vertintoja, prisipildo viso to, kas teikia smagių pojūčių. Paskui tegu pagalvos apie praeitį ir prisiminusi senus pasismaginimus tedžiūgaus laukdama naujų, tesurikiuos į vietas savo norus ir kūnui auginant dabarties lašinius tesiųs mintis į ateitį. Tai man atrodo apgailėtina, nes kvaila rinktis blogį užuot pasiėmus gėrį. Be sveiko proto niekas nebūna laimingas; žmogus, siekiąs blogio vietoje gėrio, yra sutrikusio proto. Taigi laimingas yra sugebąs teisingai spręsti žmogus. Laimingas dėl dabarties, kad ir kokia būtų, jis patenkintas nesipriešina savo padėčiai. Laimingas tas, kuriam protas paveda visus reikalus.

VI. Ir malonumus didžiausiu gėriu laikantys žmonės mato, į kokią bjaurią vietą jie nustūmė gėrį. Jie tvirtina, kad malonumai negali būti atskirti nuo dorybės, ir sako, jog garbingas gyvenimas yra malonus, o malonus gyvenimas – garbingas. Nesuprantu, kaip jie

sujaukia į krūvą tokias skirtingybes. Kodėl, – klausiu jus, – kodėl malonumai negali būti atskirti nuo dorybės? Gal todėl, kad bet koks gėris kyla iš dorybės, iš jos šaknų išdygsta ir tai, ką jūs mėgstate, ko siekiate? Jei jie būtų neatskiriami, tai nematytume, jog kai kas yra malonu, bet negarbinga, o kai kas iš tiesų labai garbinga, bet atšiauru ir skausmingai pasiekiama.

Be to, nereikia pamiršti, kad malonumai veda į šlykščiausią gyvenimą, o dorybė neįsileidžia blogio. Kai kurių žmonių nelaimė – ne malonumų stoka, o patys malonumai. To nebūtų, jei dorybė galėtų susimaišyti su malonumais. Ji dažnai jų neturi, bet niekuomet nepasigenda. Kodėl gi tu derini skirtingus, netgi priešingus dalykus? Dorybė – tai didystė, aukštuma, karalienė, pergalė, stiprybė, o malonumas – purvas, vergovė, silpnybė, nepastovumas. Jo vieta ir būstas – landynės ir smuklės. Dorybę rasi šventovėje, forume, kurijoje[194], ji pirmutinė miesto sienų gynėja, ji dulkėta, įdegusi, sudiržusiais delnais. Malonumas paprastai slapstosi, ieško patamsio, sukinėjasi apie pirtis ir maudykles, apie vietas, bijančias edilo[195] žvilgsnio. Jis išglebęs, silpnas, dvokia vynu ir tepalais, išblyškęs ar pasirausvinęs skruostus, išsitepliojęs dažais. Didžiausias gėris yra nemirtingas, negali išnykti, nepažįsta persisotinimo ir gailėjimosi. Tiesi mintis juk niekad neiškrypsta, nesipiktina savimi, nieko tobulame gyvenime nekeičia. O malonumas pradeda blėsti dar beliepsnodamas. Jis užima nedaug vietos, taigi greitai ją užpildo, paskui kelia bjaurėjimąsi ir po pirmo protrūkio atslūgsta. Judrios prigimties dalykuose nėra nieko tikra. Taigi negali būti tvirto branduolio ten, kur viskas akimirksniu ateina ir išeina, toks daiktas išnyksta benaudojamas. Vis veržiasi į pabaigą ir dar nespėjęs gimti rieda į pražūtį.

VII. Kaip čia yra? Juk malonumų turi ir gerieji, ir blogieji. Paleistuvius ištvirkavimas džiugina ne mažiau kaip garbingus žmones – pavyzdinga gyvensena. Todėl senoliai nurodė, kad reikia siekti doro

[194] Kurija – Romos senato posėdžių vieta.

[195] Edilai – Romos miesto tvarką palaikiusieji pareigūnai.

gyvenimo, o ne malonaus. Malonumą turime padaryti ne tiesos ir geros valios vadu, o palydovu. Prigimtis turi būti vadas, o protas ją stebi, klausia jos patarimo. Taigi tarp gyvenimo pagal prigimties dėsnius ir laimingo gyvenimo reikia dėti lygybės ženklą. Parodysiu, kas tai yra. Stropiai ir drąsiai rūpinsimės atitinkančiais prigimtį kūno poreikiais kaip duotais tik šiai dienai ir prandingsiančiais, nevergausime jų įnoriams, neleisime, kad mus valdytų svetimi mūsų prigimčiai dalykai. Kūno smagybės ir mažareikšmiai reikalai užims tokią vietą, kokią stovykloje pagalbiniai būriai ir lengvai ginkluoti kariai. Tegu jie paklūsta, o ne įsakinėja. Tik tada jie naudingi protui. Tikrojo vyro tegu negadina išoriniai dalykai, neįveikiamas tesižavi jis tik savo dvasios turtais. Tegu pasitikėdamas savimi būna bet kam pasiruošęs, tebūna savo gyvenimo kūrėjas. Jo pasitikėjimas tegu remsis žinojimu, žinojimas – tvirtybe, jo sprendimai tebūna pastovūs, be jokių taisymų. Net jei nepridurčiau, savaime suprantama, kad toks vyras bus darnus, tvarkingas, visur elgsis kilniai ir atlaidžiai. Jo jausmuose tegu įsikurs tikrasis protas, nurodantis jausmams gyvenimo principus, nes nėra daugiau iš ko pradėti, semtis jėgų ir į ką sugrįžti. Juk visata taip pat yra viską aprėpianti, ir pasaulio vairininkas Dievas stengiasi išsilieti į išorę, tačiau iš visur grįžta į save. Tą patį tedaro mūsų sąmonė. Nors ji lydi jausmus, per juos siekia išorę, tegu lieka ir jų, ir savęs valdovė. Taigi pasidarys viena darni jėga bei galia ir gims tikrasis protas, neskaidomas prieštaravimų, visada tvirtos nuomonės, sampratos ir įsitikinimų. Šitaip išsidėstęs, jis susiderina, sakyčiau, susigieda su savo dalimis ir pasiekia aukščiausiąjį gėrį. Nėra jam kreivo, slidaus kelio, nėra kliūčių ar nuosmukių. Jis viską darys pagal savo norą, neatsitiks nieko nelaukta. Visi darbai neš gėrį, bus lengvi, miklūs, darbininkas nesitrauks atgal. Nerangumas ir svyravimas yra kovos ir blaškymosi ženklas. Todėl drąsiai galima tvirtinti, jog didžiausias gėris yra sielos darna. Dorybės bus ten, kur sutarimas ir vienybė, o ydos neša prieštaravimus.

VIII. „Betgi tu pats, – sako jis, – dorybę gerbi todėl, kad lauki iš jos kokio nors malonumo.“ Pirmiausia, jei dorybė ir teikia malonu-

mo, tai ne dėl jo siekiame dorybės, ne tik malonumus ji teikia. Ji stengiasi ne vien dėl to, bet jos pastangos siekiant kitų tikslų atneša ir malonumų. Javams išpurentoje dirvoje išdygsta ir viena kita gėlė, bet ne dėl šių akį džiuginančių piktžolių įdėta tiek darbo, sėjėjas turėjo kitą tikslą, o tai – papildomas prieduras. Taip ir malonumas yra ne mokestis už dorybę, ne jos priežastis, bet priedėlis. Džiaugsmas kyla ne iš malonumo, o priešingai – malonumas iš džiaugsmo. Didžiausias gėris glūdi pačiame vertinime ir proto tobulybėje. Kai baigęs kelią protas sudaro uždarą ratą, jis pasiekia aukščiausiąjį gėrį ir jam nebėra ko daugiau trokšti. Juk nieko nėra šalia visumos, už pabaigos. Taigi klysti klausdamas, ko dar, be dorybės, siekti. Ieškai kažko aukščiau viršūnės. Teiraujiesi, ko aš siekiu iš dorybės? Jos pačios. Juk ji nieko geresnio neturi, pati savimi apsidovanoja. Ar šito maža? Aukščiausias gėris yra nepalaužiama sielos tvirtybė, įžvalgumas, iškilnumas, sveikata, laisvė, darna, grožis. Ar ir po šių žodžių reikalauji kažko didesnio už visa tai? Kam kiši malonumą? Juk aš ieškau gėrio žmogui, o ne pilvui. Gyvulių ir žvėrių pilvas talpesnis.

IX. „Tu, – sako jis, – apsimeti nesuprantąs mano žodžių. Aš juk tvirtinu, kad niekas negali gyventi maloniai negyvendamas garbingai. Gyvuliai ir žmonės, matuojantys gėrį ėdalo kiekiu, su tuo neturi nieko bendra. Aiškiai ir atvirai pareiškiu, kad mano maloniu vadinamas gyvenimas pasiekiamas tik padedant dorybei." O kas nežino, kad jūsų malonumuose skęsta didžiausi kvailiai, kad jais smaguriauja ištižėliai, kad net pati siela sau teikia daugybę žemos rūšies malonumų. Pirmiausia – tai išdidumas ir nepaprastas savęs vertinimas, iki dangaus pasikėlusi puikybė, akla ir buka savimeilė, lengvapėdiškumas, vaikiškas džiūgavimas dėl niekų, paskui – kandumas, įžeidinėjimo smagybe besidžiaugiąs pasipūtimas, dykinėjimas, tingios, savo reikalus pramiegančios sielos išglebimas. Dorybė kratosi viso to, pirma įžvalgiai įvertina malonumus papurčiusi sau už peties, kad nesnaustų, paskui įsileidžia ir net pačios giriamus laikydama per nieką džiaugiasi ne juos įsileidusi, bet pažabojusi. O juk, pasak jūsų, malonumų pažabojimas yra skriauda

aukščiausiajam gėriui. Tu malonumu žaviesi, aš tramdau, tu juo mėgaujiesi, aš naudojuosi, tu laikai didžiausiu gėriu, aš – visai ne gėriu. Tu viską darai dėl malonumo, aš – nieko.

X. Sakydamas, kad nieko nedarau dėl malonumo, kalbu apie išminčių, žmogų, kuriam, mano nuomone, vienam prieinami malonumai. Nevadinu išminčiumi to, kurį kažkas valdo, net jei ir ne malonumai. Ar gali malonumų gerbėjas priešintis vargui, pavojui, skurdui ir daugybei kitų žmogui gresiančių negandų?! Kaip jis žvelgs mirčiai į akis, kaip iškęs skausmą? Ar jo, nugalėto tokio švelnaus priešininko, nenugalės pasaulio griausmai ir pačių žiauriausių priešų gauja? „Jis elgsis taip, kaip lieps malonumai." O ar nematai, kiek daug jie patars? Sakai: „Nieko negražaus negalės įsakyti, nes dorybė neleis." Ar ir vėl nematai, koks tas aukščiausias gėris, kuriam išlaikyti reikia sargo? Kaipgi dorybė valdys malonumus, sekdama paskui juos, jei sekimas yra paklūstančiojo savybė, o įsakinėjimas – valdančiojo? Kodėl valdančiąją galią jūs nustumiate į galą? Dorybei siūlote išties neprastas pareigas: ragauti malonumus. Bet žiūrėkime, ar išlieka dorybė žmonėse, kurie ją taip įžeidžiamai supranta. Juk praradusi esmę dorybė negali turėti to vardo. Taigi kalbėdamas apie tai parodysiu daugelį malonumo vergų, kuriuos likimas dosniai apdovanojo ir kurie tačiau vadintini blogais žmonėmis. Pažvelk į Nomentą ir Apicijų[196], verdančius žemių ir jūrų turtus (taip jie vadina), apžiūrinėjančius visokiausių rūšių gyvūnus, atgabentus ant jų stalo. Pažvelk į tuos, kurie nuo rožėmis apibertų guolių žvelgia į savo šunvaišes džiugindami ausis garsų skambesiu, akis – reginiais, o gomurį – gardėsiais. Švelnūs, minkšti apklotai glosto jų kūną, o kad ir nosis turėtų ką veikti, kvepalais apšlakstoma lėbavimų vieta. Sakysi juos skęstant malonumuose, tačiau jiems nebus gera, nes ne gėriu jie džiaugiasi.

XI. „Jiems bus blogai, – sako jis, – daugybė įvykių drums sielą, o prieštaringos nuomonės neduos ramybės protui." Sutinku, kad

[196] Nomentas (I a. pr. Kr.) ir Apicijus (I a. po Kr.) – garsūs Romos gurmanai.

taip yra, bet nors jie kvailiai ir lengvapėdžiai, nors juos graužia atgaila, jie patirs daug malonumų, nes jų tol neslegia joks sunkumas, kol jie neturi sveiko proto ir (tai daugeliui pasitaiko) dūksta beprotiškai linksmindamiesi, šėlsta kvatodami. O išminčiaus malonumai santūrūs ir saikingi, netgi menki, kuklūs ir vos pastebimi, bet kadangi jie ateina nekviesti, patys save išsikvietę, tai nėra nei liaupsinami, nei ypatingo džiugesio teikia. Malonumai įsiterpia į gyvenimą jį padažydami kaip išdaiga ar juokas rimtoje dramoje. Todėl anie tegu nejungia nesuderinamų dalykų, nededa dorybės prie malonumų, nes ši klaida patinka tik niekšams. Šis paskendęs malonumuose, nuolatos raugėjantis girtuoklis žino smagiai gyvenąs, bet mano, kad ir dorai, nes girdi malonumus esant neatskiriamus nuo dorybės; be to, savo ydas jis vadina išmintimi ir skelbia, kad jas reikia slėpti. Taigi jie lėbauja ne Epikūro[197] skatinami, bet apnikti ydų, savo palaidumą slepia filosofijos glėbyje ir susirenka ten, kur nugirsta giriant malonumus. Jie nežiūri, kad Epikūro malonumas blaivus ir rimtas (dievaži, nuoširdžiai kalbu), bet sulekia, vien išgirdę tą žodį, ieškodami savo geiduliams kokio nors prieglobsčio ir užuovėjos. Taip jie praranda vienintelę teigiamą nenaudėlių savybę – gėdą. Giria tai, dėl ko anksčiau rausdavo, ir didžiuojasi ydomis. Neįmanomas jaunuomenės atgimimas ten, kur gerbtini dalykai užleido vietą bjauriam ištižimui. Malonumų šlovinimas pražūtingas štai kuo: garbingi pamokymai lieka nepastebėti, o tai, kas gadina, – visiems kaip ant delno.

XII. Aš pats esu tos nuomonės (pasakysiu, neįtikdamas savo bendraminčiams), jog Epikūro mokslas – gerbtinas, teikiąs teisingus patarimus ir geriau pažiūrėjus net griežtas. Iš tikrųjų malonumus jis sutraukia į kruopelytę ar dulkelę, mat malonumui taiko tas pačias taisykles kaip ir mes dorybei. Jis liepia malonumui paklusti prigimčiai. Bet palaidumas juk nesitenkina tuo, ko užtenka prigimčiai. Tai kaip čia išeina? Tas, kuris tinginystę, rajumą, ištvirkimą, vadina laime, ieškodamas gero vardo blogam dalykui pridengti,

[197] Epikūras (341–270) – graikų filosofas.

ateina į Epikūro mokyklą, paviliotas dviprasmiškų jos šūkių ir atsiduoda ne tokiems malonumams, apie kuriuos ten kalbama, bet tokiems, kokių pats trokšdamas atsidangina. Toks ima išvedžioti, kad jo ydos neprieštarauja Epikūro mokymui, todėl jis ir nuolaidžiauja joms ne bailiai, ne paslapčiom, o ištvirkauja, nepanarindamas galvos. Taigi aš neteigiu kaip daugelis mūsiškių, kad Epikūro teiginiai yra begėdysčių mokykla, tik sakau: nepelnytai jis turi blogą vardą. Šitaip galima tvirtinti tik gerai apžiūrėjus vidų, išorė duoda pamatą gandams ir skatina nekokią nuomonę. Atrodo taip, lyg narsus vyras būtų apsivilkęs moters drabužiais. Jam galima pasakyti: „Tavo dorovė tyra, garbė – nepažeista, tavo kūnas neatsidavęs jokiam bjauriam pasismaginimui, bet tavo rankose – timpanas." Reikia išsirinkti garbingą vėliavą bei raginantį sielą šūkį, o šis pataikauja kūnui ir kviečia ateiti beregint ateisiančias ydas. Dorybę pasiekęs žmogus teikia tobulo garbingumo vaizdą. Malonumų sekėjas atrodo silpnas, palaužtas, visai nevyriškas. Jis įkris į pamazgų duobę, jei kas nors nenumalšins jame malonumų, nepasakys, kuriuos riboja natūralus troškimas, kurie skrieja galvotrūkčiais ir niekada nesibaigia: kuo daugiau žmogus jų semia, tuo labiau jie neišsemiami. Tegu dorybė žengia priekyje, tada nepavojingas kiekvienas žingsnis. Nesaikingi malonumai kenkia, o dorybei vedant nereikia bijoti, kad ko nebūtų per daug, nes saikas – joje pačioje. Gėris niekada nevargsta dėl didumo. Tu – protinga būtybė. Sakyk, kas gali būti geriau už protą? Jei tau patinka dorybės ir malonumo derinys, jei nori eiti į laimę lydint šiam dvejetui, tai dorybė tegu ves, o malonumas teseks iš paskos tarsi šešėlis, sėlinantis paskui kūną. Tik dvasios skurdžius gali paversti dorybę, tą didžiausią šventenybę, malonumo tarnaite.

XIII. Dorybė tegu eis pirma, ji teneš vėliavas. Turėkime malonumų, bet būkime jų šeimininkai ir tramdytojai. Šį tą jie išprašys iš mūsų, bet nieko teneprivers daryti. Žmonės, atidavę pirmenybę malonumams, netenka ir vieno, ir kito. Mat praranda dorybę ir ne jie malonumus, o juos pačius malonumai valdo: tokie arba kamuojasi dėl jų stokos, arba dūsta nuo pertekliaus. Nelaimingi, kai malo-

numai juos palieka, dar nelaimingesni, kai užgriūva. Taip audra, užklupusi jūrininkus Sirčių mariose, čia išmeta į seklumą, čia blaško šėlstančiose bangose. Visa tai įvyksta dėl per didelio nesusilaikymo ir aklos meilės kokiam nors dalykui. Žmogui, siekiančiam blogio vietoje gėrio, pasisekimas pavojingas. Kaip sunku ir pavojinga medžioti žvėris, net sugavus laikyti rizikinga (mat jie dažnai sudrasko savininkus), taip pramogautojai įpuola į baisią nelaimę pasidarydami savo malonumų aukomis. Kuo daugiau malonumų, kuo jie didesni, tuo mažesnis ir nuolankesnis yra tas, kurį žmonės vadina laimingu. Norėčiau sustoti prie šio vaizdo. Medžiotojas, tykojantis žvėrių guolių ir ketinantis

spęst žabangas žvėrims

bei labai mėgstantis

su šunim apsupt kalnagūbrius[198],

sėlindamas jų pėdsakais palieka svarbesnius reikalus, atsisako daugelio pareigų. Taip ir malonumų sekėjai viską palieka antroje vietoje ir pirmiausia netenka laisvės, išmainydami ją į pilvo užgaidas. Jie ne perka malonumus, o parsiduoda jiems.

XIV. „Kas gi trukdo, – sako jis, – dorybę su malonumais sulieti į vieną vietą ir sukurti aukščiausiąjį gėrį taip, kad tas pats būtų ir garbinga, ir malonu?“ Bet garbingumo dalis tegali būti tik garbingumas. Aukščiausias gėris nebus tyras matydamas savyje kai ką, kas nėra gėris. Netgi dorybės pagimdytas džiaugsmas, būdamas gėris, nėra absoliutaus gėrio dalis; linksmumas ir ramybė – irgi, nors jų atsiradimo priežastys ir labai gražios. Tai geri dalykai, bet jie – aukščiausiojo gėrio padariniai, jie neįeina į jį. Kas sieja malonumus su dorybe, ir dar nelygiomis dalimis, tas dėl vienos gėrybės trapumo pažaboja visa, kas gyva kitoje, ir pavergia laisvę, kurios negalima nugalėti tik tada, kai nieko už ją nėra vertingesnio. Tokiam žmogui prisireikia likimo, o tai – didžiausia vergystė. Prasideda nera-

198 Abi citatos paimtos iš Vergilijaus poemos „Georgikos“ (I. 139–140). Vertė Antanas Dambrauskas.

mus, kupinas įtarinėjimų, bailus, drebąs dėl atsitiktinumų, priklausantis nuo aplinkybių gyvenimas. Tu nebeduodi dorybei tvirto, nejudamo pamato, liepi jai stovėti liumpsinčioje pelkėje. Nėra didesnės liumpos už atsitiktinumo laukimą ir kūno poreikių bei su kūnu susijusių veiksnių kaitą. Kaip gali toks žmogus paklusti Dievui, ramiai pasitikti visa, kas jam atsitinka, nesiskųsti lemtimi, geraširdiškai teisinti savo negandas, jei jį sukrečia mažiausias malonumų ir skausmų dilgtelėjimas?! Nebus jis nei tėvynės gynėjas, nei gelbėtojas, nei draugų užtarėjas, jeigu jam malonumai terūpi. Taigi didžiausias gėris tegu užkopia ten, iš kur jo jokia jėga nenustums, kur neprieis nei skausmas, nei viltis, nei baimė – niekas, kas siekia sumažinti aukščiausiojo gėrio teisę. Ten užkopti gali tik dorybė, tik ji sugeba įveikti statų šlaitą, ji tvirtai ten stovės ir ne tiek kentėdama, kiek savo noru pakels viską, kad ir kas atsitiktų. Ji žinos, jog bet kokie laikmečio sunkumai yra gamtos dėsnis, ir kaip geras karys ištvers žaizdas, skaičiuos randus, o perverta ieties mirs mylėdama vadą, už kurį žūva su senu pamokymu širdyje: sek Dievu! Daugelis skundžiasi, verkia ir vaitoja jėga verčiami atlikti įsakytus darbus ir nenoromis pildo paliepimus. Kokia kvailystė! Nejaugi geriau būti tempiamam, negu pačiam sekti?! Dievaži, tik bepročiai ir neišmanantys savo būties sąlygų žmonės, ko nors trūkstant ar užgriuvus negandai, stebisi, silpnadvasiškai pakelia vargus, kurių pasitaiko tiek geriesiems, tiek blogiesiems. Turiu galvoje ligas, mirtis, luošumą ir kitus aukštyn kojomis apverčiančius žmogaus gyvenimą dalykus. Narsiai pasitikime pasaulio dėsnių duotas kančias prisiekdami ištverti tai, kas tenka mirtingiesiems, ir neliūdėti dėl to, ko patys negalime išvengti. Esame gimę priklausomi. Laisvė yra klusnumas Dievui.

XV. Taigi tikroji laimė glūdi dorybėje. Ką dorybė tau patars? Pirma: nei gėriu, nei blogiu nevadinti to, kas neišplaukia nei iš dorybės, nei iš blogybės. Antra: būti atspariam ir tam blogiui, kuris kyla iš gėrio, stengtis, kiek tai leista, būti panašiam į Dievą. Kas tau žadama už tai? Dideli, beveik dieviški dalykai. Niekas tavęs nieko nevers, nieko nestokosi, būsi laisvas, saugus, nebaudžiamas, nie-

ko veltui nebandysi, niekas tau nieko nedraus. Viskas vyks taip, kaip pageidausi, nieko neatsitiks prieš tavo valią, nuomonę ir norą. „Tai kaip čia išeina? Ar laimingam gyvenimui užtenka dorybės?" O kodėl gi jos turėtų neužtekti, tokios tobulos ir dieviškos? Net per daug. Ko gali trūkti visus troškimus palikusiam vyrui? Ko reikia lauke tam, kurio turtas viduje? Tačiau dar tebesiekiančiam dorybės žmogui, net jei ir spėriai žengia pirmyn, kol dar grumiasi su žemiškais reikalais nenusimetęs šių pančių ir kitokių mirtingiesiems skirtų grandinių, reikia kažkokio likimo atlaidumo. Kuo jie visi skiriasi? Vieni vos pririšti, kiti prirakinti, net prikaustyti už rankų ir kojų. Didesnių dalykų siekiantis žmogus pakyla aukščiau, atpalaiduoja grandines, jis dar ne laisvas, bet jau panašus į laisvąjį.

Tačiau koks nors filosofijos plūdikas kaip paprastai gali pasakyti: „Kodėl tu drąsiau šneki negu gyveni? Kodėl ir nuolankesniais žodžiais kalbi su galingesniu, ir pinigus laikai būtinu daiktu, ir jaudiniesi dėl nuostolių, ir ašaroji išgirdęs apie žmonos ar draugo mirtį, ir saugai gerą verdą, nerimsti dėl šmeižtų? Kodėl tavo dvare daugiau ištaigos už būtiną natūraliems poreikiams? Kodėl pietaudamas nesilaikai savo taisyklių? Kodėl tavo indai labiau spindi, negu derėtų? Kodėl tavo svečiai geria už tave patį senesnį vyną? Kam toks namo išplanavimas? Kam sodini medžius, teikiančius vien šešėlį? Kodėl tavo žmonos auskarai verti prašmatniausių namų? Kodėl vergai vilki brangiais drabužiais? Kam tau reikia įmantraus patarnavimo? Kodėl indai išdėstomi ne bet kaip, o pagal taisykles? Kam laikai mėsos pjaustymo meistrą?" Jei nori, gali dar pridurti: „Kodėl turi valdų užjūryje, ir dar tiek daug, kad net ir pats nesusigaudai? Kodėl taip begėdiškai esi apsileidęs, kad nepažįsti keleto savo vergų, o gal esi toks turtingas, kad turi jų daugiau, negu gali įsidėmėti?" Paskui aš dar pridėsiu radęs daugiau priekaištų sau, negu tu tikiesi. Dabar tik šitaip atsakysiu. Aš nesu išminčius ir pasotindamas tavo piktą džiaugsmą sakau, jog juo ir nebūsiu. Reikalauk iš manęs, kad būčiau ne lygus su geriausiais, bet geresnis už bloguosius. Man užtenka, kad kasdien atsisakau kokios nors ydos ir peikiu savo klaidas. Aš dar neišgijau ir neišsigydysiu, aš ruošiu

lengvinančias priemones nuo savo podagros, o ne tikrus vaistus. Esu patenkintas, jei priepuoliai retesni ir mažiau kamuoja. Nors aš ir raišas, bet palyginti su jumis esu greitakojis. Aš čia neginu savęs. Esu nugrimzdęs visokių ydų gelmėn. Ginu tą žmogų, kuris yra šio to pasiekęs.

XVI. Sakai: „Vienaip kalbi, kitaip darai." Didžiausi niekšai, kiekvieno doro žmogaus priešai priekaištavo Platonui, Epikūrui, Zenonui[199]. O juk visi šie dėstė, ne kaip jie patys gyvena, bet kaip reikia gyventi. Aš kalbu apie dorybę, o ne apie save, ir kai prikišu ydas, pirmiausia prikišu sau. Kai galėsiu, gyvensiu taip, kaip reikia. Jūsų nuodingas, piktas džiūgavimas neatbaidys manęs nuo gėrio ir tas užkratas, kuriuo šlakstote kitus ir žudotės patys, man nekliudys be perstojo girti ne tokį gyvenimą, kokį gyvenu, o tokį, kokį reikia gyventi, nesutrukdys garbinti dorybę ir iš tolo šliaužti jai iš paskos. Nejau galiu laukti, kad nieko neįžeis piktadarys, nepagailėjęs nei Rutilijaus, nei Katono[200]? Visi jiems atrodys per daug turtingi, jei kinikas Demetrijus[201] neatrodo pernelyg didelis skurdžius. Beje, šis tvirtas vyras, kovojąs su visais prigimties poreikiais, yra daug vargingesnis už kitus kinikus, nes anie draudė turėti, o jis – ir trokšti. Na, o šie sako, kad jis nėra visiškas elgeta. Tačiau tu juk matai: jis paskelbė ne dorybės, o neturto pažinimą.

XVII. Jie tvirtina, jog epikūrininkas filosofas Diodoras, kuris prieš keletą dienų nusižudė persipjaudamas gerklę, pasielgė ne pagal Epikūro nuostatas. Vieni tame jo poelgyje įžvelgia beprotybę, kiti – staigų būdą. O juk šis laimingas ir grynos sąžinės vyras išeidamas iš gy-

[199] Platonas (428–347 m. pr. Kr.) – graikų filosofas, Akademijos įkūrėjas. Zenonas (333–264 m. pr. Kr.) – graikų filosofas, stoicizmo pradininkas.

[200] Publijus Rutilijus Rufas (II–I a. pr. Kr.) – karvedys, valstybės veikėjas. Būdamas Azijos provincijos vietininku, sąžiningai dirbo savo darbą, bet jį ėmė kaltinti tie, kuriems kliudė vykdyti machinacijas. Įsižeidęs išvyko iš Romos į savanorišką tremtį ir ligi gyvenimo pabaigos gyveno Mitilenėse ir Smirnoje. Markas Porcijus Katonas Utikietis (95–46 m. pr. Kr.) – sąžiningas romėnų politikas, karštas demokratijos ir laisvės gynėjas.

[201] Demetrijus – I a. po Kr. filosofas kinikas.

venimo išsiteisino, pagyrė uoste atsidūrusio ir pritvirtinusio prie inkaro laivą keleivio ramybę, tardamas (šių žodžių nenorite klausytis, tarytum jums reikėtų tą patį daryti):

Nugyvenau ir likimo skirtąjį laiką praleidau.[202]

Apie vieno gyvenimą, o kito mirtį samprotaujate aplodami didžių, ypatingos šlovės nusipelniusių vyrų vardus lyg niekingi šuniūkščiai, sutikę nepažįstamus žmones. Jums apsimoka, kad niekas neatrodytų geras, tarsi svetima dorybė priekaištautų dėl visų jūsų klaidų. Pavydžiai lyginate taurios dvasios spindesį su savo purvu nesuprasdami, kokią žalą sau darote. Jei dorybės sekėjai yra gobšūs, gašlūs, garbėtroškos, tai kokie gi esate jūs, kurie nekenčiate vien dorybės vardo? Sakote, kad niekas nesielgia taip, kaip kalba, ir negyvena pagal savo pamokymų pavyzdį. Kas čia nuostabaus, kad jie kalba apie stiprius, milžiniškus, išvengiančius bet kokių gyvenimo audrų dalykus? Kad jie bando nulipti nuo kryžių, prie kurių kiekvienas iš jūsų pats prisikala? Pasmerktas nusikaltėlis kybo ant tik dviejų sukryžiuotų mietų, o tie, kurie savanoriškai prisikala, – ant tiek kryžių, kiek turi aistrų. Jie žavingai plūsta ir dygiai įžeidinėja kitus. Manyčiau, jog nereikėtų skirti jiems dėmesio, jeigu kai kurie nuo savo kryžiaus neapspjaudytų praeivių.

XVIII. „Filosofai nedaro taip, kaip kalba." Tačiau jie daug padaro tuo, kad kalba, kad nužymi garbingo gyvenimo gaires. Jei jie ir elgtųsi pagal savo žodžius, tai kas būtų už juos laimingesnis?! O kolei kas nereikia niekinti gerų žodžių ir gerų minčių sklidinų širdžių. Reikia girti žmones, užsiiminėjančius sveikais dalykais, net jei tie užsiėmimai nedaro poveikio. Kas čia nuostabaus, kad jie, priėję prie aukštikalnės, neužkopia į viršūnę? Bet jei esi vyras, vertink bandančius užkopti, net jei jie ir paslysta. Gerbtinas tas žmogus, kuris matuodamas ne savo, bet apskritai gimties duotas jėgas dvasios pastangomis bando siekti aukštų tikslų, mėgina ir svajoja apie

[202] Vergilijaus „Eneidos" (IV. 653) citata. Vertė Antanas Dambrauskas.

didesnius už milžinų darbus. Tas žmogus sau prisiekė: „Aš į mirtį žvelgsiu tokiomis pat akimis kaip ir į komediją. Aš paklusiu vargams, kad ir kokie sunkūs jie būtų, kūną sustiprinęs dvasios jėgomis. Aš vienodai niekinsiu ir esamą, ir nesamą turtą, neliūdėsiu, jei jis atsidurs kitur, nesididžiuosiu, jei žėrės šalia manęs. Aš abejingai žvelgsiu ir į besiartinantį, ir į tolstantį likimą. Aš į visas žemes žiūrėsiu kaip į savo, o į savo – kaip į visų. Aš gyvensiu galvodamas, jog esu gimęs dėl kitų, ir už tai dėkosiu gimčiai. Ar galėjo ji ką dar geriau nuveikti mano labui?! Mane vieną padovanojo visiems, man vienam – visus. Ką turėsiu, nei saugosiu, nei švaistysiu manydamas, jog didžiausias mano turtas – tai deramai išdovanotos dovanos. Jas vertinsiu ne skaičiumi ir svoriu, bet gaunančiojo kokybe. Nusipelniusiam žmogui niekada nebūsiu davęs per daug. Kiekvienas darbas man bus sąžinės, o ne garbės reikalas. Ką bedaryčiau, darysiu taip, lyg žiūrėtų visa tauta.
Valgymo ir gėrimo tikslas bus prigimties poreikių patenkinimas, o ne pilvo prikimšimas ir ištuštinimas. Draugams būsiu malonus, priešams atlaidus ir kuklus, paslaugą atliksiu nemaldautas, garbingų prašymų visada palankiai išklausysiu. Savo tėvyne laikysiu visą pasaulį. Jį valdo dievai, jie yra virš manęs, aplink mane, jie – mano darbų ir žodžių vertintojai. O jei kada gamta vėl panorės atsiimti gyvybę arba protas prabils apie tai, išeisiu parodęs, kad mylėjau gryną sąžinę, taurius užsiėmimus, neribojau niekieno, pirmiausia savo laisvės.“ Kas numatys sau tokį tikslą, norės ir sieks, tas prasiskins kelią pas dievus. O anas gal jo ir nepasieks, bet bus

kritęs dėl užmojo didžio[203].

Jūs, kurie nekenčiate dorybės ir jos puoselėtojų, nedarote nieko nauja. Taip vengia saulės ligotos akys, taip vengia žibančios dienos nakties gyviai: akinami pirmųjų spindulių, jie skuodžia į savo landynes ar bijodami šviesos slepiasi plyšiuose. Maurokite, mankštinkite nelaimingą liežuvį, šmeiždami doruosius pulkite, kąskite; greičiau dantis išsilaužysite, negu įkąsite.

---

[203] Ovidijaus „Metamorfozių“ (II. 328) citata. Vertė Antanas Dambrauskas.

XIX. „Kodėl tas filosofijos mylėtojas gyvena taip turtingai? Kodėl sako, jog turtus reikia niekinti, bet jų turi? Kodėl mano, kad gyvybę reikia niekinti, bet gyvena? Kodėl niekina sveikatą, bet kruopščiausiai ją saugo ir trokšta kuo geriausios? Muilo burbulu laiko ištrėmimą, pareikšdamas: „Kas čia bloga persikelti?" Tačiau jei gali, nusensta tėvynėje. Tvirtina nesant jokio skirtumo tarp ilgesnio ir trumpesnio laiko, tačiau, kai niekas netrukdo, stengiasi prailginti amžių ir gerokai nukaršęs mėgautis nesukriošusia senatve." Betgi išminčius sako, jog šituos dalykus reikia niekinti ne tam, kad jų neturėtume, o kad nesijaudintume dėl jų. Jis ne visiškai jų atsisako, bet neliūdi jų netekęs. O likimui juk daug saugiau padėti turtą ten, iš kur jis gali atsiimti be valdytojo dejonių. Markas Katonas[204] gyrė Kurijų, Konkuranijų[205] ir tuos laikus, kai pilietis, turėdamas keletą sidabro gabaliūkščių, gaudavo cenzoriaus[206] pastabą, o juk pats Markas Katonas turėjo keturiasdešimt milijonų sestercijų. Be abejo, mažiau už Krasą[207], bet daugiau už cenzorių Katoną[208]. Juos palyginus išeis, kad Katono Jaunesniojo ir Katono Vyresniojo turto skirtumas buvo didesnis negu Katono Jaunesniojo ir Kraso. Ir jei jam būtų tekę didesni lobiai, nebūtų atstūmęs. Mat išminčius nemano esąs nevertas likimo dovanų. Nemėgsta turtų, bet vertina juos labiau už skurdą, ne į širdį, o į savo namus įsileidžia, neišmeta atėjusių, o saugo, norėdamas didesnes lėšas skirti įgyti dorybei.

XX. Nėra abejonių, kad turėdamas daugiau lėšų išmintingas vyras turi daugiau galimybių tobulinti savo sielą negu skursdamas. Skurdžiui būdinga viena dorybės rūšis: nepasiduoti klaidoms ir

---

[204] Turimas galvoje Markas Porcijus Katonas Utikietis, dar vadintas Katonu Jaunesniuoju.

[205] Manlijus Kurijus Dentatas (III a. pr. Kr.) – romėnų politikas ir karvedys, atsisakęs jam už nuopelnus valstybės paskirto didelių žemės valdų ir gyvenęs kukliai. Tiberijus Korunkanijus (III a. pr. Kr.) – romėnų politikas, vyriausiasis žynys, garsėjęs kuklia gyvensena.

[206] Cenzorius – piliečių turto sąrašus sudarinėjęs ir moralę stebėjęs valdininkas.

[207] Karvedys ir politikas Markas Licinijus Krasas (115–53 m. pr. Kr.) buvo pramintas Turtuoliu.

[208] Markas Porcijus Katonas Vyresnysis (234–149 m. pr. Kr.) – romėnų politikas, karvedys, rašytojas. Garsėjo griežtais dorovės, ištikimybės protėvių gyvensenai reikalavimais. Vėliau laikytas idealaus romėno pavyzdžiu.

priespaudai, o turtuoliui plačiai atsiveria vartai į susivaldymą, dosnumą, uolumą, mokėjimą tvarkytis, didžiadvasiškumą. Išminčius nepeiks savęs dėl žemo ūgio, tačiau norėtų būti aukštas ir tiesus. Jis jausis sveikas ir su negalios prispaustu kūnu, be vienos akies, tačiau labiau norėtų kūno tvirtybės. Žinodamas, kad jo siela sveikesnė už kūną, pakęs prastą sveikatą, bet trokš kuo geriausios. Nors jis teigia, jog kai kurie dalykai iš esmės nėra svarbūs, tačiau jie šį tą prideda prie nuolatinio iš dorybės kylančio pasitenkinimo. Turtai išminčiui kelia nuotaiką ir džiugina taip kaip jūrininką – palankus ir stiprus vėjas, kaip visus – geras oras ar atokaita žiemą. Nė vienas išminčius (turiu galvoje mūsiškius, kuriems vienintelis gėris yra dorybė) neteigs, jog net tie dalykai, kuriuos vadiname beskirčiais, turi šiek tiek svarbos, o kai kurie yra už kitus svarbesni. Vieni jų užsitarnauja šiek tiek pagarbos, kiti – daug. Turėk galvoje: turtai yra tarp svarbesnių. Prikiši: „Kodėl iš manęs tyčiojiesi, jei jie tau tą patį reiškia, kaip ir man?" Žinok, ne tą patį. Jei mano turtai pradings, tai be jų pačių aš nieko nepraradsiu, o tu apstulbtum, atrodytum pats savęs netekęs, jei jie tave paliktų. Man turtai tik šį tą reiškia, tau jie – esmė. Pagaliau aš – turtų valdovas, tu – jų vergas.

XXI. Liaukis draudęs filosofams turėti pinigų, nes niekas dar nenubaudė išminčiaus skurdu. Teturi filosofas lobių krūvas, bet jie iš niekieno neatimti, neapšlakstyti svetimu krauju, o įgyti be skriaudos, ne šlykščiais būdais. Jie garbingai ateina ir garbingai išeina, dėl jų niekas nedūsauja, nebent pavyduolis. Didink juos, kiek nori, liks garbingi. Kas nors norėtų, kad tie turtai būtų jo, bet niekas negalės pasakyti, kad jie jo yra. Išminčius neatstums likimo dosnumo ir garbingai įgytu labu nei girsis, nei raus dėl jo. Tačiau turės kuo pasigirti, jei atidaręs duris ir įleidęs piliečius galės ištarti: „Kas atpažins savo daiktą, teišsineša." Didis ir nepaprastai turtingas tas vyras, jei po šių žodžių jam liks tiek pat, kiek turėjo! Dar kartą kartoju: jei jis ramiai, nenuogąstaudamas leis žmonėms daryti kratą, jei niekas pas jį nieko savo neras, tai drąsiai ir viešai tesivadins turtuoliu.

Išminčius nė vienai nedorai įgytai dešimtinei neleis peržengti savo slenksčio, bet neniekins, nevarys lauk didelių lobių, likimo dovanos ir dorybės vaisiaus. Kodėl jis turėtų neleisti jų į gerą vietą? Tegu ateina, apsigyvena. Nei girsis jais, nei slėps. Pagyros yra buko pasipūtėlio savybė, o slapstymas – baikštaus menkystos, kuris dedasi turįs užantyje kažin kokių gėrybių. Ne, kaip sakiau, neišmes jų iš namų. Ką kalbės, taip darydamas? „Turtai nenaudingi?“ Ar: „Nemoku jais naudotis?“ Kaip galėdamas ir pėsčias nukeliauti jis geriau važiuos važiuotas, taip galėdamas būti skurdžius norės būti turtingas. Valdys lobius lyg lengvus ir beregint nuskrisiančius daiktus taip, kad nei kitiems, nei jam pačiam nebūtų sunkenybė. Jis dovanos... Ko pastatėte ausis? Ko ištiesėte rieškučias? Dovanos arba doriesiems, arba tiems, kuriuos galės padaryti dorus. Dovanos labai atidžiai išrinkdamas vertingiausius ir prisimindamas, jog turi sau duoti išlaidų ir pajamų sąskaitą. Dovanos tik dėl teisingų ir girtinų priežasčių, nes nesėkmingas dovanojimas yra gėdingas praradimas. Jo kišenė bus pasiekiama, bet neskylėta, iš jos daug išeis, bet nieko neiškris nejučiomis.

XXII. Jei kas mano, jog dovanoti lengva, tai klysta. Šis dalykas yra nepaprastai sunkus, kai žmogus skirsto sąmoningai, o ne staigaus postūmio pagautas švaisto šen bei ten. Šiam duodu, idant pelnyčiau palankumą, anam grąžinu skolą, šitam padedu, to pasigailiu. Kai kam pataisau piniginius reikalus, idant skurdas nepaklaidintų ar nepasiglemžtų vertingo žmogaus. Vieniems neduosiu, nors jiems trūksta, nes jei ir duočiau, jiems vis tiek trūks, antriems pasiūlysiu, tretiems primygtinai įsprausiu. Čia negaliu būti aplaidus ir niekada taip stropiai neužsirašau į skolos knygas kaip dovanodamas. „Nejaugi, – klausi tu, – dovanoji tam, kad atsiimtum?“ Kad nežūtų. Dovana tegu bus ten, iš kur ji neprivalo, bet gali būti susigrąžinta. Geradarystė tegu bus panaši į giliai paslėptą lobį, kurį išsikasi tik tuomet, kai būtinai prisireiks. Turtingas vyras ir namuose turi dideles galimybes geradarystei. Kas rodys dosnumą tik vilkintiems togomis? Gimtis man liepia būti naudingam žmonėms. Vergams ir laisviesiems, kilmingiems ir atleistiniams, tu-

rintiems tikrąją laisvę ar tik draugų akivaizdoje duotą[209]. Nejaugi tai svarbu? Proga geradarystei atsiras visur, kur tik sutiksi žmogų. Taigi išminčius gali leisti savo pinigus ir namuose rodydamas dosnumą, nes dosnumą vadiname žodžiu „liberalitas" ne todėl, kad apdovanojami laisvieji, bet todėl, kad plaukia iš laisvos sielos[210]. Išminčius niekada neduoda piktadariams ir nedorėliams, bet radęs vertą žmogų jo dosnumas niekada neišsenka ir liejasi upeliu. Taigi neiškreipkite garbingai, drąsiai, įkvėptai išminties mylėtojų sakomų žodžių prasmės. Įsidėmėkite: vienas dalykas yra išminties mylėtojas, kitas – išminčius. Pirmasis tau pasakys: „Kalbu apie kilnius dalykus, bet kol kas skęstu aibėje ydų. Netaikyk man mano taisyklių. Save tobulindamas ir formuodamas išsikeliu aukštą idealą; kai pasieksiu, ką esu užsibrėžęs, reikalauk, kad darbai atitiktų žodžius." Pasiekęs žmogui skirtą aukščiausiąjį gėrį su tavimi kalbės kitaip. Jis pasakys: „Pirmiausia neturi sau leisti vertinti geresnius už save. Aš jau esu nepatikęs niekšams, o tai – teisumo įrodymas. Bet tau pateiksiu ataskaitą, kad neatstumiu jokio mirtingojo. Klausyk, ką žadu, kaip ką vertinu. Neigiu, kad turtai yra gėris. Jei jie būtų gėris, darytų žmones gerus. Kadangi daiktas, kurį turi ir nedorėliai, negali būti pavadintas gėriu, aš jų taip ir nevadinu, tačiau pripažįstu, jog jie turėtini ir teikia daug gyvenimo patogumų. Taigi, klausykite, kaip čia išeina, kodėl turtų nepriskiriu prie gėrio ir ką kita juose įžvelgiu negu jūs, nors abeji sutariame, kad jų reikia. Apgyvendink mane visko pertekusiuose namuose, padėk sočiai aukso ir sidabro, aš nepradėsiu žavėtis savimi, nes, būdami pas mane, jie nėra manyje. Perkelk mane ant Rąstinio tilto[211], nusviesk tarp elgetų, neniekinsiu savęs, sėdėdamas šalia ištiesusių ranką išmaldai pavargėlių. Nesvarbu, kad trūks duonos riekės, jei netrūks galimybės numirti. Tai kaip? Žinoma, aš labiau norėčiau anų spindinčių namų negu tilto. Padėk mane tarp puikių baldų, skoningoje aplinkoje, nemanysiu esąs laimingesnis, dėvėdamas

[209] Buvo keli vergų paleidimo į laisvę būdai, teikę nevienodas teises atleistiesiems. Paleidimas draugų akivaizdoje garantavo ne visas pilietines teises.

[210] Žodžiai „liberalitas" („dosnumas") ir „liber" („laisvas") laikyti bendrašakniais.

[211] Seniausias Romos tiltas per Tiberį, ant jo rinkdavosi elgetos.

minkštą apsiaustą ar guldydamas svečius ant purpurinių užtiesalų. Pakeisk patalus, nebūsiu nelaimingesnis dėdamas pavargusią galvą ant šieno pagalvės, gulėdamas ant čiužinio iš cirko nendrių[212], kyšančių pro suplyšusią drobę. Tai kaip? Žinoma, labiau norėčiau pasirodyti žmonėms apsivilkęs pretekstą[213] ir <...>[214] nurodinėjąs priežastis negu nuogais pečiais arba <...> Tegu visos dienos eina įkūnydamos mano troškimus, tegu nauji džiūgavimai susipina su senaisiais, ne dėl to sau patiksiu. Pakeisk malonius laikus priešingais, tegu sielą iš ten į čia blaško nuostoliai, gedulas, antpuoliai, tegu kiekviena valanda bus sklidina aimanų, nesakysiu esąs varguose atsidūręs vargšas, nekeiksiu kurios nors dienos; juk esu numatęs, kad nė viena man nebus juoda. Tai kaip? Žinoma, labiau norėčiau tramdyti džiaugsmus negu malšinti skausmus."

Tasai Sokratas[215] tau kalbės taip: „Padaryk mane visų genčių nugalėtoju, tegu malonus Liberio[216] vežimas veža triumfuojantį mane nuo kraštų, kur pateka saulė, iki Tėbų, tegul karaliai manęs klausia penatų teisių[217], tvirtai būsiu įsitikinęs, jog esu žmogus, visų lyg Dievas klausiamas patarimo. Šalia šios tokios aukštos viršūnės padėk staigų kritimą į bedugnę: svetimame krašte tempdamas neštuvus su pavergėjų grobiu, didinsiu išdidaus ir žiauraus nugalėtojo šlovę. Varomas paskui triumfo vežimą nesijausiu menkesnis kaip pats jame važiuodamas. Tai kaip? Žinoma, labiau norėčiau nugalėti negu patekti į nelaisvę.

Niekinsiu visą likimo karalystę, bet jei bus galima pasirinkti, imsiu iš jos tai, kas geriau. Kad ir kas man tektų, taps gėriu, bet norėčiau, kad ateitų lengvesni, malonesni, mažiau kamuojantys dalykai. Nesitikėk, kad dorybes galima kaip nors pasiekti be vargo, tačiau vienoms reikia botago, kitoms – žąslų. Kaip kopiantis į

[212] Žirgų lenktynių vieta, Didysis cirkas, buvo drėgname slėnyje, tad šalia jo augo nendrės.

[213] Preteksta – aukštų valdininkų toga raudonais apvadais.

[214] Šio sakinio pabaiga yra blogai išlikusi.

[215] Sokratas (470–399 m. pr. Kr.) – graikų filosofas, neteisingai apkaltintas ir pasmerktas myriop.

[216] Romėnišku Liberio vardu pavadintas graikų dievas Dionizas buvo, pasak mito, gimęs Tėbuose, bet užaugo Rytuose ir grįžo į gimtinę važiuotas žvėrių traukiamu vežimu.

[217] Penatai – namų dievai, maisto atsargų globėjai. Penatų teisės – šeimos galvos ir kitų šeimos narių teisės.

statų kalną žmogus išsilaiko tik palinkęs, taip kai kurios dorybės jau yra ant šlaito, kai kurios tik pradeda lipti. Be abejo, ropščiasi, stengiasi, braunasi kantrybė, stiprybė, ištvermė ir kitos sunkumams besipriešinančios ir likimą pajungiančios dorybės. Kaip čia išeina? Ar neaišku, jog nuokalne eina dosnumas, saikingumas, švelnumas? Jie apsaugo sielą nuo nuosmukio, o anos aukščiau minėtos dorybės ją smarkiai ragina ir skatina. Taigi skurde pasitelksime mokančias kautis, stipresnes, o turtuose – atidesnes, galinčias žengti su našta ir nelygioje vietoje. Taip padalinęs labiau norėčiau naudotis ramesnėmis, o ne tomis, kurios sunkia kraują ir prakaitą. „Taigi, – sako išminčius, – ne aš kitaip gyvenu, negu kalbu, bet jūs kitaip girdite, jūsų ausis pasiekia tik žodžių garsas, neieškote jų prasmės."

XXIII. „Tai koks skirtumas tarp manęs, kvailio, ir tavęs, išminčiaus, jei abu norime turėti?" Didžiausias. Išmintingam vyrui turtai tarnauja, kvailį – valdo; išminčius turtams nieko neleidžia, o jums turtai leidžia viską. Tarytum kas juos būtų jums pažadėjęs amžiams, priprantate prie savo lobių ir prisirišate, o išminčius tada daugiausia mąsto apie skurdą, kai skęsta turtuose. Karvedys niekuomet nepasitiki taika taip smarkiai, kad nesiruoštų karui: jis paskelbtas, net jei mūšiai nevyksta. O jus verčia ragu dangų rėžti gražūs namai, tarytum jie negalėtų nei sudegti, nei sugriūti, jūs stulbstate prieš visokias gėrybes, tarytum jų neištiks joks pavojus, lyg jos bus stipresnės už visa kita, ką sunaikinti likimas turi jėgų. Dykinėdami žaidžiate su turtais, nenumatydami jų keliamų pavojų. Panašiai apsupti svetimų kraštų žmonės nepažindami karo prietaisų tingiai stebi apgulėjų darbą ir nesupranta, kam reikia tų tolėliau renčiamų statinių. Tas pats išeina ir jums: apkerpėjate tarp savo reikalų ir negalvojate, kiek pasiruošusių pasičiupti vertingą grobį negandų gresia iš visų pusių. Kad ir kas nusineštų išminčiaus turtus, jam paliks visą lobį, nes jis gyvena, džiaugdamasis dabartimi ir ramus dėl ateities. „Nieko tvirčiau, – sako tasai Sokratas ar kas nors kitas, turintis tokią pat teisę ir galią į žmonių reikalus, – sau neįsikaliau kaip įsitikinimo nepa-

kreipti savo gyvenimo pagal jūsų nuomonę. Surinkite visus savo įprastus žodžius, man atrodys, jog ne vainojate, o zirziate lyg apgailėtini kūdikiai." Šitaip kalbės tas, kuriam teko išmintis, kuriam nepažįstanti ydų širdis įsako barti kitus ne iš neapykantos, bet norint pagydyti.

Jis dar pridurs: „Tai, kad manęs nevertinate, yra bloga ne man, bet jums, nes žmogus, šaukiąs, jog nekenčia dorybės ir puoląs ją, neteikia jokios vilties. Neįžeisite manęs, kaip dievų neįžeidžia aukurų griovėjai. Bet blogas tikslas ir sumanymas atsiskleidžia ir ten, kur negali pakenkti. Jūsų zaunijimai man rūpi tiek, kiek Maloningajam Didžiajam Jupiteriui poetų paikystės. Vienas jam pritaisė sparnus, kitas – ragus, trečias nupiešė jį svetimoteriaujantį ir namie nenakvojantį, ketvirtas – žiaurų dievams, penktas – neteisingą žmonėms, šeštas – kilmingųjų ir net giminaičių grobiką, septintas – tėvažudį, iš tėvo paveržusį karaliaus valdžią. Tokie jų veikalai padarė, kad žmonės, patikėjusieji dievus esant tokius, prarado nuodėmės gėdą. Nors manęs ir nepaliečia šie jūsų užgauliojimai, tačiau jūsų labui raginu: gerbkite dorybę, patikėkite tais, kurie šaukia ilgai ėję paskui ją kaip kažką didinga, kurie kviečia sekti kaip paskui kasdien vis didingiau atrodantį dalyką ir garbinkite ją kaip dievus, o jos skelbėjus – kaip pranašus. Kam nors užsiminus apie tuos šventuosius raštus, pagarbiai tylėkite. Šis žodis nėra kilęs iš žodžio „pagarba", kaip daugelis mano; jis įsako tylėti, idant būtų galima deramai atlikti apeigas, idant niekas nepašnibždėtų kokio netinkamo žodžio. Daug svarbiau jums įsakyti, kad tuomet, kai skelbiama toji pranašystė, atidžiai klausytumėte prikandę liežuvius. Kai koks nors purtantis sistrą[218] žmogėnas meluoja įsakytas, kai kitas, susimanęs nukirsti savo dilbius, kadaruojančia rankos dalimi susikruvina žastus ir pečius, kai kokia nors keliais šliaužiojanti moteris urzgia, kai drobiniais marškiniais apsivilkęs lauru vainikuotas senis viduryje dienos nešdamasis deglą sušunka, kad koks nors dievas yra supykęs, jūs visi subėgate,

[218] Sistras – tarškynė, naudota Izidės ir kai kurių kitų neromėniškų dievų adeptų. Senekos laikais Romoje pasirodė įvairių tikėjimų ir religijų skelbėjų.

klausotės jų ir tuo maitindami buką siauraprotystę tvirtinate, jog jis yra Dievo siųstas.

XXIV. Štai Sokratas iš kalėjimo, kurį įeidamas apvalė ir padarė garbingesnį už visas kurijas, šaukia: „Kokia beprotybė, kokia priešiška dievams ir žmonėms prigimtis yra polinkis šmeižti dorybes ir piktais žodžiais įžeidinėti šventenybes! Jei galite, girkite geruosius, jei ne, eikite toliau. Jei norite lavinti savo šlykštų savivaliavimą, tai pulkite vieni kitus. Nesakau, kad šventvagiškai elgiatės, užgauliodami dangų, bet bergždžiai stengiatės. Kadaise Aristofanas[219] iš manęs šaipėsi, visa komedijų rašytojų gauja laidė nuodų pertvinkusius sąmojus, bet mano dorybė žėrėte sužėrėjo dėl to, kad buvo puolama. Jai apsimoka būti visiems rodomai ir bandomai, nes žmonės geriau suvokia jos didystę tuomet, kai smogę pajunta jos jėgas. Akmens tvirtybę žino tik jo skaldytojai. Aš stūksau kaip iš jūros seklumos kyšanti uola, kurią be perstojo plaka iš visur suplaukusios bangos, tačiau nei nustumia, nei per amžius daužydamos sunaikina. Šokinėkite į akis, puldinėkite, nugalėsiu kantrybe. Trenkdamas tvirtai ir nenugalimai kliūčiai kiekvienas pats sau duobę kasasi. Todėl pasiieškokite kokios nors minkštos ir paslankios medžiagos savo ietims įsmeigti. Jūs turite laiko iššniukštinėti kitų trūkumus ir bet ką teisti: „Kodėl šio filosofo prabangūs namai? Kodėl prašmatnūs jo pietūs?“ Ant kito pastebite šiaudą, o ant savęs ir vežimo nematote. Panašiai išeitų, jei koks nors bjaurus raupsuotasis juoktųsi iš puikaus kūno apgamų ar intapų. Prikiškite Platonui, kad prašė pinigų, Aristoteliui, kad ėmė, Demokritui, kad jų nepaisė, Epikūrui, kad išleido, man primeskite Alkibiadą ir Fedrą[220] jūs, kurie būtumėte labai laimingi, jei kada tektų pakartoti mano ydas. Kodėl verčiau nepažvelgiate į savąsias blogy-

---

[219] Aristofanas (445–386 m. pr. Kr.) – graikų komedijų rašytojas, kūriniuose išjuokęs Sokratą.

[220] Platonas (427–347 m. pr. Kr.) – graikų filosofas, Sirakūzų valdovo parduotas į vergiją ir išpirktas vieno draugo. Graikų filosofas Aristotelis (384–322 m. pr. Kr.) buvo Aleksandro Didžiojo auklėtojas, tad gaudavo atlyginimą. Graikų filosofas Demokritas (460–370 m. pr. Kr.) pasiėmė mažiausią tėvo trims sūnums palikto turto dalį. Alkibiadas ir Fedras – Sokrato mokiniai, užtraukę nešlovę mokytojui Sokratui.

bes, iš visų pusių apsiautusias, vienas – gadinančias odą, kitas – spirginančias pačią širdį? Žmogui nėra duota tiek daug (net jei nesuvokiate savo padėties), kad turėtumėte marias laisvo laiko plakti liežuviais geresniuosius.

Šito nesuprasdami savo likimui pritaikote svetimą veidą, kaip tie, kuriems pramogaujant cirke ar teatre namuose kas nors numiršta, bet jie dar to nežino. O aš, žvelgdamas iš aukščiau, matau, kokios audros gresia jums veikiai pratrūksiant debesiui arba jau visai arti prisėlino, pasiruošusios pasigrobti jus ir visa, ką turite. Nejau tai dar tik bus? Ar ne dabar, net jei dar nejaučiate, kažkoks viesulas sukioja ir ritinėja vienu sykiu tų pačių dalykų ir vengiančias, ir siekiančias jūsų sielas, tai aukštai pakeldamas, tai į bedugnę nublokšdamas?!“

Apie sielos ramybę

I. (Serėnas)[221]. Betyrinėjant išryškėjo, kad kai kurios mano ydos, Seneka, yra atviros, aiškios, tarytum ant delno padėtos, kai kurios – neryškios ir slaptingos, kai kurios – nenuolatinės, periodiškai sugrįžtančios. Šias pavadinčiau sunkiausiomis, puolančiomis kaip besibastantys aplink ir laukiantys progos priešai. Jos neleidžia nei palaikyti karo būklės padėtį, nei nerūpestingai mėgautis taika. Tačiau labiausiai pastebima mano būsena (kodėl negalėčiau tau lyg gydytojui prisipažinti tiesos?) yra štai kokia: nesu nei sąžiningai išsilaisvinęs iš to, ko bijojau arba nekenčiau, nei, antra vertus, šioms ydoms pasidavęs. Mano padėtis nėra blogiausia, bet labai verksminga ir dirginanti: nei pakartas, nei paleistas. Nekalbėk, kad visų ydų daigai gležni, o laikas jiems suteikia diržingumo ir kietumo. Puikiai žinau, jog verčiantys vargti dėl netikrų vertybių dalykai, (turiu galvoje aukštą rangą, iškalbos šlovę bei visa kita, kas priklauso nuo svetimos nuomonės), pamažėle išauga, o tai, kas ugdo ir patraukliais atspalviais padažo tikrąsias jėgas, laukia metų metus, kol ilgas laikas pamažu uždeda spalvą. Bet aš bijau, kad visam kam tvirtybės teikiantis įpratimas man šios ydos neįsmeigtų dar giliau. Ilgai bendraujant pamilstama ir blogis, ir gėris. Savo tarp tų dviejų būsenų svyruojančios ir nei prie teisingumo, nei prie klaidingumo nepasukančios sielos silpnumą galiu parodyti tau ne iš karto, bet išskirstęs dalimis. Pasakysiu, kas man esti, o tu surasi, kaip toji liga vadinama. Prisipažįstu: nepaprastai mėgstu saikingai gyventi. Netraukia nei dėl tuščio pasipūtimo įmantriai užtiesiamas guolis, nei iš skrynios ištrauktas drabužis, nei suslėgtas į klostes ir kamuotas tūkstančiu kitų būdų, kad spindėtų, bet naminis, pigus rūbas, nei rūpestingai laikytas, nei baimingai dėvimas. Maistas patinka ne tas, kurį šimtai vergų

---

[221] Anėjus Serėnas – Senekos draugas.

gamino ir spokso valgant, ne prieš daugelį dienų užsakytas, ne daugybės tarnų patiektas, bet lengvai įgyjamas ir paprastas, neretas ir nebrangus, visur jo pilna, nekenkia nei piniginei, nei skrandžiui, toks, kurio suvalgius nereikės vemti. Tarnu renkuosi neišlavintą ir netašytą, namuose užaugusį vergą, bevardžio meistro gamintą sidabrą vartoju paveldėtą iš savo kaimiečio tėvo, o stalą – ne žavintį žvilgsnį dryžių įvairove, ne garsėjantį mieste ir pritraukiantį išrankiausių žinovų būrius, bet pastatytą naudotis, tokį, prie kurio užklydusios nė vieno svečio akys negaiš mėgaudamosi ir neužsiliepsnos pavydu.
Nors gyvenu tuo visiškai patenkintas, bet perskrodžia širdį puikiai išmankštinti jauni vergai, puošniau nei iškilmingoms eisenoms aprengta ir auksu išpuošta nelaisvoji šeimyna, spindintis tarnų būrys, pertekę brangenybių namai ir nuo per visus plyšius išbirusių turtų žėrintys stogai, nuolatos prie gėrybių švaistytojų prikibusi palydovų minia. Ar dar priminti skaidrutėlio vandens sroves, tekančias aplink pokylių menes, ir tas visas puošmenas atitinkančius valgius? Mane, ateinantį iš ilgalaikės saikingos gyvensenos erdvės, iš visų pusių užplūsta žibėte žibanti, aplinkui skambanti prabanga. Mano rikiuotė truputėlį pradėjo svyruoti. Man lengviau prieš prabangą nukreipti sielą, o ne akis. Taigi grįžtu namo ne blogesnis, bet liūdnesnis, pradedu gūžtis menkavertėje savo aplinkoje, įsėlina tyli graužatis ir abejonė: gal anas gyvenimas geresnis. Tos mintys nepakeičia manęs, bet truputėlį sukrečia.
Man patinka vykdyti mokytojų įsakymus ir būti valstybės reikalų sūkuriuose, patinka aukštos pareigos ir fasciai[222]. Jų siekiu ne tam, kad gviešČiausi purpuro apvadais apvedžioto rūbo ar virbų ryšulio, o tam, kad būčiau pravartesnis ir naudingesnis draugams, artimiesiems ir visiems piliečiams, o pagaliau ir visai žmonijai. Pasiryžęs ir pasiruošęs seku Zenonu, Kleantu, Chrizipu[223]. Tačiau juk nė vienas iš jų neužsiėmė valstybine veikla, tik visi į ją siuntė. Kai kas nors pradeda smarkiai daužyti neįpratusią sielą, kai susitinku ką ar gėdinga, kaip kiekvieno žmogaus gyvenime dažnai pasitaiko,

[222] Fasciai – virbų ryšuliai, aukštųjų Romos valdininkų ženklai.

[223] Zenonas (333–264 m. pr. Kr.), Kleantas (331–231 m. pr. Kr.), Chrizipas (280–204 m. pr. Kr.) – graikų filosofai.

ar ką labai nelengva, ar daug laiko atimantį menkavertį reikalą, metu veiklą ir kaip nuvargusi banda skubinuosi namo. Nutariu apriboti gyvenimą keturiomis sienomis: „Niekas tegul neatims nė dienos, nes niekados deramai neatsilygins už šitokias išlaidas. Siela gilinsis į save, rūpinsis savimi, neužsiims tuo, kas jai svetima, kas gali būti smerkiama. Pasinersiu nei visuomeninių, nei asmeninių rūpesčių nežinančion ramybėn.“ Bet kai narsūs veikalai atitiesia dvasią, kai kilnūs pavyzdžiai ragindami bado širdį, maga paknopstomis dumti į forumą, vienam pasitarnauti žodžiu, kitam darbu. Gal ir nepagelbėsiu, bet bent jau bandysiu padėti. Maga forume pažaboti kokio nors nelabos sėkmės aukštai iškelto asmens puikybę.
Užsiėmęs kūryba būnu įsitikinęs, jog, dievaži, geriau yra žvelgti į pačią dalyko esmę ir jos verčiamam prabilti, o žodžius pavesti veikalo turiniui; kur esmė ves, ten tegu seka neišdailinta kalba. „Kam reikia kurti amžinus veikalus? Nori padaryti, kad ainiai tave prisimintų? Tačiau juk esi gimęs mirčiai; tylios laidotuvės turi mažiau sunkumų. Norėdamas prastumti laiką, paprastu stiliumi rašyk sau, o ne šlovei. Tai dienai triūsiant, reikės mažiau vargo.“ Antra vertus, kai didingos mintys palengvina sielą, ji tampa išrankesnė žodžiams ir aukštesnė, trokšta išsakyti tai, kuo kvėpuoja, ir kalba pakyla iki aptariamojo dalyko iškilnumo. Tada pamiršęs įstatymą ir slegiantį teismą, iškylu aukštai, žodžius tardamas jau nebe savo burna.
Nebevardydamas atskirybių pasakysiu, jog visur mane persekioja kupino gerų ketinimų vidinio pasaulio silpnumas. Būgštauju, kad pamažu neišskysčiau arba (dėl to dar neramiau), kad amžinai nekybočiau kaip ant plauko. O galbūt yra daugiau pavojų, negu aš pats numatau. Mat draugiškai žvelgiame į tai, su kuo esame susigyvenę, palankumas priešinasi norui teisti.
Manau, jog daugelis būtų pasiekę išmintį, jei nebūtų manę, kad jau yra pasiekę, jei nebūtų truputį savęs apgaudinėję, jei kai kur nebūtų užsimerkę. Juk netiesa, kad kitų pataikavimas mus labiau žudo negu mūsų pačių. Kas išdrįsta sau pasakyti tiesą? Kas garbintojų ir meilikautojų gaujos apsuptas vis dėlto labiausiai nepadlaižiauja pats sau? Taigi, jei turi kokį vaistą, galintį sustabdyti mano siūbavimą, prašyčiau laikyti mane vertu būti tavo skolininku už

ramybę. Žinau, kad šie mano sielos judesiai nėra pavojingi, negresia sąmyšiu. Norėdamas tiksliau išreikšti savo nusiskundimą, pasakysiu, kad mane ne audra kamuoja, o jūros liga. Taigi pašalink visa, kas čia bloga, ir padėk vargstančiam netoli kranto.

II. (Seneka). Jau seniai, Serėnai, tylomis klausiu savęs, į ką panaši ši sielos aistra. Labiausiai tinkančiu pavyzdžiu laikyčiau tuos paliegėlius, kuriuos išsikapsčiusius iš ilgos bei sunkios ligos retkarčiais dar nupurto drebulys ir kankina silpni negalavimai; o ir visiškai pabaigę sirgti jie dar neduoda ramybės gydytojams dėl savo įtarinėjimų, net jau sveiki būdami tiesia ranką patikrinti, skųsdamiesi viso kūno karščiavimu. Jų kūnas, Serėnai, ne nesveikas, bet nepripratęs prie sveikatos. Panašiai iš tyko virpa nurimusi po audros jūra. Taigi reikia ne griežtesnių, mūsų jau praeitų priemonių, idant vienur galėtumei sau pasipriešinti, kitur supykti, trečiur svariau veržtis, bet paskiausios, idant pasikliautum savimi ir tikėtum einąs teisingu keliu, neatbaidomas pasklidai išsibarsčiusių daugybės besitraukiančiųjų atgal, o kai kurių – klaidžiojančių šalikelėje.
Tavo trokštamas gyvenimas be sukrėtimų yra didi, aukšta, artima Dievui būklė. Tokią pastovią sielos būseną graikai vadina euthymia. Apie ją yra puikus Demokrito[224] ritinėlis. Aš vadinu ją ramybe. Nebūtina mėgdžioti ir versti žodžius pagal jų formą. Kalbamas dalykas pavadintinas tokiu vardu, kuris privalo turėti graikiško pavadinimo reikšmę, o ne išorinį pavidalą. Taigi ieškome, kaip siela gali eiti visados lygiu ir sėkmingu žingsniu, būti sau malloninga, linksmai žvelgti į savo reikalus ir to džiaugsmo nepertraukti, išsaugoti ramią padėtį, nei keldamasi aukštyn, nei savęs neslėgdama. Tai bus ramybė. Panagrinėkime apskritai, kaip siela galėtų į ją ateiti, o tu iš bendrųjų vaistų pasiimsi, kiek norėsi.
Pirmiausia visą ydą reikia ištraukti aikštėn, tada kiekvienas atpažins savo dalį. Kartu suprasi turėsiąs daug mažiau vargo su nepasitenkinimu savimi už tuos, kuriuos pririštus prie išore akinančio užsiėmimo ir vargstančius po reikšmingos dingsties priedanga la-

224 Demokritas (460–371) – graikų filosofas.

biau verčia apsimetinėti gėda negu noras. Visų liga tokia pati: ir tų, kuriuos kankina lengvabūdiškumas, kurie pasmerkti nuoboduliui ar nuolatiniams pasikeitimams, kuriems visuomet labiau patinka tai, ką neseniai paliko, ir tų, kurie suglebę žiovauja. Pridėk dar besielgiančius taip, tarsi juos kankintų nemiga: šie vartosi nuo vieno šono ant kito, kol nuovargis atneša atilsį. Nuolatos pertvarkydami savo gyvenimą galop pasilieka ten, kur juos atranda ne neapykanta pasikeitimams, bet tinginti imtis naujovių senatvė. Pridėk ir tuos, kurie per daug sustabarėję ne dėl užsispyrimo, bet dėl neveiklumo ir gyvena ne taip, kaip nori, bet taip, kaip yra pradėję. Šios ydos ypatybės nesuskaičiuojamos, bet pasekmė viena: nepasitenkinimas savimi, atsirandąs iš sielos nepastovumo ir bailių ar nesėkmingų geismų. Arba neišdrįstama tiek padaryti, kiek geidžiama, arba neįstengiama ir pasiduodama visumos vilčiai. Toks nuolatinis nepastovumas ir kaita būdingi visiems kabikams. Bet kuriuo keliu traukia prie savo troškimų, pratinasi ir prisiverčia imtis negarbingų ir sunkių priemonių, o kai vargas neatlyginamas, juos kankina nepagrįsta nešlovė. Jie sielvartauja ne dėl klaidingų siekių, bet dėl neatlygintų. Tuomet jiems ir užmojo gaila, ir pradėti bijo, siela blaškosi, nerasdama išeities, nes jie negali nei įsakinėti geismams, nei paklusti. Čia ir niekaip neišsipainiojančio gyvenimo laukimas, ir būsena tarp neišsipildžiusių stingstančios sielos troškimų.

Visa tai pasunkėja tada, kai nebepakenčiant veiklaus gyvenimo nelaimės bėgama į neveiklumo prieglobstį, prie atsiskyrėlio užsiėmimų, kurių negali ištverti į visuomenės reikalus palinkusi siela, trokštanti krutėti ir iš prigimties nerami. Taigi ji pati mažai teranda paguodos savyje. Todėl dingus smagumui, kurį veiklūnams teikia pats užimtumas, siela nepakelia namų, vienatvės, sienų ir nenoromis žvelgia į save, paliktą sau. Iš to atsiranda pasibjaurėjimas ir nepasitenkinimas savimi, siela nesustodama siūbuoja, laisvas laikas liūdina ir erzina ir, kadangi gėda prisipažinti priežastis, varžymasis kančias sugrūda į vidų. Neturėdami išeities ankštumoje uždaryti geismai vieni kitus smaugia. Iš čia kyla širdgėla, išglebimas ir tūkstančiai netvirtos sąmonės bangavimų. Pradėtos vykdyti viltys ją verčia svyruoti, o apverktos – liūdėti.

Iš čia – žmonių, keikiančių savo laisvalaikį ir besiskundžiančių, kad nebeturi ką veikti, jausmas ir nepaprastai priešiškas kito augimui pavydas. Mat tą akių gėlimą dėl svetimo maitina nelabas ištižimas. Kadangi patys negalėjo iškilti, geidžia, kad sugriūtų visi. Todėl siela, nusigręžusi nuo kitų sėkmės ir nusivylusi savąja, niršta ant likimo, skundžiasi laikais, pasitraukia į kamputį, baudžia pati save, bjaurisi savimi ir piktinasi. Mat iš prigimties žmogaus siela yra mitri ir linkusi judėti. Jai miela bet kokia ją išbakštinanti ir pagrobianti medžiaga. Dar mielesnė ji toms nelaboms prigimtims, kurios noriai leidžiasi nualinamos užsiėmimų. Kai kurios žaizdos geidžia jas atversiančių rankų ir džiaugiasi paliestos, bjaurūs spuogai mėgsta kasymą. Mano nuomone, taip ir tas vidaus pasaulis, į kurį lyg piktžaizdės įsiveržė geismai, vargą ir tąsymąsi laiko malonumu. Mat esama kažko, kas mūsų kūnui su skausmu teikia džiugesio. Pavyzdžiui, apsiverčiame ant kito, dar nenuvargusio šono, vis keisdami ir keisdami padėtį, kaip tas Homero Achilas, čia susirietęs, čia ant nugaros gulėdamas, įvairiai vartydamasis kaip ir visi sielvartautojai, nieko negalėjo ilgiau ištverti, o padėties kaitaliojimas visai negydė[225]. Todėl griebiamasi kelionių ir išklaidžiojamos visos pakrantės, tai jūroje, tai sausumoje išbandant vis nepasitenkinantį tuo, kas yra, lengvabūdiškumą. „Dabar vykime į Kampaniją[226]." Lepus kraštas greitai sulaukia paniekos: „Norisi pamatyti laukinę šalį, keliaukime Brutijaus ir Lukanijos[227] slėniais." Tačiau negyvenamame krašte pasigendama tam tikro dailumo, prie kurio sustojusios prabangos išpaikintos akys galėtų pailsėti nuo ilgai regėtų nejaukių, atšiaurių reginių. „Trauksime į Tarentą[228], į išgirtąjį uostą, į švelnios žiemos sritį, į jau senovėje buvusį turtingą kraštą." Pernelyg ilgai ausys negirdėjo plojimų ir bildesio, malonu pasimėgauti ir žmogaus krauju – „Pasukime į Romą!" Vieną kelią ištakavus, griebiamasi kito, reginiai keičia reginius. Kaip sako Lukrecijus:

---

225 Homeras „Iliadoje" taip vaizduoja Achilą, sielvartaujantį dėl draugo Patroklo mirties.

226 Kampanija – sritis Italijos vidurio vakaruose.

227 Brutijus – Italijos pietvakarių kraštas. Lukanija – sritis Italijos pietuose.

228 Tarentas – miestas Italijos pietuose.

Taip nuo savęs bėginėja kiekvienas[229].

Bet kokia iš to nauda, jei nepabėga? Jis pats, labiausiai slegiantis palydovas, seka paskui save. Taigi, privalome žinoti, kad vargstame ne dėl vietovės ydos, o dėl savo: neįstengiame nieko pakelti, nepajėgiame ilgiau iškęsti nei vargo, nei malonumo, nei savo, nei svetimo reikalo. Kai kuriuos priverčia mirti tai, kad be paliovos keisdami sumanymus grįžta prie to paties, ir nebelieka vietos naujovei. Jiems pradeda atsibosti gyvenimas ir pasaulis, iškyla tas tirpstančių smagumų klausimas: „Iki kolei vis tas pats?“

III. Klausi, kaip, mano manymu, kovoti su šiuo pasibjaurėjimu. Geriausia, kaip sako Atenodoras[230], prisirišti prie veiklos, valstybės reikalų ir pilietinių pareigų. Mat kaip kai kurie ištisas dienas praleidžia saulėje, mankštindamiesi ir rūpindamiesi kūnu, kaip atletams naudingiausia didžiąją laiko dalį sušerti rankų ir apskritai pasirinktojo tvirtumo ugdymui, taip jums, rengiantiems sielą piliečių reikalų mūšiams, gražiausia ilgiau pasilikti prie vieno darbo. Mat vyras, turintis tikslą pasidaryti naudingas piliečiams ir visiems mirtingiesiems, kartu ir lavinasi, ir tobulėja, sukdamasis pareigų verpete, pagal galimybę tvarkydamas ir bendruosius, ir asmeninius dalykus.

„Bet kadangi, – sako jis, – sunku išlikti nesugadintam klestint šiai nesveikai puikybei ir šmeižikams iškraipant teisybę, o ateityje visuomet laukia daugiau kliūčių negu pasisekimo, reikia pasitraukti iš forumo ir visuomenės. Didi siela turi kur pasireikšti ir asmeninėje plotmėje. Narvas sulaiko liūtų ir kitų gyvūnų veržlumą, o žmonių – ne. Pasitraukę jie nuveikia didžiausius darbus.

Tačiau kad ir kur pasislėptų, kad ir į ką pasinertų savo laisvalaikiu, tegu visuomet trokš savo talentu, žodžiu, patarimu pasitarnauti ir atskiriems asmenims, ir visiems žmonėms. Juk valstybei teikia naudos ne vien tas, kuris paremia kandidatus, gina kaltinamuosius, sprendžia karo ir taikos reikalus, bet ir tas, kuris ragina jaunuomenę, kuris taip trūkstant gerų pamokymų lašina į

---

229 Tito Lukrecijaus Karo poemos „Apie daiktų prigimtį“ (III. 1066) citata. Vertė Merkelis Račkauskas.

230 Atenodoras – I a. pr. Kr. graikų filosofas.

sielas dorybės lašus, kuris stabdo ir traukia atgal besiveržiančius prie pinigų ir prabangos ir, jei nieko kito nepasiekia, bent jau truputį juos sulaiko. Kaip privatus asmuo jis dirba valstybės darbą. Ar daugiau nuveikia anas svetimšalių, piliečių, Romos pretorius, skelbiantis abiem pusėms padėjėjo parengtą nuosprendį, negu tas, kuris kalba apie tai, kas yra teisingumas, kas yra pareiga, kas yra kantrybė, kas yra drąsa, kas yra mirties niekinimas, kas yra dievų suvokimas, koks saugus ir veltui įgyjamas gėris yra gryna sąžinė? Taigi, neapleisi ir neatsisakysi pareigos, paskirdamas kūrybai nuo valstybės priedermių atimtą laiką. Juk kariauja ne vien stovintis rikiuotėje bei ginantis dešinįjį ar kairįjį sparną, bet ir saugantis vartus ar sustojus nepavojingoje, bet ne visiškai ramioje vietoje einantis sargybą, vadovaujantis ginklų sandėliui karys. Nors šios tarnybos ir nėra kruvinos, bet jos laikomos karo tarnyba.
Pašaukęs save prie kūrybos išvengsi pasišlykštėjimo gyvenimu, nusibodus dienai netrokši nakties, nei sau būsi nepakeliamas, nei kitiems nereikalingas. Daugelis norės su tavimi draugauti, prie tavęs šliesis kiekvienas geras žmogus. Dorybė niekuomet neglūdi nežinoma, bet skleidžia savo signalus. Kas bus vertas, suras ją pagal pėdsakus. Mat kai visiškai nenorime bendrauti, atsisakome žmonių ir gyvename tik atsigręžę į save, vienatvę be kūrybos lydi neturėjimas ką veikti. Pradedame vienus pastatus statyti, kitus griauti, mažinti jūrą[231], vesti vandenį sunkiai pereinamomis vietovėmis ir blogai paskirstyti gamtos mums duotą sunaudoti laiką. Vieni jį taupome, kiti švaistome, treti taip leidžiame, kad galėtume suskaičiuoti, ketvirti – kad nieko neliktų. Tai bjauriausia. Dažnai nukriošęs senis neturi kito ilgo gyvenimo įrodymo, tiktai amžių."

IV. Man, brangusis Serėnai, atrodo, kad Atenodoras per daug pasidavė aplinkybėms, per greitai pabėgo. Nesakau, kad kartais nereikia pasitraukti, bet pamažu žengiant atgal, nepraradus vėliavų, nepraradus kario garbės. Daugiau priešų pagarbos ir saugumo pelno atėjusieji atsiduoti jų malonei ginkluoti. Manau, jog taip pat reikia elgtis do-

[231] Turima galvoje užpilta jūros įlanka ir ant tos sankasos pastatyti namai.

rybei ir dorybės siekėjui. Jei likimas bus stipresnis ir užkirs galimybę veikti, tegul jis neskuba galvotrūkčiais bėgti metęs ginklus ir ieškoti slėptuvės, tarytum būtų tokia vieta, kur likimas negalėtų nusekti iš paskos, bet tegu mažiau imasi pareigų ir rinkdamasis randa, kuo galėtų būti naudingas piliečiams. Negali būti karys? Tegu siekia aukštų pareigų. Reikia gyventi privataus žmogaus gyvenimą? Tegu būna teismo oratorius. Priverstas tylėti? Tepadeda piliečiams, tyliai dalyvaudamas teismo procese kaip advokatas[232]. Pavojinga net įžengti į forumą? Namuose, teatre, svečiuose tegu atlieka gero bendražygio, ištikimo draugo, saikingo svečio vaidmenį. Neteko piliečio pareigų? Tegu atlieka žmogaus pareigą. Siekdami turėti platesnį lauką dorybei mes išdidžiai neužsidarome tarp vieno miesto sienų, bet leidžiamės bendrauti su visu žemės rutuliu, skelbdami mūsų tėvynę esant visą pasaulį. Tau neleista užkopti ant teisėjo pakylos, draudžiama lipti ant rostrų[233] ar kalbėti tautos susirinkime? Apsižvalgyk, kiek plačiausių kraštų driekiasi už tavo nugaros, kiek tautų ten gyvena – niekuomet kliūčių užimtas didelis plotas nebus didesnis už likusį.

Bet žiūrėk, kad tai nebūtų vien tavo yda. Gal nori tvarkyti valstybę tik kaip konsulas, pritanas, kerikas ar sufetas[234]? Kariuomenėje nenori kitų, o tik imperatoriaus ar tribūno[235] pareigų? Net jei kiti užims pirmąsias vietas, o tau teks stovėti trečioje eilėje, ten kovok balsu, paraginimu, pavyzdžiu, savo sielos paveikslu. Net nukirstomis rankomis karys randa kuo prisidėti prie šalininkų: vis tiek stovi ir padeda šūksniais. Tu daryk panašiai: jei likimas tave pašalino iš pirmųjų valstybės gretų, vis tiek stovėk ir padėk šūksniais, o jei kas nors užkimš gerklę, vis tiek stovėk ir padėk tylėjimu. Gero piliečio darbas niekuomet nėra nenaudingas: toks žmogus teikia naudos išgirstas ar pamatytas, jis veikia veido išraiška, linktelėjimu, tyliu atkaklumu, net eigastimi. Kaip kai kurie vaistai stiprina sveikatą neparagauti, nepalytėti, o vien įkvėpti,

---

[232] Advokatu buvo vadinamas ieškovo ar atsakovo pasikviestas padėjėjas, nekalbantis teisme, bet palaikantis autoritetu ir juridiniais patarimais.

[233] Rostrai – iš priešų atimtų laivų snapais (lot. rostra) papuošta ir dėl tų papuošimų gavusi pavadinimą kalbėtojų tribūna Romos forume.

[234] Įvairių tautų aukštų valdininkų pavadinimai.

[235] Imperatorius – vyriausias kariuomenės vadas, tribūnas – karininkas.

taip dorybė skleidžia naudą iš tolo ir pasislėpusi. Ar vaikščioja visateisė, ar turi leidimą išeiti tik retkarčiais ir priversta sutraukti bures, ar yra neveikli nebylė ir ankštumoje apsupta iš visų pusių, ar atvira – pasitarnauja, būdama bet kokio pavidalo. Kodėl laikai nelabai naudingu pavyzdį žmogaus, radusio puikų atilsį? Kai atsitiktinės kliūtys ar valstybės padėtis trukdys veikliam gyvenimui, geriausia į reikalus primaišyti laisvalaikio darbų. Niekuomet juk visi keliai neuždaromi taip, kad nebeliktų vietos jokiam garbingam veiksmui.

V. Ar gali rasti didesnio pasigailėjimo vertą miestą už trisdešimties tironų[236] draskomus Atėnus? Nužudę tūkstantį tris šimtus puikiausių piliečių, jie nesiliovė, nes žiaurumas kurstė save patį. Toje valstybėje, kuri turėjo sąžiningiausią teismą Areopagą[237], kurioje buvo senatas ir į senatą panaši tauta, kasdien susirinkdavo prakeikta trisdešimties kailialupių kolegija, ir nelaimingojoje kurijoje[238] darydavosi ankšta nuo tironų. Ar galėjo būti rami toji valstybė, kurioje buvo tiek tironų, kiek jų palydovų? Sielose negalėjo kilti net viltis atgauti laisvę, nebuvo vietos jokiam vaistui prieš šitokią jėgą. Iš kurgi vargšei valstybei gauti tiek Harmodijų[239]? Tačiau Sokratas[240] niekur nesislėpė, guodė gedinčius senatorius, drąsino nusivylusius respublikos atgimimu, bijantiems nukentėti dėl savo gėrybių turtuoliams priekaištavo dėl pavėluotos pavojingo godumo atgailos ir norintiems juo sekti rodė didžiulį pavyzdį, laisvas žengdamas tarp trisdešimties ponų. Tačiau atėniečiai patys jį nužudė kalėjime. Laisvė nepakentė laisvumo žmogaus, nebaudžiamai užsipuolusio tironų būrį. Žinok, kad ir parblokštoje respublikoje išmintingam vyrui yra progos pasireikšti, o klestinčioje ir laimingoje karaliauja savivalė, pavydas ir tūkstančiai kitų ištižusių ydų. Kaip leidžia respublikos padėtis, kaip nedraudžia likimas, taip išsiskleiskime ar susigūžkime, tačiau,

236 404 m. pr. Kr. Atėnuose valdžią užėmė trisdešimties vyrų grupė.

237 Areopagas – Atėnų kalva. Ant jos nuo seno posėdžiaujantis teismas gavo jos vardą.

238 Autorius buleuterijų, Atėnų Penkių šimtų tarybos pastatą, kaip ir Romos senato patalpą vadina kurija, o Tarybos narius – senatoriais.

239 Harmodijus – VI a. pr. Kr. graikų didvyris, tirono Hiparcho žudikas.

240 Sokratas (470–399 m. pr. Kr.) – graikų filosofas.

kad ir kaip ten būtų, judėkime nekaustomi baimės, nestingdami iš siaubo. Tik tas bus vyras, kuris iš visur gresiant pavojams, žvangant ginklams ir grandinėms nei leis dorybei sudužti, nei ją slėps. Mat pasilaidojimas neužtikrina išsisaugojimo.

Jei neklystu, Kurijus Dentatas[241] teisingai kalbėjo, sakydamas, kad labiau norėtų būti miręs, negu gyventi miręs. Juk baisiausia nelaimė yra apleisti gyvuosius dar nenumirus. Bet jei pateksi į mažiau galimybių visuomenės veiklai teikiantį respublikos laikotarpį, reikia stengtis labiau atsidėti laisvalaikio darbams ir literatūrai, panašiai kaip kilus pavojui plaukiant jūra staiga suktum į krantą, nelauktum, kol reikalai paleis, bet pats nuo jų atsiskirtum.

VI. Pirmiausia turėsime pažvelgti į save pačius, paskui – į ketinamus nuveikti darbus, paskui – į tuos žmones, dėl kurių ar su kuriais jų imsimės.

Prieš pradedant būtina įvertinti save patį, nes paprastai įsivaizduojame galį daugiau, negu galime. Vienas paslysta dėl pasitikėjimo iškalba, kitas iš turto siekia išgauti daugiau, negu išgali, trečias netvirtą kūną prispaudžia sunkia užduotimi. Kai kurie netinka tvarkyti piliečių reikalams dėl drovumo, nes ten reikia kiaulės akių, kai kurių užsispyrimas nedera rūmams, kai kurie nevaldo pykčio ir menkiausią apmaudą išlieja karštakošiškais žodžiais, kai kurie neįstengia suvaldyti sąmojo ir pažaboti pavojingo aštrialiežuvavimo. Visiems jiems atilsis naudingesnis už darbus. Atkakli ir nepakanti prigimtis turi vengti jai pakenksiančio laisvumo stimulų.

Paskui reikia įvertinti tai, ką ketiname nuveikti, ir palyginti savo jėgas su žadamais imtis reikalais. Juk visuomet darytojas turi turėti daugiau jėgų negu darbas: didesnė už nešėją našta būtinai jį prislėgs. Be to, kai kurie rūpesčiai nėra dideli, bet gausūs. Jie smarkai kvaršina galvą. Reikia vengti ir tokių, kurie pagimdo daugybę naujų užsiėmimų; nereikia eiti ten, iš kur laisvai neišeisi. Reikia kišti nagus tik prie to, kam gali padaryti galą ar tikrai jo tikėkis, o palikti tai, kas bedirbant plečiasi ir nesiliauja tau pasiūlius sustoti.

---

[241] III a. pr. Kr. politikas ir karvedys.

VII. Žinoma, reikia pasirinkti ir žmones: ar jie nusipelnė, kad atiduotume dalį savo gyvenimo, ar įvertins prarastą mūsų laiką. Juk kai kurie galvoja, jog privalome jiems darbuotis. Atenodoras sako neisiąs net pietų pas tokį, kuris jam už tai niekuo neatsimokės. Manau, suvoki, kad dar labiau neis pas tuos, kurie pietus ruošia vien iš draugo pareigos, kurie patiekalus laiko labdara, tarytum darytų garbę valgių nesaikingumu. Pašalink liudininkus ir žiūrovus – nedžiugins jų vienišos šunvaišės. Reikia apgalvoti, ar tavo prigimtis labiau tinka veiklai, ar laisvalaikio užsiėmimams bei apmąstymams, ir pasukti ten, kur traukia prigimties jėga. Isokratas jėga Eforą[242] išsivedė iš forumo, pamatęs, kad tas būtų naudingesnis rašydamas istorinius veikalus. Juk priverstas talentas nepateisina pasitikėjimo, tuščia vargti priešinantis prigimčiai.

Niekas taip nepradžiugina sielos kaip ištikima ir švelni draugystė. Tai didžiulis gėris, kai širdys iš anksto atvertos, kiekviena paslaptis į jas nugrimzta saugiai, jų žinojimo nebijai kaip ir savojo, jų pokalbiai sušvelnina nerimą, nuomonė padeda apsispręsti, linksmumas išblaško liūdesį. Džiugu vien į juos pažvelgus! Kiek įmanoma, rinksimės laisvus nuo geismų draugus. Mat ydos šliaužia ir peršoka į kiekvieną šalia esantį ir kenkia prisilietus. Kaip per antkrytį reikia stengtis nebūti šalia jau apimtų ir ligos uždegtų kūnų, nes užsitrauksime pavojų ir susirgsime vien nuo įkvėpto oro, taip pasirinkdami draugus stenkimės imti mažiausiai susitepusius. Ligos pradžia yra ligonių ir sveikųjų susimaišymas. Nepatarčiau tau sekti tik paskui išminčių ar tik jį prie savęs prisitraukti. Kur rasi tą, kurio ieškome šitiek amžių?! Geriausiu laikykime mažiausiai blogybių turintį. Vargu ar tau pavyktų sėkmingiau pasirinkti kaip ieškant gerųjų tarp platonų, ksenofontų[243] ir Sokrato palikuonių arba imant Katono[244] laikus, pagimdžiusius daugelį vertų būti Katono bendraamžiais vy-

[242] Isokratas (436–338 m. p. Kr.) – graikų retorikos teoretikas, retorikos mokyklos įkūrėjas, rašytojas. Eforas (405–303 m. pr. Kr.) – Isokrato mokinys, istorikas.

[243] Platonas (427–347 m. pr. Kr.) – graikų filosofas. Ksenofontas (430–344 m. pr. Kr.) – graikų istorinių ir filosofinių kūrinių autorius.

[244] Būta dviejų garsių valstybės veikėjų Katonų, tad nėra aišku, katrą turi galvoje autorius. Spėjama, kad čia paminėtas Katonas Jaunesnysis (95–46 m. pr. Kr.), karštas respublikos santvarkos gynėjas, monarchijos ambicijų turinčio Cezario priešininkas. Nusižudė Cezariui laimėjus prieš senato siųstą armiją.

rų (kaip, beje, ir šimtus blogesnių už kada nors buvusius, didžiausių nusikaltimų vykdytojų. Reikėjo ir vienų, ir kitų, kad Katonas galėtų būti suprastas. Jis privalėjo turėti ir gerųjų, idant jais remdamasis taptų tvirtesnis, ir blogųjų, idant ant jų išbandytų savo jėgą). Dabar, taip stingant gerųjų, teks rinktis ne taip iš aukšto žiūrint. Tačiau ypač venkime liūdnų, viską apverkiančių, kiekviena proga besiskundžiančių. Nors patikimas ir geranoris, bet kupinas sumaišties ir dėl visko vaitojantis bendrakeleivis yra ramybės priešininkas.

VIII. Pereikime prie turto, svarbiausios žmonių kentėjimų medžiagos. Mat jei palyginsi visa, kas mus smaugia, – mirtį, ligą, baimę, troškimus, sunkius skausmus ir vargus – su pinigų teikiamomis nelaimėmis, pastaroji pusė gerokai nusvers. Taigi reikia pagalvoti, jog neturėti yra ne taip skausminga kaip prarasti, ir suprasime, jog skurdžius todėl mažiau kankinasi, kad mažiau turi nuostolių. Klysti, manydamas turtuolius narsiau pakeliant žalą: žaizdos skausmas vienodas ir mažutėliausiems, ir dideliausiems kūnams. Bionas[245] puikiai yra pasakęs, kad ir plikiams, ir apžėlusiems sopa pešant plaukus. Žinok, vienodai kankinasi ir skurdžiai, ir pasiturintieji, pinigai prie abejų prilimpa ir neįmanoma atplėšti nepajutus. Geriau ir lengviau, kaip sakiau, jų neįgyti negu prarasti. Todėl linksmesnius išvysi niekuomet fortūnos neaplankytuosius už jos paliktuosius.

Didžios dvasios vyras Diogenas[246] tai matė ir padarė, kad iš jo nieko nebūtų galima atimti. Vadink tai skurdu, nepritekliumi, elgetyste, sugalvok rūpesčių neturėjimui kokį nori įžeidžiamą vardą – tik tuomet manysiu Diogeną esant nelaimingą, jei nurodysi kitą tokį, kuriam niekas nepražūva. Arba aš klystu, arba karališka yra tarp šykštuolių, sukčių, galvažudžių, grobikų būti vieninteliam, kuriam neįmanoma pakenkti. Abejojantys Diogeno laime gali abejoti ir nemirtingųjų dievų būkle: gal jie nelabai palaimingai gyvena, nes neturi nei žemės valdų, nei sodų, nei dėl svetimų kraštų valstiečių darbo vertingų dvarų, nei gauna forumo bankuose didelių palūkanų?

---

245 Bionas – III a. pr. Kr. graikų filosofas.

246 Diogenas (412–323 m. pr. Kr.) – panieką turtui skelbęs ir „šunišką" (gr. „kinos" – „šuns") gyvenseną propagavęs graikų filosofas.

Ar tau ne gėda stulbti dėl turtų? Pažvelk į pasaulį – išvysi nuogus dievus, visa duodančius, nieko neturinčius. Ar laikai skurdžiumi žmogų, panašų į nemirtinguosius, nusimetusį visus atsitiktinumus? Ar vadini laimingesniu Pompėjaus atleistinį Demetrijų, kuris nesigėdijo buvęs labiau pasiturintis už Pompėjų[247]? Kasdien kaip karvedžiui apie kariuomenę buvo pranešama apie vergų skaičių tam, kuris jau seniai turėjo jaustis turtingas, turėdamas du pavaduotojus ir didesnį kambarėlį. O Diogenui vienintelis vergas pabėgo ir nors buvo parodyta, kur, jis nemanė, jog verta susigrąžinti. „Būtų gėda, – pasakė, – Manas gali be Diogeno gyventi, o Diogenas be Mano – ne.“ Man atrodo, jis kalbėjo taip: „Darbuokis sau, likime, Diogenas nebeturi nieko, kas tau priklausytų. Pabėgo mano vergas? Ne! Tai aš tapau laisvas.“ Šeimynai reikia drabužių ir maisto, turime rūpintis šimtais nepaprastai godžių gyvių pilvų, pirkti drapanas, sekti linkusias nukniaukti rankas, būti aptarnaujami ašarojančių ir prakeikiančių dalią tarnų. Daug laimingesnis nieko niekam neprivalantis, nebent tam, kam lengviausia atsakyti, – sau.

Bet kadangi mes neturime tiek kietybės, reikia bent apriboti turtą, kad būtume mažiau parankūs likimo skriaudoms. Karui tinkamesni galintys susigūžti už skydo kariai negu išsikišę ilgšiai; dėl aukšto ūgio pastarieji dažniau sužeidžiami. Geriausia laikytis pinigų saiko, neleidžiančio nei nuslysti į skurdą, nei nutolti nuo skurdo.

IX. Toks matas mums patiks, jei patiks taupumas. Jo nesant jokios gausybės neužtenka, nei jokios <...>[248] nepakankamai driekiasi, ypač kai vaistai šalia ir pats skurdas pasitelkus saiką gali virsti turtu. Įpraskime blokšti šalin iškilmingą pakylėtumą ir vertinti daiktų naudingumą, o ne puošmenas. Maistas tegu malšins alkį, gėrimas – troškulį, geismas tegu išsilies tiek, kiek būtina. Mokykimės vaikščioti kojomis, būtį ir buitį sutvarkyti pagal naują pavyzdį, bet taip, kad atitiktų protėvių dorovę. Mokykimės didinti susilaikymą, pažaboti prabangą, suvaldyti tuščiagarbiškumą, minkštinti pyktį, ramiai

---

247 Gnėjus Pompėjus Didysis (106–48 m. pr. Kr.) – romėnų karvedys ir politikas.

248 Sakinio dalis neišliko.

žvelgti į skurdą, gerbti saikingumą, net jei dažnas jo gėdinsis, natūraliems troškimams taikyti mažai tekainuojančius vaistus, nepažabotas viltis ir į ateitį besitiesiančią sielą sukaustyti grandinėmis, taip susitvarkyti, kad turtų prašytume pačių savęs, o ne likimo.

Niekada neįmanoma pašalinti visas atšiaurias nelaimes, idant nedaug audrų užgriūtų didelio laivo lynų tempėjus. Reikia susigūžti, kad ietys paršvilptų pro šalį. Todėl kartais apsaugo net ištrėmimai ir negandos; mažesnės nesėkmės gelbsti nuo didžiausių. Kai siela nelabai klauso pamokymų ir negali būti švelniai gydoma, kodėl gi nepatarus jai pasitelkti skurdą, nešlovę, visko apvertimą aukštyn kojomis? Nelaimę atremia nelaimė. Taigi įpraskime pietauti be gausaus svečių būrio, teturėti keletą vergų, drabužius įsigyti tam, kam jie skirti, gyventi kukliau. Ne tik skriejant ratu cirko varžybose, bet ir gyvenimo kelyje reikia sugebėti pasukti į vidurį[249].

Protiniam darbui išlaidų labiausiai negaila, bet jos pagrįstos tol, kol paisoma saiko. Kam tūkstančiai knygų ir jų rinkinių, jei šeimininkas per gyvenimą vos įstengia perskaityti pavadinimus? Autorių minia slegia besigilinantį, o ne ugdo; daug verčiau atsidėti keletui, užuot klaidžiojus po visus. Aleksandrijoje sudegė keturiasdešimt tūkstančių knygų[250]. Kitas pagirs labai gražų karališko turtingumo paminklą, kaip Titas Livijus[251], pasakęs, jog tai buvo nepaprasta karalių skonio ir rūpesčio išdava. Čia nebuvo nei skonio, nei rūpesčio, bet mokytas prabangos siekimas, net ne mokytas, nes jie knygas pirko ne dėl mokslo, o dėl pasirodymo. Panašiai daugelis neišmanėlių net vaikų literatūros knygas juk susideda, be abejo, ne dėl gilinimosi į jas, bet kad papuoštų valgomąjį. Taigi įsigykime knygų tiek, kiek gana, ir nė vienos – dėl gražumo. „Garbingiau, – sakai, – šitokios išlaidos negu Korinto vazoms ar paveikslams išmetami pinigai.“ Ydinga visa, kas per daug. Kodėl atleidi žmogui, graibstančiam citrinmedžio ir dramblio kaulo spintas, besivaikančiam arba nežinomų, arba nevertinamų autorių raštų rinkinių ir žiovaujančiam tarp tūkstančių

---

249 Cirkai – ovalo formos hipodromai. Per žirgų lenktynes vadeliotojai stengdavosi aplenkti išilgai cirko pastatytą sienelę, pasukdami į kelio vidurį.

250 Turimas galvoje 47 m. pr. Kr. įvykęs gaisras Aleksandrijos bibliotekoje.

251 Titas Livijus (59 m. pr. Kr.–17 m. po Kr.) – romėnų istorikas.

knygų; žmogui, kuriam labiausiai patinka ritinėlių kaktos ir pavadinimai? Pas didžiausius dykūnus pamatysi visus iškalbos ir istorijos veikalus, iki lubų sukrautas dėželes, net maudyklėse ir pirtyse biblioteka puikuojasi kaip būtina namų puošmena. Aišku, atleisčiau, jei būtų klystama iš per didelio mokslingų užsiėmimų troškimo; dabar šie suieškoti, vienas nuo kito kūrėjų atvaizdais atidalyti švenčiausių talentų veikalai įgyjami pasirodymui ir sienų apdailai.

X. Tačiau tau teko sunkus gyvenimas: ar visuomenės, ar asmeninis likimas nejučiomis užveržė tokią kilpą, kurios negali nei atrišti, nei nutraukti. Galvok, kad sukaustytieji grandinėmis iš pradžių sunkiai pakelia ant kojų uždėtą svorį bei kliuvinius. Paskui nutarus nesipiktinti ir kentėti būtinybė išmoko viską pakelti narsiai, o įpratimas – lengvai. Bet kokiame gyvenime rasi ir smagumo, ir atsipalaidavimo, ir malonumų, jei nelaimes laikysi lengvu daiktu, o ne darysi jas nepakenčiamas. Žinodama, kad gimstame kentėti, gamta geriausiai pasitarnavo mums, išrasdama pripratimo prie negandų vaistą ir sunkumus greitai paversdama mūsų bičiuliais. Niekas neištvertų, jei nedalios jėga visada būtų tokia pat stipri kaip pirmasis smūgis.
Visi esame surišti su likimu. Vienų grandinė auksinė ir ilga, kitų trumpa ir purvina, bet ar svarbus šis skirtumas? Visi apstoti tų pačių sargybinių; surišti ir tie, kurie surišo kitus. O gal tu manai, jog kairės rankos grandinė lengvesnė? Vieną supančiojo aukštos pareigos, kitą – gėrybių gausa. Kai kuriuos slegia aukšta, kai kuriuos žema kilmė, kai kam gresia svetima, kai kam jo paties savivalė, kai kuriuos vienoje vietoje laiko tremtis, kai kuriuos – žynio pareigos. Visas gyvenimas yra vergija. Taigi reikia priprasti prie savo padėties, ja skųstis kuo mažiau, ieškoti, kas joje mums būtų naudingiau – nėra tokios atšiaurios būklės, kurioje nurimusi siela nerastų paguodos. Dažnai mažos aikštės padalintos daugeliui reikmių paerdvėja, tinkamas paskirstymas ir ankštą vietą daro gyvenamą. Protingai apgalvok sunkumus: galima ir kietumas suminkštinti, ir ankštumas praplatinti, ir išmaningai nešama našta mažiau spaudžia.
Nereikia siųsti norų už jūrų marių, bet leiskime jiems išeiti netoliese, nes jie apskritai nepakenčia būti uždaryti. Atmetę tai, kas ar-

ba negali būti įvykdyta, arba labai sunku, siekime čia pat esančių, mūsų viltį praskaidrinančių dalykų, bet žinokime, jog visi skirtingų pavidalų išorės smagumai viduje vienodai yra tušti. Nepavydėkime pakilusiems virš kitų: mums atrodančios aukštybės iš tiesų yra bedugnės kraštas. Antra vertus, tie, kuriuos nelaba dalia pastatė į tokią pavojingą padėtį, bus saugesni, nuplėšę išdidumą nuo savaime išdidžių dalykų ir kiek galėdami nukėlę žemyn savo likimą. Tiesa, esama daugybės pririštų prie viršūnės. Nuo jos negalima nulipti, o tik nukristi. Tačiau tegul jie parodo, kad visa tai jiems yra didžiausia našta, nes patys būdami ne pakelti, bet prikalti, jie priversti būti nepakeliami kitiems. Teisingumu, maloningumu, žmoniškumu, pilna ir dosnia ranka tegu pasiruoš daug apsauginių priemonių, padėsiančių sėkmingiau nukristi. Jos leis turėti vilčių ir dėl saugesnio kybojimo. Tačiau mūsų sielos bangavimas liausis tik tuomet, kai užsibrėšime tam tikrą augimo ribą, neduosime likimui teisės baigti, kada jis panorės, bet patys sustosime gerokai anksčiau. Kai kurie geismai dar badys sielą, tačiau apriboti neves į begalybę ar nežinomybę.

XI. Ši mano šneka skirta netobuliems, vidutiniams, negaluojantiems, o ne išminčiui. Pastarasis nevaikščios bailiai ar apgraibomis. Jis taip pasitiki savimi, kad nesvyruodamas eis pasitikti likimo, niekuomet neužleis jam kelio. Jis neturi dėl ko jo bijoti, nes prie labdaros priskiria ne tik vergus, valdas, rangus, bet ir savo kūną, akis, rankas bei visa kita, kas vyrui daro gyvenimą brangų. Taip pat ir save patį. Jis gyvena kaip paskolintas pats sau ir pasiruošęs neliūdėdamas sugrąžinti norintiems atsiimti. Žinodamas, jog nepriklauso sau, savęs nenuvertins, bet visa darys taip pat stropiai, taip pat apgalvotai, kaip pareigingas ir tyras žmogus paprastai saugo jam patikėtus reikalus. Kai bus liepta grąžinti, nesiskųs likimu, bet pasakys: „Dėkoju už tai, ką valdžiau ir turėjau. Už didelį atlyginimą rūpinausi tavo reikalais, bet kadangi taip įsakai, maloniai ir noriai atiduodu ir užleidžiu. Jei ir dabar norėsi, kad aš ką tavo turėčiau, saugosiu. Jei kitaip nuspręsi, grąžinu, atiduodu atgal sidabrinius indus ir pinigus, namus ir šeimyną.“ Kai pakvies grąžinti pirmoji mums suteikusi paskolą gamta, ir jai pasakysime: „Pasiimk sielą geresnę, negu davei, neatgręžiu

nugaros, nebėgu. Nesipriešindamas visa paruošė tas, kam kadaise davei nesuvokiančiam. Neškis."
Ar sunku grįžti ten, iš kur esi atėjęs? Blogai gyvens tas, kuris nemokės gerai numirti. Pirmiausia jis turi nuplėšti nuo šio dalyko vertingumo šydą ir gyvybės kvėpsnį laikyti menkniekiu. Kaip sako Ciceronas[252], nekenčiame bet kokiais būdais siekiančių išmaldauti gyvybės gladiatorių, plojame, kai ją niekina. Žinok, tas pats išeina ir mums. Dažnai mirties baimė yra mirties priežastis. Žaisdamas likimas kalba: „Kam man saugoti tave, nevykusį ir drebantį gyvūną? Nemokėdamas atgręžti gerklės, būsi daug smarkiau žaizdotas ir išvarpytas. O tu, kuris nesuki sprando nuo kardo, nekeli rankos, bet narsiai sutinki, gyvensi ilgiau ir mirsi lengviau." Bijantis mirties niekada niekur nesielgs kaip gyvas žmogus. Žinantis, jog nuo pradėjimo buvo jai pasmerktas, gyvens pagal tą taisyklę ir taip tvirtai nuteiks sielą, kad joks įvykis jam nebus netikėtas. Kad ir kas atsitiktų ateityje, numatymu suminkštins visų nelaimių puolimus, nieko nauja neatnešančius pasiruošusiems ir laukiantiems. Jie sunkūs ateina tik pas lengvapėdžius ir laimės besitikinčius žmones. Liga, nelaisvė, pastatų griūtis, gaisras, – nė vienas dalykas nėra staigus. Žinojau, į kokį sumaištingą bendrabūvį gamta mane uždarė. Šimtus kartų kaimynystėje aidėjo raudos, šimtus kartų pro slenkstį praėjo ankstyvų laidotuvių deglai ir vaškinės žvakės, dažnai šalimais aidėjo griūvančio namo braškesys. Daugelį tų, su kuriais vakar kalbėjausi forume ar kurijoje[253], nusinešė praėjusi naktis, perskyrusi sujungtas bičiulių rankas. Ar turiu stebėtis, kad vienąsyk prisiartino ir prie manęs nuolatos aplinkui klaidžiojusieji pavojai? Daugelis besiruošiančių plaukti žmonių negalvoja apie audrą.
Niekuomet nesigėdinsiu gero posakio autoriaus. Už talentingus tragikus ir komikus įtaigesnis mimų paikystes kūręs Publilijus[254] paliko ir garsiausiai scenai tinkamų žodžių. Jie pralenkia jėga ne tik gatvės, bet ir rūsčius vaidinimus, kalbėdami taip:

---

[252] Markas Tulijus Ciceronas (106–43 m. pr. Kr.) – romėnų politikas, oratorius, retorikos ir filosofijos kūrinių autorius.

[253] Kurija – senato posėdžių pastatas.

[254] Publilijus Siras – I a. pr. Kr. gyvenęs mimais vadinamų trumpų vaidinimėlių autorius.

Bet kam juk atsitikti gali tai, kas gali kiekvienam.

Jei žmogus giliai į širdį įsidės šį pasakymą ir į kitus kasdien ištinkančių nelaimių aibę žvelgs įsitikinęs, kad joms niekas netrukdo ir pas jį ateiti, apsiginkluos anksčiau, negu taps tykojamas. Patyrusi pavojus siela per vėlai pratinasi iškęsti pavojus. „Nemaniau, kad šitaip bus." Arba: „Ar galėjai patikėti, kad kada nors šitaip atsitiks?" O kodėl gi ne? Ar esama turtų, paskui kuriuos nesektų nepriteklius, alkis, elgetystė? Ar esama rango, paskui kurio pretekstą, auguro lazdą, patricijaus kurpes[255] neitų purvai, pastabų prakeiksmai, tūkstančiai dėmių ir galutinė panieka? Ar esama karaliaus valdžios, kuriai negrėstų žlugimas, sutrypimas, valdovas ir kailialupys? Laike šie dalykai nedaug tenutolę, tik valanda skiria sėdėjimą soste nuo šliaužiojimo prie kito kelių.

Taigi žinok, kad kiekviena padėtis nėra nekintama, ir visa, kas gali ką nors užgriūti, gali ir tave. Tu lobingas. Ar turtingesnis už Pompėjų? Kai senas jo giminaitis Gajus[256], netikėtai pakvietęs pasisvečiuoti, atvėrė Cezario namus, užtrenkdamas jo paties, jam trūko ir duonos, ir vandens. Nors šimtų upių ištakos ir žiotys buvo jo valdžioje, kaip išmaldos meldė jis lašelio lietaus vandens. Iš bado ir troškulio žuvo giminaičio rūmuose, o įpėdinis mirusiam nuo troškulio suruošė laidotuves valstybės sąskaita. Ėjai aukščiausias pareigas? Ar tokias pat didžias, tokias netikėtas ir taip visas vienu kartu kaip Sejanas[257]? Senatoriams vedant jį myriop žmonės suplėšė į gabalėlius. Budeliui nieko nebeliko iš to, kam dievai ir žmonės buvo suteikę visa, kas galėjo būti suteikta. Esi karalius. Nesiųsiu tavęs pas Krezą[258], kuris gyvas išvydo ir uždegamą, ir užgesinamą savo laidotuvių laužą, kuris pergyveno ne tik savo karalystę, bet ir savo mirtį,

---

[255] Preteksta – aukštųjų valdininkų toga raudonais apvadais. Auguras – iš paukščių ateitį spėjęs žynys. Lazda jis apsibrėždavo įsivaizduojamą dangaus erdvę, kurioje ketindavo laukti paukščių. Patricijai avėdavo raudonos odos pusbačius.

[256] Gajus Cezaris Kaligula (12–41 m. po Kr.) – žiaurumu garsėjęs imperatorius. Apie kokį Kaligulos pražudytą Pompėjų kalba autorius, nėra aišku.

[257] Lucijus Elijus Sejanas (20 m. pr. Kr.–31 m. po Kr.) – labai didelę įtaką imperatoriui Tiberijui turėjęs jo asmeninės gvardijos vadas. Sužinojęs, kad Sejanas siekia jį nuversti ir tapti imperatoriumi, Tiberijus jį nužudė.

[258] Krezas (560–547 m. pr. Kr.) – Lidijos karalius, nugalėtas persų karaliaus Kiro.

nei pas Jugurtą[259], į kurį po metų jau vėpsojo taip jo bijojusi romėnų tauta. Matėme Gajaus supančiotus ir Afrikos karalių Ptolemėją, ir Armėnijos karalių Mitridatą. Vienas buvo ištremtas, kitas troško, kad būtų garbingiau ištremtas. Jei šitaip aukštyn ir žemyn besikaitaliojant aplinkybėms neįžvelgi nieko, kas galėtų tave ištikti, leidiesi negandoms užpulti. Jas palaužia tik pirmas jas pastebėjęs.

XII. Kitas panašus žingsnis būtų nevargti su nereikalingais arba dėl nereikalingų dalykų, tai yra stengtis, kad arba negeistume, ko negalime pasiekti, arba patyrę daug gėdos nebūtume priversti suvokti savo geismų tuštybę; tai yra stengtis, kad arba vargas nebūtų beprasmis, be padarinių, arba padariniai neverti vargo. Liūdesys paprastai apima tuomet, kai arba nesiseka, arba gėda dėl pasisekimo. Reikia apriboti bėgiojimą, būdingą didelei daliai žmonių, lakstančių po namus, teatrus, forumus. Jie užsiima kitų darbais ir visuomet yra panašūs į kažką veikiančius. Jei kurį nors jų iš namų išeinantį paklausi: „Kur trauki? Ką esi sumanęs?", tau atsakys: „Dievaži, nežinau. Bet kai ką pamatysiu, kai ką nuveiksiu." Jie klaidžioja be tikslo ieškodami užsiėmimo ir daro ne tai, ką yra užsibrėžę, bet kas pasitaiko. Jų lakstymas nesąmoningas ir bergždžias kaip krūmais ropojančių skruzdėlių, kurios tuščiai repečkojasi į pačią viršūnę ir iš ten vėl žemyn. Daugelio gyvenimas panašus į jų. Visai pagrįstai kas nors jį pavadins neramia tinginyste. Kai kurių gaila kaip į gaisrą puolančių: atsitrenkia į praeivius, stumdosi bėgdami pasveikinti su jais nesisveikinančio žmogaus ar eidami paskui nepažįstamo velionio palaikus, ar skubindamiesi į mėgėjo bylinėtis teismą, ar į dažnai besituokiančio sužadėtuves, o pasiviję lektiką[260] kartais ją net paneša. Paskui be reikalo nuilsę grįžta namo ir prisiekinėja patys nežiną, kodėl išėjo, kur buvo. Tačiau kitą dieną vėl klajos tomis pačiomis pėdomis. Taigi kiekvienas darbas tegul kam nors priklauso, tegul būna kam nors paskirtas. Tai ne stropumas neramiuosius, bet apgaulingi daiktų vaizdiniai kuoktelėjusius vaiko. Mat ir pastarieji plūdinėja, turėdami kokią nors viltį. Juos gena

[259] Jugurta (160–104 m. pr. Kr.) – Numidijos (Afrika) karalius. Autorius turi galvoje, kad nugalėtas Jugurta buvo vedamas triumfo eisenoje, kuri visada sutraukdavo daug žiūrovų.

[260] Lektika – romėnų susisiekimo priemonė: dengti neštuvai.

kokio nors dalyko regimybė. Apsėsta sąmonė nesupranta viso to tuštybės. Kiekvieną išėjusį iš namų padidinti minios vedžioja po miestą tokios pat tuščios ir nereikšmingos priežastys. Neturintį dėl ko vargti žmogų apyaušris išgena laukan ir nors veltui numindžiojęs dešimtis slenksčių pasveikina tik nomenklatorius[261], nors daugelis išmeta pro duris, niekam, atrodo, nėra sunkiau namuose kaip jam. Iš šios blogybės išplaukia ir tokia nepaprastai šlykšti yda: valstybės paslapčių klausymas bei klausinėjimas ir daugelio dalykų žinojimas. Nesaugiai pasakojama, nesaugiai klausomasi.

XIII. Manau, kad tai turėdamas omenyje Demokritas pradėjo šitaip: „Norintis ramiai gyventi žmogus tegu nesiima nei didelės privačios, nei valstybinės veiklos.“ Be abejo, Demokritas turi galvoje beprasmius reikalus. Jei jie reikalingi, turime ne tik daug, bet ir be galo daug darbuotis tiek privačioje, tiek valstybinėje srityje. Kai jokia įprastinė pareiga neragina, veiksmus apribokime. Mat veiklus žmogus dažnai suteikia likimui galią jį pulti. Saugiausia tą galią bandyti retai, bet visuomet apie ją galvoti ir nieko tikra sau nežadėti. „Plauksiu, jei nieko neatsitiks.“ Arba: „Būsiu pretorius, jei niekas nesukliudys.“ Arba: „Prekyba man apsimokės, jei kas nors neįsipainios.“ Štai dėl ko galime sakyti, kad išminčiui nieko neatsitinka nenumatyta. Mes jį ištraukiame ne iš žmones aplankančių negandų, o iš paklydimų. Jam viskas vyksta ne taip, kaip nori, bet taip, kaip galvoja. O pirmiausia jis galvoja apie tai, kad kas nors gali jo tikslams pasipriešinti. Paniekinto troškimo skausmas mažiau gildys širdį, jei nebūsi jam žadėjęs pasisekimo.

XIV. Turime pasidaryti ne tokie griežti, kad pernelyg neprisirištume prie numatytų dalykų ir pereitume ten, kur nuves aplinkybės, kad nebijotume pakeisti ar sprendimą, ar padėtį. Tačiau svarbu, kad mūsų nepasiglemžtų lengvabūdiškumas, priešiškiausia atilsio yda. Mat žmogų pradeda smaugti, įstumia į vargą ir atkaklus laikymasis užsibrėžto

---

261 Pagal seną paprotį romėnai anksti rytą eidavo sveikinti gerbiamų arba bičiulystės ryšiais su jais susijusių piliečių. Vėliau paprotys išsigimė, įtakingus ir turtingus romėnus užplūsdavo minios sveikintojų. Nomenklatorius – rytinio pasveikinimo ceremoniją tvarkantis vergas.

tikslo, nes likimas dažnai visa kitaip pakreipia, ir daug sunkesnis už tą laikymąsi niekuomet nesusivaldantis lengvabūdiškumas. Abu jie – ramybės nedraugai: ir negalėjimas nieko pakeisti, ir nieko iškęsti. Nuo visų išorinių dalykų reikia atšaukti sielą į save. Tegu savimi pasitiki, savimi džiaugiasi, save garbina, kiek galėdama tegu pasitraukia nuo viso, kas svetima, tesišlieja prie savęs, nuostolių nejaučia ir net priešiškumą palankiai aiškina. Mūsų Zenonas, išgirdęs, kad sudužus laivui nuskendo visas jo turtas, tarė: „Likimas liepia man atsikračius naštos filosofuoti." Tironas grasino filosofą Teodorą[262] nužudyti ir išmesti nepalaidotą. Tas atsakė: „Tu gali pasidaryti šį malonumą. Kraujo kaušas tavo galioje. O dėl palaidojimo... Tu, kvaišeli, manai, kad man svarbu, kur pūti: ant žemės, ar po žeme?" Itin didis vyras Kanas Julijus (juo žavėtis netrukdo tai, kad gimęs mūsų laikais) ilgai kivirčijosi su Gajumi. Kai jam išeinant anas Falaridas[263] pasakė: „Nesiguosk paika viltimi, aš liepiau vesti tave nužudyti", Kanas tarė: „Dėkui, maloningasis princepse." Tikrai nežinau, ką jis tuo norėjo pasakyti. Daug spėlionių ateina į galvą: gal geidė įžeisti ir parodyti, koks baisus kraugeriškumas, kai mirtis yra geradarystė? Ar priekaištavo jam dėl išplitusios žmonių beprotybės? Juk dėkodavo ir užmuštų vaikų tėvai, ir atimtų turtų savininkai. Ar mirtį sutiko kaip išsilaisvinimą? Šiaip ar taip, atsakė narsiai. Kas nors pasakys: „Po tokių žodžių Gajus galėjo liepti jam gyventi." Kanas šito nebijojo. Gerai buvo žinomas tokių Gajaus įsakymų patikimumas. Ar tu galvoji, kad dešimtį iki aukščiausios bausmės likusių dienų jis praleido nerimaudamas? Nepanašu į tiesą, žinant, ką tas vyras kalbėjo, ką darė, kokia buvo jo ramybė. Žaidė plėšikėliais[264], kai pasmerktųjų būrį varantis šimtininkas liepė jį paraginti. Pašauktas suskaičiavo taškus ir tarė bičiuliui: „Žiūrėk, man mirus nesigirk laimėjęs." Ir linktelėjęs centurionui pridūrė: „Paliudysi, kad aš vienu pirmauju." Ar manai, kad Kanas žaidė prie tos lentos? Jis tyčiojosi iš budelio. Draugai liūdėjo, netekdami šitokio vyro. „Kodėl, – kalbėjo jis, – panarinote galvas? Jūs tik klausinėjate, ar siela

---

262 Teodoras – IV a. pr. Kr. graikų filosofas.

263 Falaridas – VI a. pr. Kr. Sicilijos miesto Agrigento valdovas. Pasak legendos, jis turėjo metalinį jautį, kuriame pasmerktuosius sudegindavo gyvus. Čia Falaridu autorius vadina imperatorių Kaligulą.

264 Plėšikėliai – stalo žaidimas, panašus į šaškes ar šachmatus.

yra nemirtinga, o aš tuoj sužinosiu." Pačioje gyvenimo pabaigoje nenustojo naršyti ieškodamas tiesos ir turėti klausimų net savo mirčiai. Jį lydėjo jo filosofas. Einant pro netoliese esantį kapą, ant kurio mūsų dievui Cezariui kasdien buvo atliekamos apeigos, tas paklausė: „Ką, Kanai, dabar galvoji? Ką mąstai?" Kanas atsakė: „Nutariau stebėti tą trumputėlę akimirką, ar siela jaučia, kad išeina." Ir pažadėjo, jei pavyks ką ištirti, aplankyti draugus ir pranešti apie sielų būseną. Štai ramybė, siaučiant audrai, štai amžinybės verta siela! Savo mirtį jis pasitelkia tiesos įrodymui, stovėdamas ant paskutinio laipto tyrinėja išeinančią sielą, siekia žinių ne tik iki pat mirties, bet ir iš pačios mirties. Niekas nėra filosofavęs ilgiau. Nepaliksime didžio vyro paskubomis paminėję. Su meile tarsime: stengsimės, kad tave, o šviesiausioji galva, prisimintų ainiai. Tavo vieno nužudymas sudaro didžiąją Gajaus skerdynių dalį.

XV. Bet neužtenka atmesti asmeninio liūdesio priežastis. Kartais apima neapykanta žmonių giminei. Kai pagalvoji, koks retas paprastumas, kaip niekam nežinomas sąžiningumas, kai pamanai, kad nebepasitaiko ištikimybės žodžiui, nebent tuomet, kai apsimoka, kai susiduri su daugybe laimingų nusidėjėlių, vienodai nepakenčiančių geismo naudos ir žalos, su visiškai savo rėmuose nebetelpančiu pasipūtimu, net šlykštynes pasitelkusiu tam, kad išgarsėtų, apima jausmas, jog visa tai gena sielą į nakties juodumą, ir tarytum aukštyn kojomis apvirtus dorybėms, kurių nei galima tikėtis, nei naudinga turėti, užslenka tamsa.

Turime taip nusistatyti, kad visos minios ydos mums atrodytų ne nekęstinos, bet juokingos. Verčiau mėgdžiokime Demokritą negu Heraklitą[265]. Pastarasis iš namų išėjęs verkė, o anas juokėsi. Pastarajam visa, ką veikiame, atrodė pasigailėtina, o anam – paika. Taigi visa reikia sumenkinti ir lengvai pakelti. Žmogiškiau gyvenimą išjuokti negu apverkti. Pridėk ir tai, kad žmonių giminei daugiau nusipelno besijuokiantis, o ne sielvartaujantis: pirmasis palieka šiokios tokios vilties, antrasis kvailai apverkia tai, ko nebesitiki pataisyti. Ir visatos

---

[265] Heraklitas (554–483 m. pr. Kr.) – graikų filosofas.

tvarką stebinčiajam atrodo, kad didesnės sielos yra plyštantis juokais, o ne ašarojantis žmogus. Šis išjudina nerangiausią sielos aistrą ir galvoja, kad tokioje didingoje sąrangoje nieko nėra aukšta, nieko griežta, o viskas tik apgailėtina. Kiekvienas tegu pasideda priešais mūsų linksmumo ir liūdesio priežastis ir supras, kad Bionas kalbėjo tiesą: visi žmonių darbai labai panašūs į pradžią, jų gyvenimas nėra svarbesnis ar griežtesnis už pradėjimą. Iš nieko gimę grįžta į nieką. Bet verčiau visuomenės dorovę ir žmonių ydas sutikti maloniai, nepasiduodant nei juokui, nei ašaroms. Kankinimasis dėl svetimų blogybių yra amžinas vargas, džiaugsmas dėl svetimų blogybių – nežmoniškas malonumas. Panašus nenaudingas žmogiškumas būtų verkti ir panarinti galvą, kad kažkas laidoja sūnų. Savo nelaimėse reikia taip elgtis: sielvartui atiduoti tiek, kiek prigimtis reikalauja, o ne kiek įprasta. Mat daugelis lieja ašaras, idant pasirodytų. Kai niekas nemato, jų akys sausos, šlykščiai pasiryžusios neverkti, nes visi taip daro. Taip giliai įstrigusi verčianti nuo svetimos nuomonės priklausyti blogybė, kad net nuoširdžiausias dalykas – sielvartas patenka apsimetinėjimo valdžion.

XVI. Toliau kalbėsime apie tai, dėl ko nepagrįstai liūdima ir nerimastaujama. Kai blogieji yra gerųjų pražūtis, kai Sokratas priverčiamas numirti kalėjime, Rutilijus gyventi tremtyje, Pompėjus ir Ciceronas atkiša sprandą savo klientams, o gyvas dorybių paveikslas Katonas[266] persiverdamas kardu vienu sykiu padaro, kad jam baigta, o dėl respublikos viskas aišku, paprastai kankinamasi, kad likimas taip neteisingai atlygina. Ir ko tikėtis kiekvienam matant, kad ir geriausieji patiria visa, kas blogiausia? Tai kaip čia išeina? Žiūrėk, kaip kiekvienas jų elgėsi. Jei buvo narsūs, sieloje ilgėkis jų ryžto, jei žuvo moteriškai ištižę, – nieko nepražuvo. Jie arba verti, kad jų tobulumas tau patiktų, arba neverti, kad ilgėtumeisi jų ištižimo. Ar yra didesnė gėda už padėtį, kai

---

[266] Sokratas (470–399 m. pr. Kr.) – graikų filosofas, neteisingai apkaltintas ir pasmerktas myriop. Publijus Rutilijus Rufas – II–I a. pr. Kr. karvedys, valstybės veikėjas. Būdamas Azijos provincijos vietininku, sąžiningai dirbo savo darbą, bet jį ėmė kaltinti tie, kuriems kliudė vykdyti machinacijas. Įsižeidęs išvyko iš Romos į savanorišką tremtį ir ligi gyvenimo pabaigos gyveno Mitilenėse ir Smirnoje. Gnėjų Pompėjų Didįjį nužudyti nutarė egiptiečiai, bet žudynėse dalyvavo ir du buvę Pompėjaus kariai, todėl autorius vadina juos klientais, tai yra globojamaisiais. Ciceronas per pilietinį karą buvo įtrauktas į nužudytinų asmenų sąrašą. Jį užmušė kariškiai, bet jo buvęs mokinys, jo brolio atleistinis, jų šeimos globojamas vyras, parodė kelią, kuriuo Ciceronas bandė pabėgti. Autorius turi galvoje Katoną Jaunesnįjį.

narsi didžiausių vyrų mirtis kitiems kelia baimę?! Vertus pagyrimų girkime, sakydami: „Koks narsuolis! Koks laimingas! Pabėgai nuo visų negandų, pavydo, ligos. Išėjai iš kalėjimo. Dievams pasirodė, kad tu ne blogo likimo vertas, bet nevertas, kad likimas turėtų tau galios." O apgaudinėjančius save ir mirties valandą vis besidairančius į gyvenimą reikia pastūmėti. Nė vieno neapraudosiu linksmo, nė vieno raudančio. Anas pats man nušluostė ašaras, šis savo ašaromis padarė, kad nebūtų verta jas lieti. Ar man apraudoti gyvą degantį Herkulį, ar šimtų vinių badomą Regulą, ar žaizdojantį savo žaizdas Katoną[267]? Jie visi, išeikvoję nedaug laiko, atrado, kaip pasidaryti amžiniems, ir mirdami grįžo į nemirtingumą.

XVII. Svarbus nerimasties šaltinis yra toks gyvenimas, kai susijaudinęs stengiesi, kad kam nors nepasirodytumei toks, koks esi. Juk daugelio žmonių gyvenimas yra melagingas, skirtas apsimetinėjimui. Mat ilgas savęs stebėjimas kankina: bijoma pasirodyti kitokiam nei įprasta. Niekada neišsilaisviname iš rūpesčių, galvodami, jog kiekvieną sykį esame vertinami, kai tik į mus pažvelgiama. Juk atsitinka daug ir nenoromis žmogų apnuoginančių įvykių, tad nors toks kruopštumas gerai klojasi, nuolatinis gyvenimas po kauke nėra nei malonus, nei ramus. O juk šitiek malonumo turi nuoširdus, pats save puošiąs paprastumas, niekaip savo būdo nedangstąs! Tačiau, jei viskas visiems atvira, tai šitaip gyvenant iškyla paniekos pavojus. Esama žmonių, iš aukšto žiūrinčių į viską, prie ko prieina arčiau. Bet dorybei nėra pavojaus, kad nupigs visų pamatyta, ir verčiau jau būti niekinamam dėl nuoširdumo, negu kankinamam nuolatinio apsimetinėjimo. Tačiau turėkime saiką: didelis skirtumas, ar atvirai gyveni, ar nerūpestingai. Reikia smarkiai susigūžti savyje. Mat bendravimas su nepanašiais sumaišo darną, atnaujina aistras ir sieloje vėl supūliuoja nevisiškai išgydytos silpnybės. Tačiau vienatvę reikia

[267] Herkulis – graikų mitų herojus, gyvas susideginęs dėl baisaus skausmo, apėmusio apsivilkus nuodingame skystyje sumirkytus marškinius. Markas Atilijus Regulas – III a. pr. Kr. romėnų valstybės veikėjas ir karvedys. Patekęs į nelaisvę kartaginiečiams ir jų pasiųstas į Romą pranešti siūlomų taikos sąlygų patarė romėnams jų nepriimti. Grįžo į Kartaginą, nes buvo davęs žodį. Kartaginiečiai jį nukankino įkišę į vinių prikaltą dėžę ir nuritinę nuo kalno. Dėl sužeistos rankos Katonas Utikietis nestipriai smogė sau kardu į krūtinę. Gydytojas norėjo žaizdą aprišti, bet Katonas rankomis ją perplėšė ir mirė.

kaitalioti ir mainyti su bendravimu: vienumoje ilgėsimės žmonių, draugijoje – savęs pačių. Priešybės gydys viena kitą. Vienatvė pagelbsti nuo minios neapykantos, minia – nuo bodėjimosi vienatve. Vidinis pasaulis ne visą laiką turi būti vienodai įsitempęs, jį reikia pakviesti ir pajuokauti. Sokratas neraudo, žaisdamas su berniūkščiais, Katonas vynu atpalaiduodavo valstybės rūpesčių nuvargintą sielą, Scipionas[268] ritmingai judindavo triumfatoriaus ir kario kūną, ne švelniai jį raitydamas, kaip dabar įprasta žengti, plaukiant švelniau nei moterys, bet kaip senovės vyrai paprastai šokdavo vyrišką ginklų šokį per linksmybes ir šventes, neprarasdami pagarbos, net jei žiūrovai būdavo priešai. Reikia sieloms leisti atsipalaiduoti, pailsėjusios pakils geresnės ir smarkesnės. Kaip derlingiems laukams nedera primesti savo valdžios (mat juos greitai nualins nepabaigiamas vaisingumo poreikis), taip nuolatinis darbas palauš sielų polėkius. Truputį atsipalaidavusios ir atlyžusios atgaus jėgas. Nuo vienas kitą vejančių darbų sielos atbunka ir suglemba. Žmonės taip karštai netrokštų žaismo ir juoko, jei tie dalykai neturėtų kažkokio prigimtinio malonumo. Tačiau dažnai pasitelkiami jie išplėš iš sielų visą svorį ir jėgą. Juk ir miegoti būtinai turime, kad atsigautume, tačiau jei snausime per dienas ir naktis, užsitęsęs miegas virs mirtimi. Toli gražu nėra tas pats, ar ką atpalaiduoji, ar visai atriši. Įstatymų kūrėjai nustatė pramogų dienas, kad žmonės susirinktų pasilinksminti. Jie manė, jog darbus būtinai turi pertraukti pasižmonėjimas. Ir didieji vyrai, kaip minėjau, kas mėnesį tam tikromis dienomis pasiskirdavo atostogų. Kai kurie kiekvieną dieną padalindavo poilsiui ir rūpesčiams. Tokį buvus prisimename didelį oratorių Polioną Azinijų[269]. Joks reikalas jo nesulaikydavo ilgiau kaip iki dešimtos valandos[270], net laiškų nebeskaitydavo, idant neatsirastų naujų rūpesčių. Per dvi valandas atsikratydavo visos dienos nuovargio. Kai kurie vidurdienį įterpdavo poilsio, o popiečio valandas palikdavo kokiam nors lengvesniam užsiėmimui. Mūsų protėviai irgi draudė senate naujus pranešimus po dešimtos valandos. Kariai

---

[268] Publijus Kornelijus Scipionas (235–183 m. pr. Kr.) – garsus romėnų karvedys, Hanibalo nugalėtojas.

[269] Azinijus Polionas (76 m. pr. Kr.–4 m.po Kr.) – romėnų politikas, karvedys, oratorius, rašytojas.

[270] Romėnai valandas skaičiuodavo nuo saulės tekėjimo. Taigi Polionas ilsėdavosi po dešimties valandų darbo.

pasiskirsto budėjimus, grįžę iš žygio neina naktinės sargybos. Sielai reikia maloningai duoti poilsio, atstojančio jai maistą ir jėgas. Paklajokime atvirose vietovėse, kad nuo dangaus erdvių ir beribio dvelksmo ji išaugtų ir pasikeltų. Kai kada atgaivins pasijodinėjimas, kelias ir vaizdų kaita, kai kada vaišės ir truputį dosnesnės išgertuvės. Kartais galima net įkaušti, ne akis užsipilant, bet tik svaigtelėjant. Vynas nuplauna rūpesčius, iki gelmių sujaudina sielą, gydo ne tik ligas, bet ir liūdesį. Vyno išradėjas Liberiu vadinamas ne dėl palaido liežuvio[271], o todėl, kad išvaduoja sielą nuo rūpesčių vergijos, išlaisvina, pagyvina ir suteikia drąsos visiems užmojams. Tačiau sveika turėti vyno kaip ir laisvės saiką. Manoma, jog Solonas ir Arcezilas[272] mėgo vyną, Katonui buvo prikišta girtuokliavimas. Tačiau priekaištautojai lengviau įrodys, kad ši yda yra garbinga, negu kad Katonas nedorovingas. Dažnai taip nedarykime, idant siela neįgytų blogo įpročio, bet retkarčiais reikia ją išvesti į džiugesį ir laisvę, pamažu išstumiant niūrų blaivumą. Nes tikime graikų poetu: „Apkvaisti kartais malonu yra." Arba Platonu: „Sugebantis save suvaldyti žmogus veltui beldžiasi į poezijos vartus." Arba Aristoteliu: „Į didelį talentą visuomet įmaišyta beprotybės."[273] Tik sujaudinta sąmonė gali pasakyti didingus, kitus pralenkiančius žodžius. Paniekinusi tai, kas visiems būdinga ir įprasta, pagauta įkvėpimo ji pakyla aukštyn ir tik tuomet mirtingos lūpos užgieda didingesnę giesmę. Net ir ant stačios pakriūtės stovėdama ji to neįstengs, kol nepristigs kokio šulo. Reikia, kad nutoltų nuo įprastybės, pakiltų, perkąstų žąslus, pasigrobtų net vežėją ir nuneštų ten, kur pats jis bijotų užkopti.

Brangusis Serėnai, dabar turi viską: kas gali sergėti ramybę, kas įstengia ją atkurti, kas geba pasipriešinti atšliaužiančioms ydoms. Tačiau žinok, kad nė vienas iš šių dalykų kaip reikiant nepasitarnaus saugant silpną daiktą, jei linkusi paslysti siela nebus apgaubta įtempto ir nuolatinio rūpesčio.

---

[271] Lot. „liber" – „laisvas."

[272] Solonas 640–560 m pr. Kr.) – graikų išminčius, politikas, poetas. Arcezilas – IV a. pr. Kr. graikų filosofas.

[273] Spėjama, kad tai VI a. pr. Kr. graikų poeto Anakreonto eilutė. Platonas (427–347 m. pr. Kr.) – graikų filosofas. Aristotelis (384–322 m. pr. Kr.) – graikų filosofas.

Seneca, Lucius Annaeus
Se76 Apie tai, kas svarbiausia. Pašnekesiai / Lucijus Anėjus Seneka; iš lotynų kalbos vertė Dalia Dilytė. – Vilnius: Metodika, 2011. – 176 p.
Kn. taip pat: Patrauklios ir naudingos pamokos / Dalia Dilytė, – 4 p.
ISBN 978-609-444-042-7

Lucijus Anėjus Seneka – žymus romėnų filosofas. Šiame traktate Seneka, puikiai išmanydamas, ko labiausiai žmogui reikia, kalba apie tai, kas yra teisingumas, kas yra pareiga, kas yra kantrybė, kas yra drąsa, kas yra mirties niekinimas, kas yra dievų suvokimas, koks saugus ir veltui įgyjamas gėris yra gryna sąžinė.

UDK 1(37)+177

Lucijus Anėjus Seneka
Apie tai, kas svarbiausia. Pašnekesiai

Iš lotynų kalbos vertė *Dalia Dilytė*
Maketavo *Ričardas Toliušis*

Leidykla „Metodika“,
Odminių g. 8, LT-01122 Vilnius, info@metodika.lt

Spausdino „BALTO print“,
Utenos g. 41A, LT-08217 Vilnius

Seneka, puikiai išmanydamas, ko labiausiai žmogui reikia, kalba apie tai, kas yra teisingumas, pareiga, kantrybė, drąsa, koks saugus ir veltui įgyjamas gėris yra gryna sąžinė. Autorius nuoširdžiai pasiryžęs padėti pašnekovui ir skaitytojui atsikratyti trūkumų ir pasiekti sielos ramybę, o kartu – laimingą gyvenimą.

